

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Ампаро

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
№ 2607 від 29.08.2024 року.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа –
Запорізький національний університет
(вул. Університетська, буд. 66, м. Запоріжжя, 69600,
znu@znu.edu.ua, тел. +38 (061) 228-75-08).

Адреса редакції:
Україна, 69063,
м. Запоріжжя,
пр. Соборний, б. 74, к. 101

№ 4, 2025

Телефон
для довідок:
+38 066 53 57 687

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

DOI Ампаро

<https://doi.org/10.26661/2786-5649>

DOI № 4/2025

<https://doi.org/10.26661/2786-5649-2025-4>

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 7 від 29.12.2025 р.)

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1) журнал внесений до переліку фахових видань категорії «Б» (D8 – Право, D9 – Міжнародне право, K9 – Правоохоронна діяльність).

До 25 березня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 735 від 29.06.2021 р. (Додаток 3).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2607 від 29.08.2024 р.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, італійська, литовська, французька.

Науковий журнал «Ампаро» внесено до Міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) (з 1 січня 2015 р.).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор

– Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор

Заступник головного редактора

– Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор

Відповідальний редактор

– Верлос Н.В., доктор юридичних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Биргеу М. М.

– доктор юридичних наук, професор (Республіка Молдова)

Болокан І. В.

– доктор юридичних наук, доцент

Бондар О. Г.

– доктор юридичних наук, професор

Боуз Х.

– LLB, MSc, PhD, FHEA (Велика Британія)

Ботнару С.

– доктор юридичних наук, доцент (Республіка Молдова)

Бринза С.

– професор, доктор хабіліт. (Республіка Молдова)

Віхляєв М. Ю.

– доктор юридичних наук, професор

Вордхо Б.

– PhD, LLB, LLM (Велика Британія)

Галіцина Н. В.

– доктор юридичних наук, професор

Діхтєвський П. В.

– доктор юридичних наук, професор

Дудоров О.С.

– доктор юридичних наук, професор

Ібрагімов С. І.

– доктор юридичних наук, професор (Республіка Таджикистан)

Курінний Є. В.

– доктор юридичних наук, професор

Кушнір С. М.

– доктор юридичних наук, професор

Ожеховський М. П.

– доктор хабіліт., професор (Республіка Польща)

Руні Дж.

– доктор, доцент (Велика Британія)

Стеценко С. Г.

– доктор юридичних наук, професор

Тошек Б.

– доктор політичних наук, професор (Республіка Польща)

Уільям Дж. Уоткінс

– доктор юридичних наук (Південна Кароліна, США)

Федчишин Д. В.

– доктор юридичних наук

Шарая А. А.

– доктор юридичних наук, доцент

ISSN 2786-5649 (Print)

ISSN 2786-5657 (Online)

© Запорізький національний університет, 2025

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Мамонтов І. О.

*АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: КОНЦЕПЦІЯ ОУН
У 1941 Р. ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕРМІНУ «ВІДНОВЛЕННЯ»*.....5

РОЗДІЛ II. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Бевз С. І.

*ПРАВОВА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ В УКРАЇНІ*.....11

Дутчак О. І.

*РЕАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНОЮ ПЕРЕХІДНОЇ (ЗМІШАНОЇ) КОНЦЕПЦІЇ
ВОЄННОЇ ПАРАДИГМИ ПОДАТКОВОГО ПРАВА*.....19

Ковальова О. В., Капуляк В. П.

*ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ (ЦЬКУВАННЮ) В УКРАЇНІ:
ОГЛЯД ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА*.....29

Рощин В. С.

*ВІДМОВА ВІД ОГЛЯДУ НА СТАН СП'ЯНІННЯ:
КАТЕГОРИЧНА ВИМОГА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЧИ М'ЯКА ПРОПОЗИЦІЯ*.....37

РОЗДІЛ III. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Бараннік Р. В.

*ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ І МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СТРУКТУРНИЙ, НОРМАТИВНИЙ
ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ*.....45

РОЗДІЛ IV. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Мінченко Д. А.

*ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ*.....53

Славко А. С.

ПРАВО НА ПРАВДУ: ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ЄВРОПІ.....61

CONTENTS

SECTION I. THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW: HISTORY AND POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Mamontov I. O.

*ACT OF PROCLAIMING THE INDEPENDENCE OF UKRAINE:
THE OUN CONCEPT IN 1941 AND THE INTERPRETATION OF THE TERM
“RESTORATION”* 5

SECTION II. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Bevz S. I.

*THE LEGAL FRAMEWORK FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY
IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION
AND EUROPEANIZATION IN UKRAINE* 11

Dutchak O. I.

*IMPLEMENTATION BY UKRAINE OF THE TRANSITIONAL (MIXED) CONCEPT
OF THE MILITARY PARADIGM OF TAX LAW* 19

Kovalova O. V., Kapuliak V. P.

*LEGAL BASIS FOR COUNTERING BULLYING IN UKRAINE:
OVERVIEW OF CHANGES TO LEGISLATION* 29

Roshchyn V. S.

*REFUSAL TO UNDERGO AN INTOXICATION TEST:
AN IMPERATIVE POLICE DEMAND OR A SOFT PROPOSAL* 37

SECTION III. CRIMINAL PROCEDURE AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC ANALYSIS; OPERATIVE INVESTIGATIVE ACTIVITY

Barannik R. V.

*INTERDEPENDENCE OF EVALUATION CONCEPTS AND THE MECHANISM
OF ENSURING RIGHTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS: STRUCTURAL, NORMATIVE
AND EPISTEMOLOGICAL APPROACHES* 45

SECTION IV. INTERNATIONAL LAW

Minchenko D. A.

*THE IMPACT OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS DECISIONS
ON THE LEGAL SYSTEM OF GREAT BRITAIN* 53

Slavko A. S.

*THE RIGHT TO THE TRUTH:
FEATURES OF IMPLEMENTATION IN EUROPE* 61

РОЗДІЛ І. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 329.733ОУН_УПА(477):34}(02)
DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2025-4-01>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

АКТ ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: КОНЦЕПЦІЯ ОУН У 1941 Р. ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕРМІНУ «ВІДНОВЛЕННЯ»

Мамонтов І. О.

*Заслужений юрист України,
професор кафедри права та публічного управління
Київський національний університет будівництва і архітектури
просп. Повітряних Сил, 31, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-7040-6247
sam-sol@ukr.net*

Ключові слова: незалежність держави, відновлення, правонаступництво, Організація українських націоналістів, термінологія законодавства.

У статті проведено дослідження комплексу наукових проблем пов'язаних із інтерпретацією терміну «відновлення» у положеннях актів проголошення незалежності України, які були реалізовані зусиллями Організації українських націоналістів 30 червня 1941 року. Дослідження спрямоване на розгляд проблеми використання терміну «відновлення» при проголошенні актів незалежності держав, що впливає на обґрунтування періодизації державотворчої традиції держав. Зокрема, у статті відсутність даного терміну в законодавчих актах проголошення незалежності України визнана як важливе юридичне упущення, яке потребує законодавчого виправлення. Метою даного дослідження є аналіз характеристик термінологічної інтерпретації терміну «відновлення», що застосовується Актом проголошення незалежності України у 1941 році, а також у інші періоди. Завдання статті деталізує досягнення мети через обґрунтування юридичного упущення відсутності терміну «відновлення» під час ухвалення трьох основних актів: Декларації про державний суверенітет України 16.07.1990 р., Акту проголошення незалежності України 24.08.1991 р. і Конституції України 28.06.1996 р., що на фоні правильного термінологічного використання досліджуваного терміну потребує виправлення в законодавчих актах. Методологія дослідження сформована з методів історичних і юридичних наук, зокрема – формально-юридичний, догматичний метод, історико-порівняльний, історико-типологічний метод, що дозволили здійснити аналіз змісту положень законодавчих актів, їх регуляторний вплив, застосування даних термінів у законодавчих актах різних історичних періодів, порівняння застосування досліджуваного терміну в актах законодавства інших держав, які були анексовані СРСР і відновлювали власну незалежність в один історичний період з Україною. Як результат дослідження визначено регуляторний вплив терміну «відновлення» у законодавчих актах, які проголошують незалежність держави, обґрунтовано ключове значення даного терміну у питаннях історії українського державотворення, протистояння пропаганді держави-агресора щодо заперечення української державності у попередні історичні періоди і запропоновано внесення змін і доповнень в українське законодавство щодо впровадження терміну «відновлення» у термінологію законодавства, присвяченого проголошенню української незалежності.

ACT OF PROCLAIMING THE INDEPENDENCE OF UKRAINE: THE OUN CONCEPT IN 1941 AND THE INTERPRETATION OF THE TERM “RESTORATION”

Mamontov I. O.

*Honored Lawyer of Ukraine,
Professor at the Department of Law and Public Administration
Kyiv National University of Construction and Architecture
Povitryanykh Syl Ave., 31, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7040-6247
sam-sol@ukr.net*

Key words: *state independence, restoration, legal succession, Organization of Ukrainian Nationalists, legislative terminology.*

The article examines a set of scholarly issues related to the interpretation of the term “restoration” in the provisions of the acts proclaiming the independence of Ukraine, which were implemented by the Organization of Ukrainian Nationalists on 30 June 1941. The research focuses on the problem of using the term “restoration” when proclaiming acts of state independence, which affects the substantiation of the periodization of state-building traditions. In particular, the article recognizes the absence of this term in the legislative acts proclaiming the independence of Ukraine as an important legal omission that requires legislative correction. The aim of this research is to analyze the characteristics of the terminological interpretation of the term “restoration” as applied in the Act of Proclaiming the Independence of Ukraine in 1941, as well as in other periods. The article’s objectives specify the achievement of this aim through substantiating the legal omission of the absence of the term “restoration” during the adoption of three key acts: the Declaration of State Sovereignty of Ukraine of 16 July 1990, the Act of Proclaiming the Independence of Ukraine of 24 August 1991, and the Constitution of Ukraine of 28 June 1996. Against the background of the correct terminological use of the term under study, this omission requires amendments to legislative acts. The research methodology is based on methods from historical and legal sciences, in particular – the formal-legal method, the dogmatic method, the historical-comparative method, and the historical-typological method. These made it possible to analyze the content of the provisions of legislative acts, their regulatory impact, the application of these terms in legislative acts from various historical periods, and to compare the use of the term under study in the legislative acts of other states that were annexed by the USSR and restored their independence in the same historical period as Ukraine.

The regulatory impact of the term “restoration” in legislative acts proclaiming the independence of a state has been determined; the key importance of this term in the history of Ukrainian state-building and in countering the propaganda of the aggressor state denying Ukrainian statehood in previous historical periods has been substantiated; and amendments and additions to Ukrainian legislation have been proposed in order to introduce the term “restoration” into the terminology of legislation dedicated to the proclamation of Ukraine’s independence.

Постановка проблеми. Особливості відновлення і реалізації українського державного суверенітету у 1990-х роках свідчать про закономірний і багатотриваючий етап державотворення, що пов’язаний з історичним поступом української нації до стійких і сталих форм державності окцидентального типу. Важливим аспектом даних

особливостей є прийняття актів про відновлення української держави. У цьому процесі важливо звернути увагу на сам термін «відновлення», який відображає стан поступу державотворення і повністю спростовує псевдонаукові твердження про утворення України як держави сучасного типу, тільки у 1991 році. Актуальність уточнення

і розмежування понять «відновлення» і «проголошення» незалежності України має надважливе значення під час захисту суверенітету і територіальної цілісності України в умовах російського повномасштабного вторгнення, насамперед з огляду на спроби утвердження стереотипів держави-агресора про не існування української державності до 1991 року, у чому показовим є підхід державотворців Організації українських націоналістів під час проголошення Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. Дана проблематика актуалізується необхідністю формування наукової оцінки значення термінологічного апарату в текстах законодавчих актів фундаментального значення.

Метою запропонованої статті є дослідження особливостей використання термінології під час проголошення незалежності України у різні періоди. Завданням статті є дослідження значення терміну «відновлення» у положеннях актів проголошення незалежності України у 1941 р. і у 1991 р. та формулювання рекомендацій щодо уточнення термінологічного апарату в положеннях актів проголошення незалежності України.

Методи дослідження: У статті було застосовано міждисциплінарний науково-методологічний апарат з використанням методів історичних і юридичних наук, що надало можливість здійснити об'єктивний аналіз поставленого завдання та сформулювати науково обґрунтовані висновки. Серед цих методів ключове значення мають формально-юридичний, догматичний метод, історико-порівняльний, історико-типологічний метод та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження історико-правових проблем відновлення української державності постійно перебуває у фокусі істориків права та інших вчених. Серед таких досліджень потрібно відзначити роботи В.В. Василенка, С.П. Головатого, В.П. Крижанівського, І.К. Патриляка, М.Р. Посівнич, В.С. Сергійчука, Т.П. Стародуб, В.В. Трофимович, В.З. Ухач Г.В. Чечельницької та інших вчених. Проте, серед досліджень згаданих авторів недостатньо уваги приділялося дискусійним аспектам значення терміну «відновлення» у законодавчих актах українського державотворення різних періодів і таких актах інших держав, що реалізовували право націй на самовизначення у процесі розпаду СРСР. Невирішеними проблемами тут слід визначити оцінку значення факту відновлення державності, що акцентовано у законодавчих актах українського державотворення Організації українських націоналістів у 1941 році, що відсутнє в акті проголошення незалежності України 1991 року.

Виклад основного матеріалу. Не вдаючись до періодизації українського державотворення у дальній ретроспективі, що охоплює державні

форми до утворення Київської Русі, її середньовічний період існування із подальшими формами української держави, навіть такими, що впливали на геополітичне статус-кво Європи, зокрема період Гетьманщини, варто акцентувати увагу на ХХ столітті, як найбільш динамічному періоді відновлення української державності. Звертає на себе увагу динаміка державотворчого чину української нації у ХХ столітті, зокрема моменти проголошення актів відновлення державності в універсалах 1917 року, відновлення української державності у Закарпатті у 1939 році, відновлення української державності Актом 30 червня 1941 року у м. Львові і зрештою – ухвалення трьох основних актів: Декларації про державний суверенітет України 16.07.1990 р., Акту проголошення незалежності України 24.08.1991 р. і Конституції України 28.06.1996 р. Потрібно зазначити, що всі етапи відновлення української державності супроводжувалися розбудовою органів влади у класичному розумінні: законодавча, виконавча і судова гілки влади. Тому сам термін «проголошення», який використаний у політико-правовому документі – Акті проголошення незалежності України, потребує доповнення терміном «відновлення», що відобразить історичну і правову дійсність.

Термін «відновлення» має багатоаспектне значення. Оскільки державне будівництво уявляється спорідненим явищем з іншими відтворювальними процесами, тому, на наш погляд, щоб розкрити характеристики цього терміну, доцільно залучити термінологічний апарат з будівельно-правової сфери. Цікавість викликає інтерпретація терміну «відновлення», що міститься у «Методиці проведення обстеження та оформлення його результатів», затвердженій Наказом Міністерства розвитку громад та територій України 06 серпня 2022 року № 144 [1]. Так, у пункті п'ятому Загальної частини даного акта зазначається, що «відновлення – сукупність робіт на об'єкті, пошкоджені внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів (далі – пошкоджені об'єкти), що виконується (в тому числі поетапно) з метою досягнення експлуатаційного придатного стану такого об'єкта шляхом поточних, капітальних ремонтів об'єкта (частин об'єкта) або реконструкції об'єкта (відокремлених частин об'єкта)». Тобто у даному акті термін «відновлення» означає насамперед наявність попередньо існуючого об'єкта. Але, якщо ми говоримо про «проголошення», варто враховувати правовстановлюючий характер такого урочистого процесу, який покликаний легітимізувати встановлення суверенітету і положення Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року встановлюють «... проголошення незалежність України та створення самостійної української держави – УКРАЇНИ» [2].

Водночас текст Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року у другому пункті містить апеляцію до продовження тисячолітньої традиції державотворення в Україні, де вказано, що проголошення цього акту, окрім інших причин (державний переворот в СРСР 19 серпня 1991 року, статут ООН, Декларація про державний суверенітет України), пов'язане з продовженням державотворення. Проте, приміром в Акті відновлення Української Держави 30.07.1941 р. пункт перший проголошує відновлення Української Держави. Натомість термін «відновлення» в тексті Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року відсутній, застосовується термін «створення», що очевидно означає процес породження чогось нового, чого не було до цього.

Контекст відновлення, а не проголошення незалежності України у вищезгаданому Акті став ключовим акцентом у політиці Організації Українських націоналістів, з урахуванням розуміння її активом тяглості українського державотворення.

У цьому контексті важливе значення мають юридичні властивості даного Акту, зокрема, щодо бачення його терміну «відновлення». Звертаємо увагу на оцінку даного процесу, наведену проф. І.К. Патриляком, який зазначає, що: «... Ведучи мову про легітимність Акта 30 червня 1941 р., не слід також забувати, що він був підтриманий численними зборами громадян, проведеними в різних куточках Західної та Правобережної України аж до Фастова на Київщині включно. Про це свідчать тисячі рішень, зафіксованих протоколами зборів, скріплені підписами громадян, що зберігаються в центральних архівах Києва. Наголосимо також, що мусовані тривалий час в еміграції звинувачення С. Бандери та Я. Стецька в тому, що вони не згадали у своєму документі про послідовність і спадкоємність української державності, розвіялися з відкриттям вітчизняних архівів. У них зберігається оригінальний текст документа із власноручними правками Я. Стецька. Там чітко записано, що виголошено Акт «відновлення» української державності (причому слово «відновлення» написано рукою Я. Стецька над закресленим словом «проголошення»). У першому абзаці документа також зазначено, що ОУН «проголошує відновлення» української держави. Цими словами, на наше переконання, було чітко задекларовано спадкоємність між українською державною традицією 1917–1920 рр. і новим етапом державотворення. У первісному (чернетковому) варіанті тексту проголошення самостійності, складеному у Кракові в травні 1941 р. і вміщеному в інструкціях «Боротьба й діяльність ОУН під час війни», немає згадок про «відновлення» незалежності. Там сказано: «Волею українського народу Організація Українських Націоналістів під про-

водом Степана Бандери проголошує створення Української Держави, за яку покладали голови цілі покоління найкращих синів України». Слід припустити, що первісне упушення було виправлене вже в самому Львові, можливо, після консультацій із представниками місцевої української політичної еліти старшого покоління. Як би там не було, але в остаточній редакції очевидне недоопрацювання усунули» [3, с. 123].

У подальшому перспективи відновлення української незалежності діячі ОУН бачили в контексті мобілізації власних ресурсів. Дослідники слушно констатують: «... Діячі українського національно-визвольного руху виразно усвідомлювали, що очікування українців від Німеччини, як держави, яка мала би бути зацікавлена в зміні міжнародного укладу після Першої світової війни, а отже в актуалізації українського питання, – виявилися помилковими. І саме Друга світова війна лише підтвердила антиукраїнську політику гітлерівської Німеччини. Лише Акт відновлення незалежності України 30 червня 1941 року, на тверде переконання ОУН С. Бандери, врятував честь українців та надав можливість спростувати нав'язвану СРСР пропаганду про німецький колабораціонізм ОУН і продемонстрував решті світу, що українська зовнішня політика була самостійною і незалежною від жодних зовнішніх чинників. Тому український визвольний рух має опиратися виключно на внутрішні сили української нації. Українці повинні чітко відслідковувати розвиток військових подій і пам'ятати, що «головним ворогом України є завжди той, хто здобуває перемогу на сході, все одно, як він називається» [4, с. 169].

Проте, аспект відновлення незалежності, а не проголошення новоствореної держави, після розпаду СРСР набув акцентованої політичної актуальності у законодавчих актах анексованих режимом СРСР республік.

У процесі розпаду СРСР республіки, які були анексовані й інкорпоровані до СРСР, проголошували виключно відновлення державності, апелюючи до попередніх актів проголошення незалежності. Приміром, Акт про відновлення Литовської держави починається з саме таких положень: «Верховна Рада Литовської Республіки, висловлюючи волю нації, декретує та урочисто проголошує, що виконання суверенних повноважень Держави Литва, скасованих іноземними силами в 1940 році, відновлюється, і відтепер Литва знову є незалежною державою» [5]. Саме такі положення містяться в актах проголошення відновлення незалежності інших країн Балтії, кавказьких республік та інших колишніх суб'єктів СРСР, в яких акцент здійснено не на «створенні», як новому феномені, а на «відновленні», як на продовженні державотворення.

Наприклад, другим положенням у Акті про відновлення Литовської держави є акцентування до відновлення раніше існуючої литовської держави: «Декрет Акт про незалежність від 16 лютого 1918 р. Ради Литви та Установчих зборів від 15 травня 1920 р. Про відновлення Демократичної Держави Литви ніколи не втрачав юридичної сили і становить конституційну основу Литовської держави».

На наше авторське переконання, в умовах збройного захисту суверенітету і територіальної цілісності України вкрай важливо закріпити факт відновлення державності України з періоду 1917 року з апеляцією до тисячолітньої державотворчої традиції, етапи якої потребують уточнення у конституційних актах. У наших авторських публікаціях зазначається, що «...політико-правові проблеми полягають у неправомірному хронологічному обмеженні існування української державності періодом з 1991 р. і по сьогодні. Таке політико-правове положення створює прецедент для обстоювання твердження про пряму залежність української державності від радянського минулого, спотворює історію української державності, негативно впливає на консолідацію українського суспільства і створює передумови для атак держави-агресора – Російської Федерації, у якій на цьому ґрунті на найвищому державному рівні формується маніпулятивна концепція щодо «єдності українського і російського народів», яка у подальшому використовується з метою обґрунтування потреби у так званому «історичному возз'єднанні» цих народів, що використовується для виправдовування вторгнення і захоплення суверенної української території. З метою вирішення даної проблеми доцільним є внесення змін і доповнень у преамбулу Конституції України, де за аналогією з актами балтійських і кавказьких держав потрібно сформулювати положення про правонаступництво сучасної Української Держави від українських державних утворень періоду 1917–1920 рр. Ч. 1 ст. 106 Конституції України надає право Президенту України забезпечувати правонаступництво держави, на підставі чого Голова Держави має право внести відповідний проект закону до українського парламенту у статусі невідкладного» [6, с. 82].

Висновки і перспективи досліджень. Таким чином, історико-правові і політичні характеристики Акту проголошення незалежності України, що був реалізований 30 червня 1941 р. дають підстави стверджувати про факт особливої уваги до тяглості та етапності українського державотворення, що має ключове значення для суспільно-політичного усвідомлення історії української державності. Водночас у законодавчих актах інших анексованих СРСР країн

також дотриманий цей аспект, чого не вистачає у положеннях Акту проголошення незалежності України 24.08.1991 р. З огляду на вищезазначене, на наш погляд, термінологічне уточнення щодо відновлення української державності у 1991 році потребує максимальної конкретизації у державних актах фундаментального значення і має безпосередній вплив на національну безпеку і забезпечення належного суспільно-виховного підходу у формуванні патріотичного державотворчого світогляду співвітчизників. Юридичне упущення застосування терміну «відновлення» дає підстави для продукування гіпотези про первинне проголошення української державності в 1991 році, що активно використовується російським політичним керівництвом з метою дискредитації України на міжнародній політичній арені. Потреба у виправленні термінологічного інструментарію в основоположних державотворчих актах України зумовлена також встановленням об'єктивності процесу державотворення і точності використання юридично значимих термінів. Дані аспекти були враховані у деклараціях і актах проголошення відновлення державності країн Балтії і Закавказзя, що юридично закріпило правонаступництво відновленої державності цих держав у 1990-х роках, проте в Акті проголошення незалежності України 24.08.1991 р. присутнє це юридичне упущення. З огляду на вищезазначене, в Акті проголошення незалежності України 24.08.1991 р. після преамбули у реченні після слів «... незалежність України та...» потрібно замінити термін «створення» на термін «відновлення». Даний термін відповідає історичній дійсності і створює юридичну точність з урахуванням того факту, що українська державність існувала в різні сторичні періоди і термін «відновлення» кореспондується з одним з положень у преамбулі даного Акта «... продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні,». Внесення вищезазначених змін у Акт проголошення незалежності України 24.08.1991 р. буде юридично важливим фактом у контексті недопущення викривлення історії українського державотворення та позитивно вплине на суспільно-виховні процеси в українському соціумі, що має особливо важливе значення під час захисту суверенітету і територіальної цілісності України при відсічі російської збройної агресії. Формулювання даної термінологічної конструкції з точки зору нормопроектувальної техніки і проведення законотворчої процедури має надзвичайно важливе юридичне значення, що є перспективою подальших наукових досліджень у полі наукових дискусій даної важливої проблеми сучасного українського державотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика проведення обстеження та оформлення його результатів, затверджена Наказом Міністерства розвитку громад та територій України 06 серпня 2022 року № 144 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-22#Text>
2. Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
3. Патриляк І. К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) : монографія / Центр досліджень визвольного руху. Львів : Часопис, 2012. 592 с.
4. Стародуб Т. П. Зовнішньополітичні орієнтири державотворення в українській політичній думці націоналістичного спрямування у 20–50-х рр. XX ст. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – «Політологія». Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2022. 260 с.
5. Act On the Re-establishment of the State of Lithuania URL : <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.50850>
6. Мамонтов І.О. 30 років незалежності України: міжнародно-правові аспекти правонаступництва держави. *Нове українське право*. Випуск 4. 2021. С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.12>

REFERENCES

1. Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine. (2022, August 6). *Metodyka provedennia obstezhennia ta oformlennia yoho rezultativ, zatverdzhena Nakazom ... No. 144* [Methodology for conducting inspections and documenting their results, approved by the Order ... No. 144]. *Zakon.rada.gov.ua*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0898-22#Text> [in Ukrainian]
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (1991, August 24). *Akt proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy* [Act of Declaration of Independence of Ukraine]. *Zakon.rada.gov.ua*. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> [in Ukrainian]
3. Patryliak, I. K. (2012). “Vstan i borys! Slukhai i vir...”: *Ukrainske natsionalistychne pidpillia ta povstanskyi rukh (1939–1960 rr.)* [“Rise and fight! Listen and believe...”: The Ukrainian nationalist underground and resistance movement (1939–1960)] (Monograph). *Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu, Chasopys*. [in Ukrainian]
4. Starodub, T. P. (2022). *Zovnishnopolitychni oriientyry derzhavotvorennia v ukrainskii politychnii dumtsi natsionalistychnoho spriamuvannia u 20–50-kh rr. XX st.* [Foreign policy orientations of state-building in Ukrainian nationalist political thought of the 1920s–1950s] (Doctoral dissertation, Lviv Polytechnic National University). [in Ukrainian]
5. Supreme Council of the Republic of Lithuania. (1990, March 11). *Act on the Re-establishment of the State of Lithuania*. *E-seimas.lrs.lt*. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.50850> [in English]
6. Mamontov, I. O. (2021). *30 rokiv nezalezhnosti Ukrainy: mizhnarodno-pravovi aspekty pravonastupnytstva derzhavy* [30 years of Ukraine’s independence: International legal aspects of state succession]. *Nove Ukrainske Pravo*, 4, 77–83. <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.4.12> [in Ukrainian]

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.12.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025

РОЗДІЛ II. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 34:338.24.01 (477):004:341.24 (4-6 ЄС)
DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2025-4-02>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

ПРАВОВА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Бевз С. І.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»,
просп. Берестейський, 37, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-1331-3930
bevzsvetlana@ukr.net*

Ключові слова: економічна безпека, цифрова економіка, ризики, економічна злочинність, незаконне заволодіння активами, аграрний сектор, публічні закупівлі, інвестиційна діяльність, правове забезпечення.

Цифровізація всіх сфер суспільного життя зумовлює нові виклики для забезпечення безпеки цих сфер, зумовлені впровадженням цифрових технологій. В умовах повномасштабного вторгнення наша держава пережила не одну кібератаку на цифрові ресурси і відчула їх наслідки. В той же час європейський вектор України передбачає імплементацію європейських стандартів до нормативно-правового забезпечення, що є особливо актуальним для сфери економіки в контексті післявоєнної відбудови. Тож економічна безпека в умовах цифровізації має забезпечуватися з врахуванням нових викликів та підходів Європейського Союзу.

У статті аналізуються стратегічні державні документи, спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави крізь призму європеїзації та сучасних викликів цифровізації та їх врахування в нормативно-правовому забезпеченні цифрової економіки та створенні нормативного підґрунтя економічної безпеки. Акцентовано увагу на відсутності нормативно закріпленого визначення економічної безпеки у стратегічних документах держави, а також на їх неспроможності комплексно відобразити актуальні ризики та загрози для національної економіки, зумовлені цифровою трансформацією. Проаналізовано чинні стратегічні та програмні акти, що стосуються економічної безпеки, і виявлено відсутність їх зв'язку з нормативно-правовим забезпеченням відповідної сфери. Зроблено висновок, що цифровізація суспільного життя зумовлює нові ризики для забезпечення економічної безпеки, що, в свою чергу, актуалізує питання належного правового забезпечення такої трансформації та створення правового підґрунтя забезпечення економічної безпеки в нових умовах – умовах цифрової економіки, активного використання інформаційних технологій. Звернуто увагу на можливість поширення економічної злочинності в Україні у разі ігнорування загроз, зумовлених цифровізацією економічної сфери, зокрема в аграрному секторі та сфері публічних закупівель. У статті також підкреслено важливість належного нормативно-правового забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації для інвестиційної діяльності. Окремо увагу приділено безпековим ініціативам Європейського Союзу, наведено положення, на

яких акцентують увагу в Стратегії економічної безпеки ЄС. Обґрунтовано необхідність гармонізації національного законодавства зі стандартами ЄС, зокрема у сферах аграрної політики, публічних закупівель та інвестиційної діяльності, як ключової умови формування ефективної та стійкої системи економічної безпеки. Наголошено на необхідності врахування ризиків, пов'язаних з цифровізацією в нормативно-правовому забезпеченні цифрової економіки з врахуванням європейських практик.

THE LEGAL FRAMEWORK FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION AND EUROPEANIZATION IN UKRAINE

Bevz S. I.

Doctor of Law, Professor;

Head of the Department of Information, Economic and Administrative Law

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Beresteisky Ave., 37, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1331-3930

bevzsvetlana@ukr.net

nikolai010392@gmail.com

Key words: *economic security, digital economy, risks, economic crime, illegal appropriation of assets, agricultural sector, public procurement, investment activity, legal support.*

The digitization of all spheres of public life poses new challenges for ensuring the security of these spheres, caused by the introduction of digital technologies. In the context of a full-scale invasion, our country has experienced more than one cyberattack on digital resources and felt their consequences. At the same time, Ukraine's European vector provides for the implementation of European standards in regulatory and legal support, which is particularly relevant for the economy in the context of post-war reconstruction. Therefore, economic security in the context of digitalization must be ensured taking into account the new challenges and approaches of the European Union.

The article analyzes strategic government documents aimed at ensuring the economic security of the state through the prism of Europeanization and the modern challenges of digitalization and their consideration in the regulatory and legal framework of the digital economy and the creation of a regulatory basis for economic security. Attention is focused on the absence of a legally established definition of economic security in the state's strategic documents, as well as their inability to comprehensively reflect the current risks and threats to the national economy caused by digital transformation.

The current strategic and programmatic acts relating to economic security were analyzed, and a lack of connection between them and the regulatory and legal framework for the relevant sphere was identified. It was concluded that the digitalization of public life poses new risks to economic security, which, in turn, raises the issue of adequate legal support for such a transformation and the creation of a legal basis for ensuring economic security in the new conditions of the digital economy and the active use of information technologies. Attention is drawn to the possibility of the spread of economic crime in Ukraine if the threats posed by the digitalization of the economic sphere, particularly in the agricultural sector and public procurement, are ignored. The article also emphasizes the importance of adequate regulatory and legal support for economic security in the context of digitalization for investment activities. Separate attention is paid to the security initiatives of the European

Union, and the provisions emphasized in the EU Economic Security Strategy are presented. The need to harmonize national legislation with EU standards, particularly in the areas of agricultural policy, public procurement, and investment activities, is justified as a key condition for the formation of an effective and sustainable economic security system. The need to take into account the risks associated with digitalization in the regulatory and legal framework of the digital economy, taking into account European practices, is emphasized.

Постановка проблеми. Курс на цифровізацію економіки та конкретні кроки, спрямовані на його впровадження, були закріплені в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018–2020 роки, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 року, де констатовалося, що основною метою цифровізації є досягнення цифрової трансформації існуючих та створення нових галузей економіки, а також трансформація сфер життєдіяльності у нові більш ефективні та сучасні. Цифровізація ж, в свою чергу, «є визнаним механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності, який полягає у насиченні фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодженні електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливило інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір».

Одним з результатів реалізації даної Концепції в правовій площині став Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 року № 1667-IX, яким, згідно зі ст.2, запроваджено правовий режим Дія Сіті з метою стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні шляхом створення сприятливих умов для ведення інноваційного бізнесу, розбудови цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, а також талановитих спеціалістів.

При цьому, ані в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства на 2018–2020 роки, ані у вказаному вище Законі не згадується про оновлення підходів до забезпечення економічної безпеки.

Питання правового забезпечення цифровізації привертають увагу багатьох дослідників [1, с. 61–67; 2, с. 165–169; 3, с. 63–70; 4, с. 54–61]. Немало публікацій присвячено і економічній безпеці, як з економічної, так і юридичної точок зору [5, с. 186–191; 6, 170–182]. Останніми роками увагу дослідників привертають і питання правового забезпечення економічної безпеки, в яких, зокрема, наголошується на потребі подальшого

дослідження правового забезпечення економічної безпеки в умовах Індустрії 4.0 [7, с. 135–142], розробці заходів забезпечення економічної безпеки в умовах цифрових трансформацій, удосконаленні правового забезпечення для їх ефективної реалізації [8, с. 88–94].

Метою даної статті є аналіз векторів правової основи забезпечення економічної безпеки в Україні та Європейському Союзу в умовах цифровізації.

Виклад основного матеріалу. В Національній економічній стратегії до 2030 року, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179, словосполучення «економічна безпека» згадується відносно спеціального державного органу – Бюро економічної безпеки, створення якого визначено завданням за стратегічною ціллю 3 «Розбудова правоохоронних органів сучасного зразка, які захищають права і свободи людини, правопорядок і законність, інтереси суспільства і держави» і сприятиме реформуванню системи розслідування економічних злочинів. В той же час про цифровізацію згадується більш як в 20 випадках та констатується, що досягнення визначених в цій Стратегії цілей «дасть змогу забезпечити цифровізацію економіки та інших сфер життя та сприяти пришвидшенню економічного зростання». При цьому про нові виклики для забезпечення економічної безпеки не йдеться.

Як слушно зазначається в науковій літературі, «поняття економічної безпеки є багатограним та включає в себе багато складових, що обумовлює наявність різних підходів до його трактування. Вжитий цей термін вперше був у 30-х роках ХХ століття і розглядався як наявність сукупності умов, які забезпечують суверенітет, захист стратегічних інтересів та розвиток суспільства» [9, с. 118]. Такий підхід фактично і було втілено в нашій державі ще в 2013 році в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277 (наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства економіки, довілля та сільського господарства України від

11.09.2025 № 199). У вказаних рекомендаціях економічна безпека визначалася як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі, і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. Аналіз Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженої Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, дає підстави зробити висновок, що саме таке розуміння словосполучення «економічна безпека» закладено у вказаній Стратегії. В чинних нормативно-правових актах визначення економічної безпеки відсутнє.

В науковій літературі слушно акцентується увага на пріоритетності економічної безпеки як складової національної. Зокрема, Неустроев Ю.Г. вказує, «оскільки економіка – життєво важлива сторона діяльності суспільства, держави і особистості, то базисом національної безпеки залишатиметься економічна безпека ... Тобто економічна безпека, що виявляється в сферах впливу інших видів національної безпеки, проникаючи в них і взаємодіючи з ними, в свою чергу, акумулює в собі їх дію, залишаючись в той же час основою (базисом) національної безпеки» [10, с. 4]. На думку Секретаріату Комітету з питань економічного розвитку Верховної Ради України, опубліковану 19.02.2020 р., економічна безпека – це здатність держави на власний розсуд визначати підходи і політики стосовно розвитку національної економіки [11]. Економічна безпека – це та складова національної безпеки держави, яка включає в себе комплекс механізмів і заходів, які спрямовані на забезпечення стійкості економічної системи держави, економічного розвитку та протидію внутрішнім та зовнішнім загрозам [9, с. 118].

Шляхи досягнення цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки визначено в Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року. Утім маємо констатувати, що виклики та загрози, що визначаються та аналізуються у вказаному документі і на запобігання яким розроблено певні плани заходів, прямо не передбачають «цифровізацію економіки» і фактично мінімізують увагу до тих викликів і загроз, що зумовлені такою трансформацією економічної сфери. Серед основних викликів та загроз, що стосуються до цифрової трансформації економіки та вказані в Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, можемо виокремити у сфері виробничої безпеки та у сфері інвестиційно-інноваційної безпеки (визначені як складові економічної безпеки) відповідно такі: невідповідність структури націо-

нальної економіки сучасному технологічному розвитку, низький рівень запровадження новітніх технологій виробництва, потенційна загроза несанкціонованих втручань фізичного і кіберхарактеру в об'єкти критичної інфраструктури та відсутність сприятливих умов для створення та розвитку технологічних компаній та інноваційних підприємств, стартапів; протиправні спрямування до вітчизняних технологічних розробок та інновацій з боку іноземних суб'єктів і ризику їх несанкціонованого витоку за кордон. При цьому, завдання, що поставлені у вказаних сферах задля реалізації напряму розвитку у сфері забезпечення економічної безпеки, не передбачають розробку/удосконалення законодавства з вказаних питань [6, с. 12].

В той же час варто враховувати, що «застосування новітніх технологій промислового виробництва та цифрової економіки сприятиме не лише створенню нових продуктів і послуг та розширенню можливостей людини, а також може призвести до низки негативних соціально-економічних наслідків, зокрема, зростання безробіття, соціального розшарування населення, посилення кризових процесів тощо» [7, с. 179, 181]. Аналіз практики використання цифровізованих явищ (штучного інтелекту, віртуальних підприємств, бізнес-сайтів тощо) свідчить про їх неоднозначність: незаперечні переваги (швидкість відповідних процесів, зручність, доступність, економічність) супроводжуються ризиками, пов'язаними з недобросовісним та/або неконтрольованим їх використанням, що може спричинити матеріальні втрати та/або загрозувати безпеці людей, а в найгіршому випадку – диктатурі з боку осіб, що контролюють штучний інтелект, або вибуття останнього з-під контролю людей» [13, с. 50]. В експертно-аналітичній доповіді, присвяченій дослідженню трансформації викликів і загроз економічній безпеці України в умовах довготривалої війни [14, с. 6], також звернуто увагу, що ризики для безпеки та стабільності, пов'язані із нестачею контролю технологій зі штучним інтелектом, варто визначити для пріоритетних дій для захисту економічної безпеки у сфері цифровізації. Такі ризики віднесено до специфічних потенційних ризиків, які можуть впливати на довгострокову економічну безпеку України й варті для подальшого врахування. Утім ні вказані ризики, ні інші ризики, пов'язані з цифровізацією, не аналізуються.

Тож цифровізація суспільного життя зумовлює нові ризики для забезпечення економічної безпеки, що, в свою чергу, актуалізує питання належного правового забезпечення такої трансформації та створення правового підґрунтя забезпечення економічної безпеки в нових умовах – умовах

цифрової економіки, активного використання інформаційних технологій. Адже, як слушно звертається увага в науковій літературі, «недосконале правове поле, що стосується убезпечення від загроз економічній безпеці України здатне сприяти виникненню та поширенню економічної злочинності в Україні» [7, с. 177].

В умовах цифровізації одним із уразливих напрямів забезпечення економічної безпеки залишається аграрний сектор, в якому поєднуються значні матеріальні ресурси, державна підтримка та складні механізми цифрового обліку й контролю. Використання електронних систем моніторингу земельних ресурсів, кадастрових даних, автоматизованих платформ для розподілу дотацій чи укладення аграрних угод створює не лише умови для прозорості, а й нові можливості для кримінальних правопорушень проти власності та інтересів держави, незаконного заволодіння активами. Зокрема це стосується шахрайського заволодіння земельними ділянками через підробку цифрових документів, маніпуляцій із державними реєстрами або незаконного використання аграрних субсидій. Ефективне запобігання таким правопорушенням потребує удосконалення правових механізмів захисту права власності, встановлення спеціальних цифрових гарантій автентичності правочинів, а також запровадження аналітичних інструментів кримінологічного моніторингу ризиків у цифровому агробізнесі. З огляду на це доцільно розробити спеціальний закон «Про цифрову безпеку аграрного сектору», який би визначав правові гарантії захисту цифрових активів, електронних документів та аграрних даних. Важливим кроком є також створення національної системи кримінологічного моніторингу ризиків аграрних правопорушень із використанням великих даних (Big Data) і технологій штучного інтелекту для виявлення аномалій у земельному та фінансовому обігу.

Не менш важливим аспектом економічної безпеки у цифрову добу є сфера публічних закупівель, у якій обсяг фінансових потоків і рівень цифровізації процедур створюють високі корупційні ризики. Поширеними залишаються схеми зловживання владою або службовим становищем, змови між учасниками торгів, фальсифікації тендерної документації. Водночас кримінально-правове реагування має бути доповнене системою превентивних заходів – прозорим алгоритмізованим аудитом, використанням штучного інтелекту для виявлення аномалій у тендерних процесах, удосконаленням механізмів відповідальності юридичних осіб. Правове забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель є невід’ємною складовою національної політики зміцнення економічної без-

пеки в умовах євроінтеграційних процесів та гармонізації з антикорупційними стандартами ЄС. Зокрема перспективним напрямом є інтеграція національної системи ProZorro з європейськими антикорупційними платформами, що забезпечить синхронізацію стандартів прозорості, аудиту та цифрової доброчесності відповідно до практик ЄС. Такі кроки створюють реальне правове підґрунтя для зміцнення економічної безпеки в умовах цифрової економіки та процесів європеїзації.

Звернемо увагу, що у серпні 2025 року цифрова трансформація економіки України відіграла критично важливу роль у переговорному процесі вступу України до ЄС у сфері цифрової трансформації та медіа [15]. Ще 28–29 квітня 2025 року у Брюсселі відбувся офіційний скринінг відповідності українського законодавства нормам Європейського Союзу за розділом 20 – «Підприємство та промислова політика», одним з напрямів якого є дерегуляція і цифровізація – спрощення регулювання, розвиток цифрових сервісів для бізнесу [16], а 30 вересня цього ж року під час заключної скринінгової сесії з Європейською комісією за фінальним переговорним розділом було наголошено, що «Україна пройшла скринінг найшвидше у новітній історії розширення ЄС ... По завершенню скринінгу розпочинається новий, ще більш амбітний процес – імплементація *acquis* та підготовка до відкриття переговорних розділів» [17].

Цифрова трансформація має забезпечити інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку ЄС, що зумовлює подальшу гармонізацію законодавства з європейськими стандартами. І в контексті цього, варто акцентувати увагу на необхідності врахування європейських підходів не лише до врегулювання цифрового ринку, але й до забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації.

Належне нормативно-правове забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації є одним з факторів, що впливають і на інвестиційну діяльність на території нашої держави. Водночас залучення інвестицій є ключовою передумовою післявоєнної відбудови України та подальшого розвитку держави, що зумовлює європеїзацію національного законодавства, гармонізацію його з *acquis* ЄС та закріплення належних правових гарантій для інвесторів, в тому числі, з врахуванням викликів цифровізації. Законодавство України має передбачати чіткий механізм забезпечення кіберстійкості баз даних, реєстрів, а також захисту персональних даних, визначати правовий статус цифрових активів і технологічних платформ та передбачати порядок вирішення спорів, пов’язаних з інвестиційною діяльністю. Формування таких механізмів відповідно до європейських стандартів мінімізує технологічні та регуляторні

ризика для інвесторів, забезпечить прозоре для інвестиційної діяльності правове регулювання.

В аналітичному огляді економічних інструментів у реалізації безпечових ініціатив Європейського Союзу (далі – ЄС) констатується, що безпекова політика ЄС набуває багатовимірного й системного характеру, у якому оборонні, економічні, промислові, цифрові й технологічні інструменти інтегруються до єдиної стратегічної рамки. Безпека стає міжсекторальним пріоритетом, який чимраз більше інкорпорується до всіх аспектів політики ЄС [18, с. 19].

В повідомленні щодо Європейської стратегії економічної безпеки від 20 червня 2023 року [19] в п. 3.2. вказується, що ЄС вже запровадив спеціальні інструменти та заходи для зниження ризиків, щоб захистити себе від загроз економічній безпеці. Оскільки ризики постійно змінюються, акцентується увага на необхідності оцінки ефективності таких інструментів у боротьбі з ними та розгляді можливості їхнього вдосконалення або створення нових інструментів, які можуть знадобитися. Привертає увагу, що у вказаному повідомленні зазначено, що одним із типів ризиків, з якими стикається європейська економіка

є ризики, пов'язані з безпекою технологій і витоком технологій, і такі ризики визначатимуться на основі списку стратегічних технологій, важливих для економічної безпеки.

Висновки. Виходячи з вищезазначеного та з врахуванням того, що реалізація Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року зорієнтована, окрім іншого, на «створення умов для випереджаючого розвитку науково-технічного потенціалу країни,» що передбачає цифровізацію в усіх сферах суспільного життя, та «забезпечення гарантованого захисту національної економіки в умовах виникнення або посилення внутрішніх та зовнішніх загроз», можемо резюмувати, що нормативно-правове забезпечення розвитку цифрової економіки має враховувати ризики, пов'язані з такою цифровізацією, та створювати ефективне правове підґрунтя запобігання/усунення таких ризиків з метою забезпечення економічної безпеки суб'єктами владних повноважень відповідно до європейських практик. Стратегія економічної безпеки з 2026 року має враховувати ризики, пов'язані з цифровізацією економіки та передбачати механізми їх мінімізації на кшталт ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Луценко В. Р., Пікуля Т. О. Правове забезпечення цифрової трансформації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2024. № 81. Том 1. С. 61–67. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.9>. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/300456>
2. Левицька Н. О. Використання цифрових технологій у праві. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 9. С. 165–169. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.27>.
3. Вінник О.М. Цифровізація в ракурсі державної економіко-правової політики. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 8. С. 63–70. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.10>.
4. В. Гедіков. Загальний аналіз нормативноправових актів у сфері цифровізації в Україні. *Юридичний вісник.* 2024. № 3. С. 54–61. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.7>. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2024/3_2024.pdf
5. Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 12. С. 186–191. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.35>. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/36.pdf>
6. Bevs S. Economic security of Ukraine in the digital economy: Challenges for legal regulation. *Challenges and Legal Support of the Economy in the Conditions of Digitalization : collection of scientific works.* Kyiv : Publishing Lira-K. 2024. 128 p. P. 10–16. DOI <https://doi.org/10.59647/978-617-520-883-0/1>
7. Правдюк А. Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. *Інформація і право.* 2021. № 2 (37). С. 170–182 . DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238408](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238408). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/238408>
8. Пушак Я., Трушкіна Н. Правове забезпечення економічної безпеки держави в умовах індустрії 4.0. *Цифрова економіка та економічна безпека.* 2022. (1 (01)). С. 135–142. doi: 10.32782/dees.1-22.
9. Білоусов Є. М., Корват О. В. Правове регулювання економічної безпеки України в умовах становлення Індустрії 4.0. *Право та інновації.* 2023. № 4 (44). С. 88–94.
10. Лизун М.В., Озарко К.С. Економічна безпека ЄС та України: нові виклики та загрози. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Економіка.* 2023. Випуск 25. С. 117–127. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-25-117-127>
11. Неустроев Ю. Г. Сучасні підходи до поняття «економічна безпека країни». *Ефективна економіка.* 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8538> (дата звернення: 16.12.2025). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.98

12. Що таке економічна безпека держави? URL: https://komprompol.rada.gov.ua/news/main_news/73380.html
13. Вінник О. Право цифрової економіки : монографія. К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 350 с.
14. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертно-аналітична доповідь. К. : НІСД, 2024 . 71 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>
15. Цифрова трансформація економіки України. Серпень 2025 року. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayinyserpen-2025-roku>
16. Україна успішно пройшла скринінг ЄС за розділом «Підприємництво та промислова політика». URL: <https://me.gov.ua/News/Detail/81edffc7-9c8c-47d1-8ab6-c17a0d11efab?lang=uk-UA&title=UkrainaUspishnoProishlaSkriningsZaRozdilompidprimnitstvoTaPromislovaPolitika>
17. Україна завершила двосторонні зустрічі з ЄС в межах офіційного скринінгу. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/ukrayina-zavershyla-dvostoronni-zustrichi-z-yes-v-mezhah-ofitsijnogo-skryningu/>
18. Огляд економічних інструментів у реалізації безпекових ініціатив Європейського Союзу : аналіт. огляд / Д. С. Покришка. Київ : НІСД, 2025. 20 с. – Ел. наук. видання. <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2025.10>
19. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council on European Economic Security Strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023JC0020>

REFERENCES

1. Lutsenko, V. R., & Pikulia, T. O. (2024). Pravove zabezpechennia tsyfrovoy transformatsii v Ukraini [in Ukrainian]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Pravo*, 81(1), 61–67. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.1.9>
2. Levyska, N. O. (2019). Vykorystannia tsyfrovoykh tekhnolohii u pravi [in Ukrainian]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (9), 165–169. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.27>
3. Vinnyk, O. M. (2020). Tsyfrovizatsiia v rakursi derzhavnoi ekonomiko-pravovoi polityky [in Ukrainian]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (8), 63–70. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.10>
4. Hedikov, V. (2024). Zahalnyi analiz normatyvno-pravovykh aktiv u sferi tsyfrovizatsii v Ukraini [in Ukrainian]. *Yurydychnyi visnyk*, (3), 54–61. <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.7>
5. Lekar, S. (2019). Pravove rehuliuвання економічної безпеки в Україні [in Ukrainian]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, (12), 186–191. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.35>
6. Bevez, S. (2024). Economic security of Ukraine in the digital economy: Challenges for legal regulation. In *Challenges and legal support of the economy in the conditions of digitalization* (pp. 10–16). Lira-K. <https://doi.org/10.59647/978-617-520-883-0/1>
7. Pravdiuk, A. L. (2021). Osoblyvosti zakonodavchoho zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [in Ukrainian]. *Informatsiia i pravo*, 2(37), 170–182. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2\(37\).238408](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2021.2(37).238408)
8. Pushak, Ya., & Trushkina, N. (2022). Pravove zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy v umovakh Industrii 4.0 [in Ukrainian]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, 1(1), 135–142. <https://doi.org/10.32782/dees.1-22>
9. Bilousov, Ye. M., & Korvat, O. V. (2023). Pravove rehuliuвання економічної безпеки України в умовах становлення Industrii 4.0 [in Ukrainian]. *Pravo ta innovatsii*, 4(44), 88–94.
10. Lyzun, M. V., & Ozarko, K. S. (2023). Ekonomichna bezpeka YeS ta Ukrainy: novi vyklyky ta zahrozy [in Ukrainian]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya : Ekonomika*, (25), 117–127. <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-25-117-127>
11. Neustroiev, Yu. H. (2021). Suchasni pidkhody do poniattia “ekonomichna bezpeka krainy” [in Ukrainian]. *Efektivna ekonomika*, (1). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.1.98>
12. Shcho take ekonomichna bezpeka derzhavy? (n.d.). [in Ukrainian]. https://komprompol.rada.gov.ua/news/main_news/73380.html
13. Vinnyk, O. (2021). Pravo tsyfrovoy ekonomiky [in Ukrainian]. NDI pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni akademika F. H. Burchaka NAPrN Ukrainy.
14. Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh dovhotryvaloi viiny. (2024). [in Ukrainian]. NISD. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>
15. Tsyfrova transformatsiia ekonomiky Ukrainy. (2025, August). [in Ukrainian]. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/tsyfrova-transformatsiya-ekonomiky-ukrayinyserpen-2025-roku>
16. Ukraina uspishno proishla skrynih YeS za rozdilom “Pidpriemnytstvo ta promyslova polityka”. (n.d.). [in Ukrainian]. <https://me.gov.ua/News/Detail/81edffc7-9c8c-47d1-8ab6-c17a0d11efab>

17. Ukraina zavershyla dvostoronni zustrichi z YeS v mezhakh ofitsiinoho skryninhu. (n.d.). [in Ukrainian]. <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/ukrayina-zavershyla-dvostoronni-zustrichi-z-yes-v-mezhah-ofitsijnogo-skryningu/>
18. Pokryshka, D. S. (2025). Ohliad ekonomichnykh instrumentiv u realizatsii bezpekovykh initsiatyv Yevropeiskoho Soiuzu [in Ukrainian]. NISD. <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2025.10>
19. Joint Communication to the European Parliament, the European Council and the Council on European Economic Security Strategy. (2023). [in English]. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023JC0020>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 02.12.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025

РЕАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНОЮ ПЕРЕХІДНОЇ (ЗМІШАНОЇ) КОНЦЕПЦІЇ ВОЄННОЇ ПАРАДИГМИ ПОДАТКОВОГО ПРАВА

Дутчак О. І.

аспірант кафедри публічного права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, Україна

orcid.org/0009-0009-5375-1469

dutchak.ostap@chnu.edu.ua

Ключові слова: *воєнна парадигма податкового права України; перехідна (змішана) концепція воєнної парадигми податкового права України; законодавство України щодо реалізації перехідної (змішаної) концепції воєнної парадигми податкового права; судова практика у сфері реалізації перехідної (змішаної) концепції воєнної парадигми податкового права України.*

Предметом дослідження статті є реалізація Україною перехідної (змішаної) концепції воєнної парадигми податкового права. Метою дослідження в даній статті є аналіз правових інструментів держави, головно її законодавства та судової практики щодо реалізації перехідної (змішаної) концепції воєнної парадигми податкового права України, з'ясування ефективності цієї концепції та міри її відповідності історичним викликам, що постали перед нею.

За основу методологічних засад дослідження обрано порівняльно-правовий, системний та функціональний методи аналізу емпіричного матеріалу. За їх допомогою у статті обґрунтовано такі висновки: 1. Українським законодавцем було докладено значних зусиль задля успішної реалізації перехідної (змішаної) концепції воєнної парадигми податкового права України та досягнення її цілей. Проте ці зусилля не мали системного характеру, носили зазвичай реактивний, а не системний та планомірний характер, не завжди переслідували мету посилення фіскальної спрямованості оподаткування, не в повній мірі були узгоджені із стратегією досягнення фіскальної достатності Державного бюджету України.

Для судової практики цього періоду у податково-правових спорах виявилася характерною зміна попередньо вироблених концептуальних підходів щодо розуміння предмету спору та правових інструментів його вирішення на нові концептуальні підходи. Проте в цілому ця практика залишилася контраверсійною. З одного боку, в практиці вітчизняного судочинства у сфері податково-правових спорів збереглася тенденція, започаткована у перший період повномасштабної російсько-української війни щодо належного захисту прав і законних інтересів платників податків від системних посягань на них контролюючих органів. З іншого боку, також стала очевидною тенденція до посилення правової відповідальності платників податків за допущені ними порушення податкового законодавства держави, оскільки останні опинилися в ряду основних чинників недостатньої фіскальної ефективності податкової системи України.

IMPLEMENTATION BY UKRAINE OF THE TRANSITIONAL (MIXED) CONCEPT OF THE MILITARY PARADIGM OF TAX LAW

Dutchak O. I.

Postgraduate Student at the Department of Public Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Kotsiubynskoho str., 2, Chernivtsi, Ukraine

orcid.org/0009-0009-5375-1469

dutchak.ostap@chnu.edu.ua

Key words: *military paradigm of tax law in Ukraine; transitional (mixed) concept of the military paradigm of tax law in Ukraine; Ukrainian legislation on the implementation of the transitional (mixed) concept of the military paradigm of tax law; judicial practice in the implementation of the transitional (mixed) concept of the military paradigm of tax law in Ukraine.*

The subject of this article is Ukraine's implementation of a transitional (mixed) concept of the military paradigm of tax law. The purpose of this article is to analyze the legal instruments of the state, mainly its legislation and judicial practice, regarding the implementation of the transitional (mixed) concept of the military paradigm of tax law in Ukraine, to determine the effectiveness of this concept and the extent to which it corresponds to the historical challenges it faces.

The methodological basis of the study is based on comparative legal, systematic and functional methods of analysis of empirical material. With their help, the article substantiates the following conclusions: 1. The Ukrainian legislator has made considerable efforts to successfully implement the transitional (mixed) concept of the military paradigm of tax law in Ukraine and achieve its goals. However, these efforts were not systematic in nature, were usually reactive rather than systematic and planned, did not always pursue the goal of fiscal taxation, and were not fully consistent with the strategy of achieving fiscal sufficiency of the State Budget of Ukraine.

The judicial practice of this period in tax law disputes was characterised by a shift from previously developed conceptual approaches to understanding the subject matter of the dispute and the legal instruments for its resolution to new conceptual approaches. However, this practice remained controversial overall. On the one hand, domestic judicial practice in the field of tax law disputes continued the trend that began in the first period of the full-scale Russian-Ukrainian war regarding the proper protection of the rights and legitimate interests of taxpayers from systematic encroachments on them by regulatory authorities. On the other hand, there has also been a clear trend towards increasing the legal liability of taxpayers for violations of the state's tax legislation, as the latter have been among the main factors contributing to the insufficient fiscal efficiency of Ukraine's tax system.

Постановка проблеми. Добігає завершення четвертий рік повномасштабної, екзистенційної за її природою, імперіалістичної війни росії проти України. В кожній сфері суспільних відносин він відзначився тільки йому притаманними сутнісними проявами та особливостями. У сфері податкових відносин це рік початку втілення концепції фіскальної консолідації воєнної парадигми податкового права України, оскільки попередня – перехідна (змішана) концепція податкової політики держави – не принесла очікуваних від неї результатів, передусім не забезпечила фіскальну достатність податкових надходжень України. У зв'язку з цим наразі особливо гостро постало питання

з'ясування уроків попередньої податкової політики держави та вироблення запобіжників щодо повторення помилок і недоліків, які мали місце під час реалізації її перехідної (змішаної) концепції податкового права.

У науковій літературі ця проблема тільки почала осмислюватися як вченими-юристами-фінансистами [1-6], так і експертним середовищем. Причому більшість авторів не аналізують цю проблему у якості спеціального предмета їх пізнавального інтересу, а розглядають її головно у контексті інших пізнавальних задач.

Метою дослідження у даній статті є аналіз правових інструментів України, головно зако-

нодавства держави та судової практики щодо реалізації перехідної (змішаної) концепції воєнної парадигми податкового права, а також з'ясування ефективності цієї концепції податкового права України та міри її відповідності історичним викликам, що постали перед державою.

За основу **методологічних засад дослідження** обрано порівняльно-правовий, системний та функціональний методи аналізу емпіричного матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Перехідна (змішана) концепція воєнної парадигми податкового права України реалізувалась у період другої половини 2023 р. та впродовж 2024 р. У вітчизняній літературі [2] законодавче ядро цієї концепції податкової політики зазвичай вичерпують Законом України № 3219-IX від 30.06.2023 р. [8]. На нашу думку, це надто спрощений погляд на проблему, який базується головню на гаслі повернення усіх суб'єктів податкового права України до цінностей його довоєнної системи. Насправді ж мета вищезазначеної інновації полягала зовсім в іншому – у наданні принципу фіскального пріоритету, більше того – фіскальної достатності ролі системоутворюючого начала податкової політики держави у вищезазначений період. Тому це ядро охоплює собою і Закон України № 3173-IX від 29.06.2023 р. [9]. Спільною системоутворюючою метою обидвох цих законів України було досягнення кардинального збільшення податкових надходжень держави до рівня її функціональних потреб у публічних фінансових ресурсах в умовах воєнного стану.

Водночас в умовах надзвичайно швидкоплинної за своїми конкретними викликами дійсності вищезазначене законодавче ядро невідкладно потребувало подальшої деталізації та розвитку стратегічних концептуальних підходів суголосно новим викликам Україні, передусім у сфері фінансової стійкості і обороноздатності держави в цілому. Тому законотворча діяльність Парламенту України у сфері вдосконалення податкового законодавства інтенсивно продовжувалось і після вироблення законодавчої матриці перехідної (змішаної) моделі воєнної парадигми податкового права.

Символічно, що уже перший із законів України цього змістового ряду, у якому конкретизувалися положення законодавчої матриці перехідної (змішаної) концепції воєнної парадигми податкового права, мав за мету вдосконалення правового механізму акцизного оподаткування. Це Закон України № 3303-IX від 9 серпня 2023 р. [10]. В його епіцентрі опинилися питання законодавчого сприяння інтенсифікації виробництва національної виноробної продукції та спрощення підприємницької діяльності малих підприємств виноробної продукції. До них було віднесено усіх суб'єктів господарювання, що здійснювали виробництво продукції

за повним технологічним циклом без додавання цукру із зовні об'ємом до десяти тисяч декалітрів у рік. Також важливою інновацією стала вимога законодавця працювати з виноматеріалом власного виробництва із сировини «виключно українського походження» [10]. Це мало у перспективі створення значної кількості нових робочих місць та головне – суттєво приростити податкові надходження у Держбюджет України.

Мету збільшення фіскальних надходжень до Держбюджету України переслідував український законодавець й у Законі України № 3428-IX від 8.11.2023 р. Ним було передбачено, як виняток із податкового законодавства, що у 2024 р. надходження, визначені підпунктами. 1-3, 6, 6²-6⁵, 6⁸ і 6⁹ ч. 3 ст. 29 цього Закону, повністю зараховуються до загального фонду Державного бюджету України [11]. Як виняток зі статей 64 і 66 Податкового кодексу України законодавець встановив, що частина ПДФО на доходи, одержані його платниками – військовослужбовцями, поліцейськими та особами рядового й начальницького складу, що згідно законодавства України сплачуються на відповідній території і належить до доходів загального фонду конкретного місцевого бюджету, у повному обсязі зараховуються у спецфонд Держбюджету та спрямовуються в нижчезазначеній пропорції за такими напрямками: 1) з 01.10.2023 року по 31.12.2023 року – по 50 відсотків Державній службі спецзв'язку і захисту інформації для закупівлі спецтехніки і обладнання, Міністерству оборони України для закупівлі артсистем; 2) з 01.01.2024 року по 31 грудня року, в якому буде припинено чи скасовано воєнний стан – по 45 відсотків Державній службі спецзв'язку та захисту інформації України для закупівлі спецтехніки і обладнання та Міністерству з питань стратегічних галузей промисловості України на головні статутні цілі його діяльності [11]. Таке рішення Парламенту України було не лише справедливим, а й відповідало засадничим потребам держави в умовах воєнного стану.

З 8 грудня 2023 р. набув чинності системний і методологічно важливий для усієї сфери податкових відносин Закон України № 3453-IX від 9 листопада 2023 р. Широкому загалу він відомий як закон про скасування мораторію на податкові перевірки. Податкові перевірки окремих груп платників податків в Україні було відновлено ще раніше – під час дії ліберальної концепції воєнної парадигми оподаткування в Україні. Квінтесенція закону полягала у вдосконаленні нормативних засад проведення документальних та фактичних перевірок платників податків в умовах воєнного стану. Вітчизняний законодавець у ньому звернув увагу на те, що документальні та фактичні перевірки за цих умов можуть здійснюватися тільки за наявності безпечних умов для їх проведення [12].

Основоположною метою цього закону було нарощення протидії ухиленню від оподаткування, а також максимальне сприяння збільшенню податкових надходжень у Державну казну. Із загальних положень цього Закону особливу увагу слід звернути на такі: 1) документальні перевірки, що були розпочаті та не завершилися до початку повномасштабного вторгнення, крім тих, щодо яких діє мораторій, пов'язаний з умовами воєнного стану, поновлюються на невикористаний строк їх проведення; 2) не повинні зупинятися документальні перевірки платників податків, стосовно яких контролюючі органи мають інформацію про порушення ними податкового законодавства; 3) документ, надісланий контролюючим органом до електронного кабінету платника податків, вважається врученим останньому, якщо його підготовлено згідно вимог законів України «Про електронні документи і електронний документообіг» та «Про електронні довірчі послуги» [12].

Стосовно документальних перевірок законодавець залишив чинним з 1 грудня 2023 р. до 1 грудня 2024 р. мораторій на їх проведення щодо: платників єдиного податку першої та другої груп; платників податків, податковою адресою яких є тимчасово окуповані території України; платників податків, податковою адресою яких є території, на яких ведуться активні бойові дії; платників податків, податковою адресою яких є територія можливих бойових дій. Стосовно другої-четвертої з останніх позицій залишився чинним також мораторій на проведення фактичних перевірок [12].

Законодавець запровадив у цей період оподаткування непередбачених прибутків підприємств. В спеціальній літературі воно дістало назву «економічної ренти» [13]. Це оподаткування було введено Законом України № 3474-ІХ від 21 листопада 2023 р. [14]. Такі податки, згідно доктрини податкового права, вважаються обґрунтованими тільки як тимчасовий захід з метою оподаткування надлишкової економічної ренти. Це суголосно з міжнародною практикою оподаткування [15]. Вищезазначеним законом України було встановлено ставку цього податку в розмірі 50 процентів для оподаткування надприбутків вітчизняних банків в 2023 р., та запроваджено ставку у розмірі 25 процентів на майбутні податкові періоди їх діяльності. Згідно аналітики ДПС України, додаткові надходження до Держбюджету України від цього податку склали у 2024 р. 46,5 млрд. грн. [16].

Аналогічний реактивний стиль діяльності парламенту України у сфері вдосконалення оподаткування зберігся й у 2024 р. Характерним в цьому сенсі є Закон України № 3721-ІХ від 21 травня 2024 р. Ним було відмінено підвищувальні після припинення або скасування воєнного стану в Україні й понижувальні з 01.09.2024 р. коефіцієнти для

різних категорій платників за користування радіочастотним ресурсом, передбачені законодавцем раніше, і збільшено ставку для усіх платників такої рентної плати на 17 процентів [17]. Ухвалення цього закону забезпечило однаковий підхід держави до платників рентної плати за користування радіочастотним ресурсом, спростило його адміністрування контролюючими органами, наблизило вітчизняну систему оподаткування в цій сфері до європейських правових стандартів та принесло помітний економічний ефект. Зокрема, приріст надходжень від даного податку до Держбюджету України зріс із 1071,1 млн. грн. у другому півріччі 2023 р. до 1237,8 млн. грн. в другому півріччі 2024 р., а загалом за 2024 р. в порівнянні з 2023 р. приріст надходжень Держбюджету від нього склав 7,8 відсотка при тій же чисельності його платників [16].

Серед законодавчих актів перехідної концепції воєнної парадигми податкового права України помітно виділяється Закон України № 3813-ІХ від 18.06.2024 р. Для широкого загалу він відомий як закон «Про клуб білого бізнесу». Метою цього закону було: напрацювання досвіду впровадження в податкову систему України європейського досвіду роботи контролюючих органів добросовісними платниками податків; вдосконалення податкового адміністрування стосовно платників податків з високим та стабільним рівнем дотримання податкового законодавства в умовах воєнного стану; апробація сервісного (комплаєнс-ризикового) підходу до роботи з платниками податків; вдосконалення практик щодо протидії ухиленню від оподаткування [18].

На виконання вищезазначеного закону Міністерством фінансів України було затверджено наказом від 7 жовтня 2024 р. № 495 «Порядок формування та оприлюднення переліку платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства» [19]. До першого такого переліку осіб-платників податків, оприлюдненого ДПС України в грудні 2024 р., увійшли 8,2 тисячі юридичних та фізичних осіб, які перебували на загальній системі оподаткування; 2359 юридичних осіб – платників єдиного податку третьої групи та 1088 юридичних осіб – платників єдиного податку четвертої групи; 170 резидентів спеціального податкового режиму «Дія-Сіті»; 151 фізична – особа підприємець [20].

18 червня 2024 р. Парламент України ухвалив системний Закон України № 3817-ІХ. Його норми частково набули чинності з 28 липня 2025 р., а головно з 1 січня 2025 р. Вони мало позначилися безпосередньо на реалізації перехідної концепції воєнної парадигми податкового права України, але ціннісно мали значний вплив на втілення її у практику. Предметом регулювання цього закону

стало визначення засад державної політики в сфері регулювання виробництва, ввезення на митну територію України та вивезення за її межі, оптової й роздрібною торгівлі спиртом етиловим, його дистилятами, алкогольними напінками, біоетанолом, тютюновими виробами та сировиною, рідинами, які використовуються в електронних сигаретах, і паливом, посилення протидії їх незаконному виробництву та обігу на території України [21]. Попередньо ці суспільні відносини спрямовував Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилятів, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального» 1995 року, який за понад чверть століття змістовно та ідейно застарів.

Закон України № 3878-IX від 18 липня 2024 р. передбачав поетапну імплементацію Україною акцизного законодавства Євросоюзу [22]. Перший етап такої імплементації був розрахований на період з 1 вересня 2024 р. до 31 грудня 2024 р. включно. Впродовж нього мала діяти ціна за 1000 літрів пального еквівалентна 242,6 євро. Кожен з трьох наступних етапів було розраховано законодавцем на 2025, 2026 та 2027 роки відповідно з ціною за 1000 літрів пального еквівалентною 271,7; 300,8 і 329,9 євро, тобто, з виходом на мінімальний рівень акцизного оподаткування пального, встановлений Директивою 2003/96/ЄС. Вищезазначеним законом було також надано визначення терміну «проміжні продукти» з метою застосування оподаткування акцизним податком і щодо них. Методологічним орієнтиром для вітчизняного законодавця були при цьому юридичні норми директиви № 92/83/ЄС стосовно гармонізації структур акцизних податків на спирт та алкогольні напої в Євросоюзі. Парламент України також збільшив розмір ставки акцизного податку з 8,42 до 12,23 грн. за 1 літр на проміжні продукти. Вищезазначений закон набув чинності в цілому з 1 вересня 2024 р., його пп. 1 п. 2 розділу 1 – з 1 грудня 2024 р., а пп. 2 і 3 розділу 1 – з 1 січня 2025 р. [22].

Отже, як переконує аналіз відповідного фактичного матеріалу, українським законодавцем було докладено чималих зусиль стосовно реалізації перехідної концепції воєнної парадигми податкового права і досягнення її цілей. Але ці зусилля, на нашу думку, не мали системного характеру та не завжди переслідували мету посилення фіскальної спрямованості оподаткування, не в повній мірі забезпечували досягнення фіскальної достатності Державного бюджету України.

Важливу роль в консолідації зусиль суб'єктів публічного права України, предметом діяльності яких є забезпечення та нарощування надходжень

в публічні фонди грошових коштів та платників податків в умовах воєнного стану зіграла «Національна стратегія доходів до 2023 року». Її розробила група експертів публічного фінансового сектору під керівництвом Кабінету Міністрів України на виконання Меморандуму про економічну та фінансову політику між Україною і МВФ 24 березня 2023 р. Ключову методологічну допомогу у розробці цієї Стратегії надав МВФ. Її було схвалено розпорядженням Уряду України від 27 грудня 2023 р. № 1218-р. [23]. Ця Стратегія розрахована на глибоку та послідовну якісну трансформацію податкового права України в період до 2030 року. Зокрема, у 2024 р. було виконано 64 запланованих нею заходи із всіх 85, визначених на цей рік [16]. Такий результат можна розцінювати по-різному, проте, на нашу думку, враховуючи умови воєнного стану, він цілком задовільний для України. Найголовніше полягає в тому, що ця Стратегія стала одним з інтегративних чинників для суб'єктів податкового права України, задіяних в публічному і приватному фінансових секторах. Не менш важливе значення має моніторинг реалізації цієї стратегії з боку МВФ.

Цілям реалізації перехідної концепції воєнної парадигми податкового права України була підпорядкована загалом і судова практика вирішення податково-правових спорів суб'єктів податкових правовідносин. Їх предмет значно модифікувався та зріс за обсягом. Зокрема, в епіцентрі спору, що розглядала колегія суддів Касаційного адміністративного суду (КАС) ВС 8 серпня 2023 р. в справі № 826/9669/16, опинилося питання про використання платником податків реєстраторів розрахункових операцій. В своєму рішенні суд зазначив, що платник податків порушив лише порядок ведення Книги обліку розрахункових операцій, але не сам порядок оприбуткування готівки [24].

Предметом спору, який розглядала ця ж колегія суддів 17 серпня 2023 р. в справі № 160/15431/21, опинилося питання строку реєстрації акцизного складу ТОВ «Компанія Транс-Івест». КАС ВС у своєму висновку наголосив, що відсутність реєстрації об'єкта оподаткування повинна розглядатися згідно Податкового кодексу України за темпоральним критерієм, проте не щодо часу виявлення чи застосування санкцій, в контексті настання обставин, які зумовили обов'язок платника податку здійснити реєстрацію акцизного складу. Оскільки такі обставини настали, як з'ясував суд, ще до моменту початку проведення відповідної фактичної податкової перевірки, то наяву уже має місце закінчений склад податкового правопорушення. Його усунення до завершення податкової перевірки не створює підстав для звільнення суб'єкта господарювання від юридичної відповідальності [25].

Предметом спору, що розглядала колегія суддів КАС ВС 22 серпня 2023 р. у справі № 640/6453/22, постало питання правильності чи неправильності відображення ТОВ «Євро Фуд Сервіс» в його фінансовій звітності доходів і витрат платника податків. У своїй постанові в цій справі суд захистив законне право платника податків, котрий діяв у вищезазначеному випадку відповідно до національних, а не міжнародних стандартів, як наполягали податкові органи [26].

Для судової практики цього періоду у податково-правових спорах виявилася характерною зміна попередньо вироблених концептуальних підходів щодо розуміння предмету спору та правових інструментів його вирішення на нові концептуальні підходи. Типовим прикладом останнього може бути рішення Касаційного господарського суду в складі Верховного Суду від 17 січня 2024 р. у справі № 903/51/20. До цього рішення в якості методологічного орієнтиру судам для вирішення подібних спорів вважалася Постанова Верховного Суду від 14 серпня 2019 р. в справі № 913/412/16, згідно якої грошові зобов'язання платника податку, визначені податковим органом у ході перевірки, виникають з моменту отримання ним повідомлення-рішення із зазначенням в ньому суми, що підлягає сплаті, та граничних строків її сплати, якщо таке повідомлення-рішення не буде успішно оскаржене в судовому порядку [27].

Судова палата КГС ВС, вирішуючи подібний спір, в постанові від 17 січня 2024 р. у справі № 903/51/20 дійшла висновку про потребу відступити від рішення Верховного Суду в справі № 913/412/16 від 14 серпня 2019 р. Вона мотивувала свій висновок тим, що моментом появи права вимоги контролюючого органу до боржника з податкових платежів у розумінні Кодексу України з процедур банкрутства вважається перший день несплати цим боржником податку. Він настає автоматично за останнім днем граничного строку виконання податкового зобов'язання, який передбачено ПКУ для подання податкової декларації за відповідним податком [28]. Суд виснував, що *податковий борг є боргом і до моменту його виявлення контролюючим органом.*

Значна питома вага в податкових спорах між контролюючими органами й платниками податків і в цей період часу продовжила належати конфліктам між ними стосовно можливості чи неможливості вчасного виконання платниками податків їх податкових обов'язків перед державою в умовах воєнного стану. Тут також з'явилася інноваційна практика, пов'язана із застосуванням вітчизняним судочинством принципу верховенства права. Промовистим з цієї точки зору є рішення КАС ВС від 7 листопада 2024 р. в справі № 520/5995/23. Воно стосувалося спору між позивачем ТОВ «Родоніт-Р»

і відповідачем Північним регіональним управлінням ДПС України по роботі з великими платниками податків. У його основі опинилася сакральна дилема можливості або неможливості вчасного виконання платником податків його податкового обов'язку перед державою.

Суд, вирішуючи цей спір, наголосив, що обов'язок доведення можливості чи неможливості виконати своєчасно платником податків його податковий обов'язок, згідно ПКУ, покладено на контролюючий орган. Причому саме він зобов'язаний, згідно чинного законодавства, встановити причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажорними обставинами відповідного платника податків, впливом цих обставин безпосередньо на нього та можливістю виконання ним свого податкового обов'язку в передбачені законодавством України строки [29].

При цьому контролюючий орган повинен чітко дотримуватись передбаченої державою процедури розгляду заяви платника та доданих до неї документів, а якщо останніх недостатньо для винесення обґрунтованого остаточного рішення, то він повинен ухвалити попереднє рішення, яким надати платнику податків 10 днів на додаткове обґрунтування ним його заяви. Порухення контролюючим органом даної процедури ухвалення рішення щодо заяви платника податків трансформує таке рішення, як виснував КАС ВС, у неправне [29].

Нами проаналізовано тільки деякі рішення Верховного Суду з податково-правових спорів цього періоду. Але й вони переконливо демонструють контраверсійність відповідної судової практики. З одного боку, в практиці вітчизняного судочинства збереглася тенденція, започаткована у перший період повномасштабної російсько-української війни щодо належного захисту прав та законних інтересів платників податків в їх судових спорах з контролюючими органами. В сукупності з іншими чинниками такі рішення Суду зміцнювали віру платників податків, як резонно зауважується в науковій літературі [30, с. 69–75], в розумність і справедливість податкового права України в умовах воєнного стану, сприяли їх фіскальному патріотизму. З іншого боку, також стала очевидною тенденція до посилення правової відповідальності платників податків за допущені ними порушення податкового законодавства держави, адже саме такі порушення опинилися серед основних чинників недостатньої фіскальної ефективності податкової системи України. Зокрема, в останньому переконує критичний стан фіскальних надходжень в Державний і Зведений бюджети України впродовж відповідного періоду часу: на кінець 2024 р. їх питома вага склала відповідно 52,7 процента та 58,2 процента [30, с. 69], що майже не відрізняється від аналогічних показ-

ників середини 2023 р., визнаних Україною та її міжнародними партнерами незадовільними. Державний податковий борг зріс лише за 2024 р. на 36,7 млрд. грн. [30, с. 75].

Висновки. Фіскальна ефективність перехідної (змішаної) концепції воєнної парадигми оподаткування виявилася значно меншою, ніж очікувалося на початку її запровадження – досягти фіскальної стійкості України та її фінансової безпеки за рахунок

фіскальних надходжень. Економіка України продовжила у великій мірі залежати від зовнішніх фінансових надходжень, головню, від допомоги партнерів, яка за її обсягами і часом її надання не в повній мірі відповідала потребам держави в умовах повномасштабної російсько-української війни. Україна постала перед необхідністю знову переглянути зміст воєнної парадигми її податкового права з метою реального підвищення її фіскальної результативності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С. Розвиток фінансового законодавства України під час російсько-української війни. *Ампаро*. 2025. № 1. С. 27–37.
2. Руслана Гаврилюк, Петро Пацурківський. Воєнна доктрина податкового права України на терезах Феміди: полемічні нотатки. *Право України*. 2025. № 5. С. 122–141.
3. Navrylyuk R. O., Patsurkivskyy P. S.) Conceptual Principles of Judicial Settlement of Tax Disputes in Ukraine under Martial Law. *Human rights and public governance : Scientific monograph*. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2025. 772 p .
4. Гаврилюк Р.О., Дутчак О.І. Ліберальна концепція воєнної парадигми податкового права України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2025. Вип. 88; ч. 2. С. 326–335.
5. Криницький Ігор. Структура податкової системи України: перспективи правової оптимізації. *Право України*. 2024. № 12. С. 13–32.
6. Савві Олександр. Деякі аспекти дисбалансу інтересів учасників податкових відносин та шляхи їх подолання. *Право України*. 2024. № 12. С. 26–40.
7. Горин В. П., Була П. В., Чорноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. С. 23–31.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану. Закон України від 30.06.2023 № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#n5>
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України у зв'язку із запровадженням електронної простежуваності обігу алкогольних напоїв, тютюнових виробів та рідин, що використовуються в електронних сигаретах. Закон України від 29.06.2023 № 3173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3173-20#n5>
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо розвитку виробництва виноградарної продукції та спрощення господарської діяльності малих виробництв виноробної продукції. Закон України від 9 серпня 2023 р. № 3303-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3303-20#n5>
11. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України. Закон України від 08.11.2023 № 3428-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text>
12. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо скасування мораторію на проведення податкових перевірок. Закон України від 09.11.2023 № 3453-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3453-20#n4>
13. Шафік Хебус, Дінар Пріхардіні, Нейт Вернон, Податки на прибуток: історична перспектива та сучасна актуальність. Міжнародний валютний фонд. Вересень 2022 р.
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування банків та інших платників податків. Закон України від 21.11.2023 № 3474-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3474-20#n5>
15. Шафік Хебус, Гертен Міхельс, Наріне Нерсесян. Внески на відновлення після COVID-19. Міжнародний валютний фонд. Квітень 2022 р.
16. Звіт про стан виконання «Національної стратегії доходів до 2030 року» у 2024 році. Міністерство фінансів України. Державна податкова служба України. Державна митна служба України С. 35. URL : [https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20(1).pdf)
17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо рентної плати за користування радіочастотним спектром (радіочастотним ресурсом) України. Закон України від 21.05.2024 № 3721-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-20#n>

18. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства. Закон України від 18.06.2024 № 3813-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3813-20#n5>
19. Про затвердження Порядку формування та оприлюднення Переліку платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства. Наказ Міністерства фінансів України від 07.10.2024 № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1539-24#Text>
20. Перелік осіб-платників податків з високим рівнем добровільного дотримання ними податкового законодавства. URL : <https://tpd.tax.gov.ua/registry>
21. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, спиртових дистилатів, біоетанолу, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, тютюнової сировини, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, та пального. Закон України від 18.06.2024 № 3817-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3817-IX#Text>
22. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо імплементації положень актів права Європейського Союзу щодо акцизного податку. Закон України від 18.07.2024 № 3878-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3878-20#n5>
23. Національна стратегія доходів до 2030 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2013 р. № 1218-р. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Національна_стратегія_доходів_2030.pdf
24. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 8 серпня 2023 р. у справі № 826/9669/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112729436>
25. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 17 серпня 2023 р. у справі № 160/15431/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112879274>
26. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 22 серпня 2023 р. у справі № 640/6453/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112973802>
27. Постанова Верховного Суду від 14.08.2019 р. у справі №913/412/16. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C026783>
28. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 17 січня 2024 р. у справі № 903/51/20. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C026782>
29. Постанова Касаційного адміністративного Суду від 07.11.2024 р. у справі №520/5995/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122882856>
30. Пацурківський П. П. Справедливість і розумність податкового права України в умовах воєнного стану. *Приватне та публічне право*. 2023. № 3. С. 69–75.

REFERENCES

1. Havrylyuk, R. O., Patsurkivskyy, P. S. (2025). Rozvytok finansovoho zakonodavstva Ukrainy pid chas rosiysko-ukrainskoi viyny (Development of Financial Legislation of Ukraine During the Russian-Ukrainian War). *Amparo*, (1), 27–37.
2. Havrylyuk, R., Patsurkivskyy, P. (2025). Voienna doktryna podatkovoho prava Ukrainy na terezakh Femidy: polemichny notatky (Military Doctrine of Tax Law of Ukraine on the Scales of Themis: Polemical Notes). *Pravo Ukrainy*, (5), 122–141.
3. Havrylyuk, R. O., Patsurkivskyy, P. S. (2025). Conceptual Principles of Judicial Settlement of Tax Disputes in Ukraine under Martial Law. In *Human rights and public governance : Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing.
4. Havrylyuk, R. O., Dutschak, O. I. (2025). Liberalna kontseptsiiia voiennoi paradyhmy podatkovoho prava Ukrainy (Liberal Conception of the Military Paradigm of Tax Law of Ukraine). *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Serii Pravo*, 88(2), 326–335.
5. Krynytskyi, I. (2024). Struktura podatkovoi systemy Ukrainy: perspektyvy pravovoi optymizatsii (The Structure of the Tax System of Ukraine: Prospects for Legal Optimization). *Pravo Ukrainy*, (12), 13–32.
6. Savvi, O. (2024). Deiaki aspekty dysbalansu interesiv uchasykiv podatkovykh vidnosyn ta shliakhy yikh podolannya (Some Aspects of the Imbalance of Interests of Participants in Tax Relations and Ways to Overcome Them). *Pravo Ukrainy*, (12), 26–40.
7. Horyn, V. P., Bula, P. V., Chornous, V. S. (2024). Podatkova polityka Ukrainy v umovakh voiennoho chasu: realii, bezpekovi vyklyky ta perspektyvy podolannya (Tax Policy of Ukraine in Wartime: Realities, Security Challenges and Prospects for Overcoming). *Investysii: praktyka ta dosvid*, (18), 23–31.
8. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvostey opodatkuvannia u period dii voiennoho stanu. *Zakon Ukrainy vid 30.06.2023 № 3219-IX* (On Amendments

- to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine Regarding Peculiarities of Taxation During the Period of Martial Law. Law of Ukraine No. 3219-IX dated 30.06.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#n5> (Accessed: October 29, 2025).
9. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy uzv'iazku iz zaprovadzhenniam elektronnoi prostezhuvanosti obihu alkoholnykh napoiv, tiutiuovykh vyrobiv ta ridyn, shcho vykorystovuiutsia v elektronnykh syharetakh. Zakon Ukrainy vid 29.06.2023 № 3173-IX (On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine in Connection with the Introduction of Electronic Traceability of the Circulation of Alcoholic Beverages, Tobacco Products, and Liquids Used in Electronic Cigarettes. Law of Ukraine No. 3173-IX dated 29.06.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3173-20#n5> (Accessed: October 29, 2025).
 10. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo rozvytku vyrobnytstva vynohradarnoi produktsii ta sproshchennia hospodarskoi diialnosti malykh vyrobnytstv vynorobnoi produktsii. Zakon Ukrainy vid 9 serpnia 2023 r. № 3303-IX (On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Laws of Ukraine Regarding the Development of Grape Production and Simplification of Economic Activity of Small Wine Production Businesses. Law of Ukraine No. 3303-IX dated August 9, 2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3303-20#n5> (Accessed: October 29, 2025).
 11. Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo zabezpechennia pidtrymky oboronozdatnosti derzhavy ta rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 08.11.2023 № 3428-IX (On Amendments to the Budget Code of Ukraine Regarding Ensuring Support for the State's Defence Capability and Development of the Defence-Industrial Complex of Ukraine. Law of Ukraine No. 3428-IX dated 08.11.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3428-20#Text> (Accessed: October 29, 2025).
 12. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo skasuvannia moratoriiu na provedennia podatkovykh perevirok. Zakon Ukrainy vid 09.11.2023 № 3453-IX (On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine Regarding the Cancellation of the Moratorium on Tax Audits. Law of Ukraine No. 3453-IX dated 09.11.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3453-20#n4> (Accessed: October 29, 2025).
 13. Shafik, Kh., Hertehn, M., Nersesian, N. (2022). Vnesky na vidnovlennia pislia COVID-19 (COVID-19 Recovery Contributions). Mizhnarodnyy valiutnyy fond. Kvitens 2022 r.
 14. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo osoblyvostey opodatkovannia bankiv ta inshykh platnykiv podatkov. Zakon Ukrainy vid 21.11.2023 № 3474-IX (On Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding Peculiarities of Taxation of Banks and Other Taxpayers. Law of Ukraine No. 3474-IX dated 21.11.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3474-20#n5> (Accessed: October 29, 2025).
 15. Shafik, Kh., Prikhardini, D., Vernon, N. (2022). Podatky na prybutok: istorychna perspektyva ta suchasna aktualnist (Corporate Income Taxes: Historical Perspective and Contemporary Relevance). Mizhnarodnyy valiutnyy fond. Veresen 2022 r.
 16. Zvit pro stan vykonannia «Natsionalnoi stratehii dokhodiv do 2030 roku» u 2024 rotsi. Ministerstvo finansiv Ukrainy. Derzhavna podatkovna sluzhba Ukrainy. Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy (2024). (Report on the Status of Implementation of the “National Revenue Strategy until 2030” in 2024. Ministry of Finance of Ukraine. State Tax Service of Ukraine. State Customs Service of Ukraine). URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/Звіт%202024%20Національна%20стратегія%20доходів%20(1).pdf) (Accessed: October 29, 2025).
 17. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta Zakonu Ukrainy “Pro elektroni komunikatsii” shchodo rentnoi platy za korystuvannia radiochastotnym spektrom (radiochastotnym resursom) Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 21.05.2024 № 3721-IX (On Amendments to the Tax Code of Ukraine and the Law of Ukraine “On Electronic Communications” Regarding Rent Payment for the Use of the Radio Frequency Spectrum (Radio Frequency Resource) of Ukraine. Law of Ukraine No. 3721-IX dated 21.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-20#n> (Accessed: October 29, 2025).
 18. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo osoblyvostey podatkovoho administruvannia pid chas voiennoho stanu dlia platnykiv podatkov z vysokym rivnem dobrovilnoho dotrymannia podatkovoho zakonodavstva. Zakon Ukrainy vid 18.06.2024 № 3813-IX (On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine Regarding Peculiarities of Tax Administration During Martial Law for Taxpayers with a High Level of Voluntary Compliance with Tax Legislation. Law of Ukraine No. 3813-IX dated 18.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3813-20#n5> (Accessed: October 29, 2025).
 19. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.10.2024 № 495 Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia ta opryliudnennia Pereliku platnykiv podatkov z vysokym rivnem dobrovilnoho dotrymannia podatkovoho

- zakonodavstva (Order of the Ministry of Finance of Ukraine No. 495 dated 07.10.2024 On Approval of the Procedure for Forming and Publishing the List of Taxpayers with a High Level of Voluntary Compliance with Tax Legislation). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1539-24#Text> (Accessed: October 29, 2025).
20. Perelik osib-platnykiv podatkov z vysokym rivnem dobrovilnoho dotrymanna nymy podatkovoho zakonodavstva (List of Taxpayers with a High Level of Voluntary Compliance with Tax Legislation). URL: <https://tpd.tax.gov.ua/registry> (Accessed: October 29, 2025).
 21. Pro derzhavne rehuliuвання vyrobnytstva i obihu spyrtu etylovoho, spyrtovykh dystyliativ, bioetanolu, alkoholnykh napoiv, tiutiunovykh vyrobiv, tiutiunovoi syrovyny, ridyn, shcho vykorystovuiutsia v elektronnykh syharetakh, ta palnoho. Zakon Ukrainy vid 18.06.2024 № 3817-IX (On State Regulation of Production and Circulation of Ethyl Alcohol, Spirit Distillates, Bioethanol, Alcoholic Beverages, Tobacco Products, Tobacco Raw Materials, Liquids Used in Electronic Cigarettes, and Fuel. Law of Ukraine No. 3817-IX dated 18.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3817-IX#Text> (Accessed: October 29, 2025).
 22. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo implementatsii polozhen aktiv prava Yevropeyskoho Soiuzu shchodo aktsyznoho podatku. Zakon Ukrainy vid 18.07.2024 № 3878-IX (On Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding the Implementation of Provisions of European Union Law on Excise Tax. Law of Ukraine No. 3878-IX dated 18.07.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3878-20#n5> (Accessed: October 29, 2025).
 23. Natsionalna stratehiia dokhodiv do 2030 roku. Skhvalena rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2013 r. № 1218-r (National Revenue Strategy until 2030. Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1218-r dated December 27, 2013). URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Національна_стратегія_доходів_2030.pdf (Accessed: October 29, 2025).
 24. Postanova Kasatsiynoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 8 serpnia 2023 r. u spravi № 826/9669/16 (Resolution of the Cassation Administrative Court within the Supreme Court dated August 8, 2023 in case No. 826/9669/16). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112729436> (Accessed: October 29, 2025).
 25. Postanova Kasatsiynoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 17 serpnia 2023 r. u spravi № 160/15431/21 (Resolution of the Cassation Administrative Court within the Supreme Court dated August 17, 2023 in case No. 160/15431/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112879274> (Accessed: October 29, 2025).
 26. Postanova Kasatsiynoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 22 serpnia 2023 r. u spravi № 640/6453/22 (Resolution of the Cassation Administrative Court within the Supreme Court dated August 22, 2023 in case No. 640/6453/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112973802> (Accessed: October 29, 2025).
 27. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 14.08.2019 r. u spravi № 913/412/16 (Resolution of the Supreme Court dated 14.08.2019 in case No. 913/412/16). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C026783> (Accessed: October 29, 2025).
 28. Postanova Kasatsiynoho hospodarskoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 17 sichnia 2024 r. u spravi № 903/51/20 (Resolution of the Cassation Commercial Court within the Supreme Court dated January 17, 2024 in case No. 903/51/20). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C026782> (Accessed: October 29, 2025).
 29. Postanova Kasatsiynoho administratyvnoho Sudu vid 07.11.2024 r. u spravi № 520/5995/23 (Resolution of the Cassation Administrative Court dated 07.11.2024 in case No. 520/5995/23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122882856> (Accessed: October 29, 2025).
 30. Patsurkivskyy, P. P. (2023). Spravedlyvist i rozumnist podatkovoho prava Ukrainy v umovakh voiennoho stanu (Fairness and Reasonableness of Tax Law of Ukraine under Martial Law). *Pryvatne ta publichne pravo*, (3), 69–75.

Дата першого надходження рукопису до видання: 02.12.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ (ЦЬКУВАННЮ) В УКРАЇНІ: ОГЛЯД ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА

Ковальова О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції
Одеський державний університет внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-6108-4581
o.kovalova@oduvs.edu.ua*

Капуляк В. П.

*доктор філософії,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інститут права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-7157-5595
80949501614@ukr.net*

Ключові слова: булінг
(цькування), жорстоке
поводження, насильство,
правові засади, протидія,
відповідальність.

У статті проаналізовано національне законодавство у сфері протидії булінгу (цькуванню) в Україні. Підкреслено, що булінг (цькування) є видом насильства, а розвиток законодавства України у сфері захисту дітей від насильства відбувається шляхом уніфікації положень та алгоритмів дій, незалежно від його різновидів. Встановлено, що правові засади протидії булінгу (цькуванню) потребують удосконалення з метою усунення наявних колізій і прогалин та забезпечення правової визначеності й дієвості норм чинного законодавства. Визначено наступні шляхи удосконалення чинного законодавства: 1) вирішення термінологічної неузгодженості у нормативно-правових актах під час вживання словосполучення «насильства та жорстокого поводження з дітьми»; 2) поширення дії законодавства у сфері протидії булінгу (цькування) на здобувачів вищої освіти; 3) врахування розширення сфер можливого вчинення булінгу (цькування) у положеннях КУпАП та наказі МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044, зокрема шляхом встановлення адміністративної відповідальності за вчинення булінгу (цькування) поза межами освітнього процесу та розширення категорії дітей, які підлягають взяттю на профілактичний облік; 4) визначення порядку направлення судами на програми для осіб, які вчинили булінг (цькування), встановлення відповідальності за їх непроходження; 5) встановлення відповідальності за неповідомлення керівнику працівниками закладів (установ), в колективах яких перебувають діти, про відомі їм випадки булінгу (цькування); 6) узгодження строків повідомлення керівниками закладів та установ, в яких у колективах перебувають діти, поліції та службі у справах дітей про виявлені випадки насильства, зокрема булінгу (цькування); 7) розширення сфери використання Реєстру психологів на провадження у справах про адміністративні правопорушення за участі дітей, в тому числі якщо діти є сторонами булінгу (цькування); 8) розробка правового механізму проведення опитування дітей, які є сторонами булінгу (цькування) у випадках відсутності згоди батьків тощо.

LEGAL BASIS FOR COUNTERING BULLYING IN UKRAINE: OVERVIEW OF CHANGES TO LEGISLATION

Kovalova O. V.

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow,
Professor at the Department of Police Administrative Activities
Odesa State University of Internal Affairs
Uspenska str., 1, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6108-4581
o.kovalova@oduvs.edu.ua*

Kapuliak V. P.

*Doctor of Philosophy (PhD),
Associate Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines
Institute of Law and Security of Odesa State University of Internal Affairs
Uspenska str., 1, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7157-5595
80949501614@ukr.net*

Key words: *bullying, cruel treatment, violence, legal basis, counteraction, responsibility.*

The article analyses national legislation in the field of combating bullying in Ukraine. It emphasises that bullying is a form of violence, and that the development of Ukrainian legislation in the field of protecting children from violence is taking place through the unification of provisions and algorithms of action, regardless of the type of violence. It has been established that the legal basis for combating bullying needs to be improved in order to eliminate existing conflicts and gaps and to ensure the legal certainty and effectiveness of the provisions of current legislation. The following ways to improve the current legislation have been identified: 1) resolving terminological inconsistencies in regulatory legal acts when using the phrase ‘violence and cruel treatment of children’; 2) extending the scope of anti-bullying legislation to include higher education students; 3) taking into account the expansion of the areas where bullying may occur in the provisions of the Code of Administrative Offences and Order No. 1044 of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 19 December 2017, in particular by establishing administrative liability for bullying outside the educational process and expanding the category of children subject to preventive registration; 5) defining the procedure for courts to refer persons who have committed bullying to programmes, establishing liability for failure to complete such programmes; 6) establishing liability for failure by employees of institutions (establishments) with children in their staff to report known cases of bullying to their managers; 7) agreeing on the deadlines for managers of institutions and establishments with children in their teams to report detected cases of violence, in particular bullying, to the police and child services; 8) expanding the scope of use of the Register of Psychologists to proceedings in cases of administrative offences involving children, including if children are parties to bullying (harassment); 9) developing a legal mechanism for interviewing children who are parties to bullying in cases where parental consent is not available, etc.

Постановка проблеми. Питання протидії булінгу (цькуванню) є актуальними для всієї світової спільноти. Згідно із даними ЮНЕСКО майже кожен третій учень у світі зазнавав знущань від однолітків у школі принаймні один раз за останній місяць, а від кібербулінгу страждає кожна десята дитина [1]. Булінг шкодить не тільки постраждалим дітям, його наслідки відчуває на собі все суспільство. Тому кожна країна, в тому числі Україна, намагається створити ефективну систему протидії цьому ганебному явищу. Дослідження щодо поширеності булінгу (цькування) в Україні демонструють, що 24% дітей віком 11–17 років стали жертвами булінгу [2], а з початку повномасштабного вторгнення жертвами булінгу стали 25% дітей віком 10–14 років [3]. Тобто, усереднені дані свідчать, що кожна четверта дитина в Україні зазнає булінгу (цькування).

Спеціальне законодавство, спрямоване на протидію булінгу (цькуванню) в Україні, набуло чинності в 2019 році, в тому числі стаття 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), яка передбачає настання адміністративної відповідальності за вчинення булінгу (цькування). Моніторинг Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що з 2019 року до 03 грудня 2025 року судами України було прийнято всього 2320 рішень за ст. 173-4 КУпАП «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу». З огляду на кількість дітей, які відповідно до результатів досліджень зазнають булінгу (цькування) в Україні, та кількість розглянутих в судах справ за ст. 173-4 КУпАП «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу», можна стверджувати про латентність булінгу (цькування) в Україні. Це обґрунтовує актуальність дослідження причин та умов поширеності булінгу (цькування), а також пошук шляхів їх подолання та усунення. Водночас саме якісне нормативно-правове забезпечення є основою для реалізації інших заходів протидії.

Проблема булінгу (цькування) має міждисциплінарний характер, тому досліджувалась фахівцями різних галузей знань, зокрема психології, соціології, педагогіки, права тощо. Правовим засадам протидії булінгу (цькуванню) присвячені наукові праці таких вчених, як Артамонова М., Градова Ю., Красюк Т., Лантух І., Легенький М., Луців О., Маньгора В., Мельничук О., Пилипів Р, Приходько М. тощо. Однак, з врахуванням того, що булінг (цькування) є одним із різновидів насильства, а протягом року відбулись суттєві зміни та доповнення до законодавства у сфері запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми, ці питання потребують додаткового вивчення та аналізу.

Метою даної статті є аналіз національного законодавства у сфері протидії булінгу (цькуванню) в Україні для виявлення наявних правових колізій або прогалин та визначення шляхів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток законодавства України у сфері захисту дітей від насильства відбувається шляхом уніфікації положень та алгоритмів дій, незалежно від його різновидів. Так, в 2025 році були прийняті Типова програма унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дітьми (далі – Типова програма) [4], а також Порядок реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми [5] (далі – Порядок), спрямовані на забезпечення функціонування ефективної системи унеможливлення та механізму реагування на випадки будь-якого виду насильства та жорстокого поводження з дітьми, тобто булінгу (цькування) в тому числі. Звертає увагу *одночасне вживання в назві цих документів понять «насильства» та «жорстоке поводження»*, хоча термін «жорстоке поводження» є ширшим і включає в себе відповідно до ст. 1 ЗУ «Про охорону дитинства» будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною [6]. Тому зазначення цих термінів через сполучник «та» вбачається зайвим. Крім того, такий підхід вимагає узгодження з вже наявними правовими механізмами, закріпленими в нормативно-правових актах, що стосуються реагування на випадки булінгу (цькування). Так, наприклад, слід згадати Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) [7], який по суті наразі втратив актуальність, проте й досі залишається чинним. Більш того, окремі його положення (наприклад, щодо складу комісії з розгляду випадків булінгу (цькування)) суперечать положенням Порядку. Наразі можна зазначити про перехідний період впровадження змін до законодавства, проте виконавці на місцях мають спиратись на алгоритми, які характеризуються правовою визначеністю.

В жовтні 2024 року також набрали чинності зміни до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми [8], серед яких закріплення у Законі України «Про охорону дитинства» визначення булінгу (цькування) як психологічного, фізичного, економічного чи сексуального насильства, тобто будь-яких умисних дій, що вчиняються всупереч волі, бажання, без згоди потерпілої особи, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, і порушують її права, свободи, законні інтереси та/або перешкоджають виконанню нею визначених законодавством обов'язків, що систематично вчиняються стосовно дитини або дитиною стосовно іншої особи,

які є учасниками одного колективу. При цьому колектив – це група осіб, які об'єднані (організовані) відповідно до законодавства з метою навчання, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо, та не перебувають між собою у трудових відносинах [6]. Тобто фактично булінгом (цькуванням) наразі вважаються не лише діяння між учасниками освітнього процесу, сфера застосування даного поняття суттєво розширюється. Це важливо, оскільки цькування як явище дійсно зустрічається не лише у сфері освіти.

Водночас слід акцентувати увагу, що згідно із чинним законодавством України, незалежно від сфери вчинення булінгу (цькування), однією із його сторін є дитина, тобто особа віком до 18 років. Закон України «Про освіту» [9] наразі також зосереджений переважно на реагуванні на випадки насильства або жорстокого поводження саме щодо дітей. В цьому контексті слід погодитись з науковцями, які звертають увагу на проблему булінгу (цькування) в закладах вищої освіти [10; 11; 12]. Дослідження демонструють, що булінг усіх видів поширений у вищій освіті [13]. Так, здобувачі вищої освіти, які навчаються на першому курсі, зазвичай молодше 18 років, тому підпадають під дію законодавства про запобігання та протидію булінгу (цькуванню). Проте булінг (цькування) як соціальне явище зустрічається і між здобувачами вищої освіти старших курсів навчання. В Україні наразі передбачена відповідальність за цькування за участі дітей (булінг), а також цькування у трудовому колективі (мобінг). При цьому між одним і іншим періодом життя людини може бути період здобуття вищої освіти, який не позбавлений ризиків цькування, проте питання виявлення, реагування та відповідальності за такі діяння наразі випали із фокусу уваги правового поля. Тому вбачається за доцільне розширити вікову категорію учасників булінгу (цькування) і поширити її на всіх здобувачів освіти.

Також слід звернути увагу на те, що зміни до законодавства стосовно розширення сфер можливого вчинення булінгу (цькування) наразі не враховані в ст. 173-4 «Булінг (цькування) учасника освітнього процесу» КУпАП [14], тобто адміністративна відповідальність за вчинення булінгу (цькування) поза межами освітнього процесу положеннями чинного КУпАП на сьогодні не передбачена, що безумовно впливатиме на дієвість законодавчих нововведень. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії насильству стосовно дітей [15], яким пропонується розширити сферу адміністративної відповідальності за булінг (цькування) на інші колективи, де з метою навчання, тренування, творчості, оздоровлення, відпочинку, лікування тощо

перебувають діти, й досі не прийнятій. Також розширення сфер можливого вчинення булінгу (цькування) слід врахувати шляхом внесення змін до підпункту 7 пункту 2 Розділу III Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України [16], зокрема змінити «яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу» на «яка вчинила булінг (цькування)». Без цього ефективна реалізація змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми вбачається неможливою.

Крім розширення сфер, в яких може проявлятися булінг (цькування), наразі в ст. 10-1 ЗУ «Про охорону дитинства» передбачено можливість направлення судом на програми для дітей та інших осіб, які вчинили булінг (цькування) [6]. Проте КУпАП не передбачає механізму направлення на такі програми судом, хоча містить схожі приклади. Так, наприклад, ст.39-1 КУпАП передбачає можливість направлення судом на програми для кривдників у разі вчинення домашнього насильства, за непроходження яких непередбачена кримінальна відповідальність. Відповідальність за непроходження програм для осіб, які вчинили булінг (цькування), наразі не передбачена чинним законодавством, що може обумовити недостатню дієвість даної норми законодавства. Отже примусовий порядок направлення на зазначені програми поки що практично не можливо реалізувати. В Порядку зазначається про те, що керівник суб'єкта сприяє проходженню відповідних програм. Проте в якому вигляді може здійснюватися дане «сприяння» не конкретизується. Можливо, мова йде про інформування про можливість їх проходження та контакти установ, до яких можна звернутись. Більш вдалим в даному контексті вбачається формулювання повноважень комісії з розгляду випадків насильства та/або жорстокого поводження з дітьми, яка має право рекомендувати особам, які стали стороною насильства та/або жорстокого поводження з дитиною, проходження відповідної програми для таких осіб [5].

Також актуальним постає питання відповідальності за неповідомлення працівниками закладів (установ), в колективах яких перебувають діти, про відомі їм випадки булінгу (цькування). Неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу становить склад правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 173-4 КУпАП [14]. З врахуванням змін до поняття булінгу (цькування) доцільно передбачити по перше, відповідальність за неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) керівників й інших,

ніж заклади освіти, закладів (установ), в колективах яких перебувають діти. Також, враховуючи, що відповідно до ст.10-1 ЗУ «Про охорону дитинства» працівники закладу (установи), в якому в колективах перебувають діти, у разі виявлення ознак насильства або жорстокого поводження з дитиною зобов'язані повідомити керівника [6], за невиконання даного обов'язку доцільно передбачити відповідальність за окремою частиною ст. 173-4 КУпАП.

В розрізі питання відповідальності, звертає увагу, що деякі дослідники пропонують доповнити ст. 173-4 КУпАП такою кваліфікуючою ознакою як булінг стосовно особи інвалідністю [17, с. 88], однак така пропозиція не вбачається доцільною, з огляду на те, що інвалідність є однією із багатьох ознак особи, яка може стати приводом для здійснення булінгу (цькування). Наприклад, під час дії воєнного стану поширеною ознакою, за якою здійснюється булінг, є також статус внутрішньо переміщеної особи [18]. Виокремлення в окрему норму кваліфікуючих ознак в такому разі перенавантажить статтю без достатнього для цього обґрунтування.

Дискусійною наразі залишається *прив'язка повідомлення керівниками закладів (установ) уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України та службі у справах дітей «у разі виявлення ознак насильства або жорстокого поводження з дитиною»* [4; 5; 6]. Одні практики наразі тлумачать дану норму як таку, що дозволяє керівникам не повідомляти уповноваженим суб'єктам, якщо вони вважають, що інформація в заяві не свідчить про випадок булінгу (цькування); інші наполягають на важливості повідомлення поліції та службі у справах дітей у будь-якому випадку надходження заяви про булінг (цькування). Вважаємо, що дана норма уповноважує керівників закладів (установ) на первинну оцінку інформації, яка викладена в заяві, та може бути доречною з метою запобігання перевантаженню поліції та служби у справах дітей у випадках явної помилки заявника щодо тлумачення того чи іншого діяння як булінгу (цькування). Наприклад, коли заява про булінг (цькування) стосується випадків насильства, де жодною із сторін не є дитина; або стосується випадків нещасного випадку з дитиною під час фізичної активності тощо. Тобто керівники закладів (установ) не оцінюють наявності складу правопорушення, доказів, достовірності даних тощо. І якщо інформація, викладена в заяві, містить ознаки насильства, в тому числі булінгу (цькування), зобов'язані повідомляти поліцію та службу у справах дітей.

Звертають увагу і суперечності щодо *строків повідомлення керівником поліції та службі у справах дітей у разі виявлення ознак насильства щодо*

дитини. Так, у Типовій програмі зазначено «невідкладно у строк, що не перевищує однієї доби» [4], а в Порядку – «невідкладно, у строк, що не перевищує трьох годин» [5]. Вважаємо, що норма з надмірною деталізацією строку повідомлення може мати ризики декларативності, оскільки зазвичай фіксується дата надходження заяви або повідомлення, а не конкретний час їх надходження. Більш того, час їх надходження може припасти на кінець робочого дня, а керівник має протягом доби з дня надходження їх розглянути. В цьому контексті також постає питання, яким чином має фіксуватись строк закінчення керівником розгляду заяви або повідомлення, щоб визначити факт дотримання або недотримання керівником строку повідомлення у три години. Ці питання потребують чіткого узгодження, враховуючи що наслідком неповідомлення керівником поліції про випадки насильства може бути настання ним (нею) відповідальності, а зазначені обставини безпосередньо впливають на кваліфікацію діяння.

Окрему увагу у Порядку приділено питанню опитування дітей, з посиланням на п.14 Порядку забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження. При цьому у Порядку уточнено про те, що в разі проведення бесіди з дитиною до неї повинен залучатися психолог, який може бути працівником комунального надавача соціальних послуг, закладу освіти, охорони здоров'я або представником громадського об'єднання [5]. Вважаємо, що *основною характеристикою залученого до опитування дітей психолога має бути не місце його роботи, а спеціальна підготовка до проведення опитування постраждалих від насильства дітей*. В Україні з 2023 року реалізується пілотний проєкт щодо залучення спеціально підготовлених психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги [19]. Наразі створено Реєстр психологів – база даних, в якій містяться відомості про психологів, які можуть залучатися до участі у кримінальних провадженнях за участю малолітніх, неповнолітніх осіб. Здійснити залучення психолога з даного реєстру поки можливо лише в рамках кримінального провадження, тому доцільно ініціювати розширення сфери використання Реєстру психологів на провадження у справах про адміністративні правопорушення за участі дітей, в тому числі якщо діти є сторонами булінгу (цькування). При цьому слід передбачити правовий механізм проведення опитування дітей, які є сторонами булінгу (цькування) у випадках, коли батьки не дають згоду, що сприятиме збору доказової бази у провадженнях

за ст.173-4 КУпАП. Це сприятиме також адаптації національного законодавства до стандартів ЄС, зокрема Рекомендації Комісії (ЄС) 2024/1238 від 23 квітня 2024 року, в п.39 якої міститься рекомендація, що у випадку конфлікту інтересів між постраждалою дитиною та носієм батьківської відповідальності, держави-члени повинні враховувати найкращі інтереси дитини та забезпечити, щоб будь-яка дія, яка потребує згоди, не залежала від згоди носія батьківської відповідальності.

Висновки. Проведений огляд законодавства у сфері протидії булінгу (цькуванню) дозволяє зробити висновок, що правові засади протидії булінгу (цькуванню) потребують удосконалення з метою усунення наявних колізій і прогалин та забезпечення правової визначеності й дієвості норм чинного законодавства.

Серед шляхів удосконалення чинного законодавства можна виокремити: 1) вирішення термінологічної неузгодженості у нормативно-правових актах під час вживання словосполучення «насильства та жорстокого поводження з дітьми», з врахуванням співвідношення понять «насильство» та «жорстоке поводження»; 2) поширення дії законодавства у сфері протидії булінгу (цькування) на здобувачів вищої освіти; 3) врахування розширення сфер можливого вчинення булінгу (цькування) у положеннях КУпАП та наказі МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044, зокрема шляхом встановлення адміністративної відповідальності за вчинення булінгу (цькування) поза межами освітнього процесу та розширення

категорії дітей, які підлягають взяттю на профілактичний облік; 5) визначення порядку направлення судами на програми для осіб, які вчинили булінг (цькування), встановлення відповідальності за їх непроходження; 6) встановлення відповідальності за неповідомлення керівнику працівниками закладів (установ), в колективах яких перебувають діти, про відомі їм випадки булінгу (цькування); 7) узгодження строків повідомлення керівниками закладів та установ, в яких у колективах перебувають діти, поліції та службі у справах дітей про виявлені випадки насильства, зокрема булінгу (цькування); 8) розширення сфери використання Реєстру психологів на провадження у справах про адміністративні правопорушення за участі дітей, в тому числі якщо діти є сторонами булінгу (цькування); 9) розробка правового механізму проведення опитування дітей, які є сторонами булінгу (цькування) у випадках відсутності згоди батьків; 10) скасування або приведення у відповідність до положень Типової програми та Порядку наказу МОН України від 28 грудня 2019 року № 1646.

Враховуючи, що комплексні зміни до законодавства у сфері унеможливлення жорстокого поводження щодо дітей набрали чинності нещодавно, важливо вживати додаткові організаційні заходи, спрямовані на роз'яснення норм чинного законодавства представникам всіх суб'єктів, в яких у колективах перебувають діти. Це важливо для забезпечення того, щоб норми права не залишились декларативними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Behind the numbers: ending school violence and bullying. UNESCO, 2019. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483> (дата звернення 01.12.2025).
2. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. Статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України. 2019. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbullying-teens-Ukraine> (дата звернення 01.12.2025).
3. Причини булінгу: результати масштабного дослідження в українських школах. URL: <https://mon.gov.ua/news/prychyny-bulinhu-rezultaty-masshtabnoho-doslidzhennia-v-ukrainskykh-shkolakh> (дата звернення 01.12.2025).
4. Про затвердження Типової програми унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дітьми: постанова Кабінету Міністрів України від 04 червня 2025 року № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.12.2025).
5. Про затвердження Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми: постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2025 року № 1513. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1513-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення 10.12.2025).
6. Про охорону дитинства: закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 01.12.2025).
7. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України 28 грудня 2019 року № 1646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20#Text> (дата звернення 01.12.2025).
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми: Закон України від 06 червня 2024 року № 3792-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-20#Text> (дата звернення 01.12.2025).

9. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 10.12.2025).
10. Зеленська Л.Д., Василюєва М.В. Проблема запобігання та протидії булінгу в освітньому середовищі закладу вищої освіти (за результатами моніторингового дослідження). *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13253457>. (дата звернення 12.12.2025).
11. Taron Cross. Bullying in Higher Education: a Literature Review. *Acta Scientiae et Intellectus*. Vol. 5. № 3 (2019). P. 13–21.
12. Красюк Т.В. Поняття «булінг» в українському законодавстві: проблеми визначення та правозастосування. *Право та інновації*. № 3 (51). 2025. С. 50–57.
13. Malcolm Tight. Bullying in higher education: an endemic problem? *Tertiary Education and Management*. 2023. 29(4). URL: <https://doi.org/10.1007/s11233-023-09124-z> (дата звернення 12.12.2025).
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення 12.12.2025).
15. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії насильству стосовно дітей від 19 червня 2023 року № 9400. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42132> (дата звернення 12.12.2025).
16. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (дата звернення 12.12.2025).
17. Градова Ю. В., Артамонова М. Г. Конституційно-правові засади протидії булінгу в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. Випуск 29. 2020. С. 84–90. DOI : 10.10.26565/2075-1834-2020-29-10 (дата звернення 12.12.2025).
18. Горчинська О.І. Питання запобігання та протидії булінгу у загальноосвітніх закладах щодо внутрішньо переміщених осіб: аспекти адаптації та соціально-емоційної підтримки. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. № 32. 2023. С. 69–74. DOI: 10.36074/грааль-науки.13.10.2023.011 (дата звернення 12.12.2025).
19. Про запровадження та реалізацію пілотного проекту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора України від 07 лютого 2023 року № 493/5/67/32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text> (дата звернення 12.12.2025).

REFERENCES

1. UNESCO. (2019). *Behind the numbers: Ending school violence and bullying*. UNESCO. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000366483> [in English].
2. UNICEF Ukraine. (2019). *Bulinh ta kiberbulinh u pidlitkovomu seredovyshchi. Statystychni dani shchodo bulinhu sered pidlitkiv Ukrainy* [Bullying and cyberbullying among adolescents: Statistical data on bullying among Ukrainian teenagers]. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbylling-teens-Ukraine> [in Ukrainian].
3. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n.d.). *Prychyny bulinhu: rezultaty masshtabnoho doslidzhennia v ukrainskykh shkolakh* [Causes of bullying: Results of a large-scale study in Ukrainian schools]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/news/prychyny-bulinhu-rezultaty-masshtabnoho-doslidzhennia-v-ukrainskykh-shkolakh> [in Ukrainian].
4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2025). *Resolution No. 658 of June 4, 2025, "On approval of the Model program for preventing violence and cruel treatment of children"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2025-%D0%BF> [in Ukrainian].
5. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2025). *Resolution No. 1513 of November 19, 2025, "On approval of the procedure for responding to cases of violence and cruel treatment of children"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1513-2025-%D0%BF> [in Ukrainian].
6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). *Law of Ukraine "On child protection"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> [in Ukrainian].
7. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2019). *Order No. 1646 of December 28, 2019, "Certain issues of responding to bullying and applying educational measures in educational institutions"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0111-20> [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine. (2024). *Law of Ukraine No. 3792-IX "On amendments to certain laws of Ukraine on preventing violence and cruel treatment of children"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-20> [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Law of Ukraine "On education"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
10. Zelenska, L. D., & Vasylieva, M. V. (2024). *Problema zapobihannia ta protydii bulinhu v osvithnomu seredovyschi zakladu vyshchoi osvity* [Preventing and counteracting bullying in the educational environment of higher education institutions]. *Pedahohichna akademiia: naukovi zapysky*. Retrieved from: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13253457> [in Ukrainian].
11. Cross, T. (2019). Bullying in higher education: A literature review. *Acta Scientiae et Intellectus*, 5 (3), 13–21 [in English].
12. Krasiuk, T. V. (2025). Poniattia "bulinh" v ukrainskomu zakonodavstvi: problemy vyznachennia ta pravozastosuvannia [The concept of bullying in Ukrainian legislation]. *Pravo ta innovatsii*, 3(51), 50–57 [in Ukrainian].
13. Tight, M. (2023). Bullying in higher education: An endemic problem? *Tertiary Education and Management*, 29 (4). Retrieved from: <https://doi.org/10.1007/s11233-023-09124-z> [in English].
14. Verkhovna Rada of Ukraine. (1984). *Code of Ukraine on administrative offenses*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
15. Verkhovna Rada of Ukraine. (2023). *Draft Law No. 9400 on amendments to the Code of Ukraine on administrative offenses regarding prevention and counteraction to violence against children*. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42132> [in Ukrainian].
16. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2017). *Order No. 1044 of December 19, 2017, "Instruction on the organization of work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18> [in Ukrainian].
17. Hradova, Yu. V., & Artamonova, M. H. (2020). *Konstytutsiino-pravovi zasady protydii bulinhu v Ukraini* [Constitutional and legal principles of counteracting bullying in Ukraine]. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Law Series*, (29), 84–90. Retrieved from: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-10> [in Ukrainian].
18. Horchynska, O. I. (2023). *Pytannia zapobihannia ta protydii bulinhu u zahalnoosvitnikh zakladakh shchodo vnutrishno peremishchenykh osib* [Preventing and counteracting bullying in general education institutions for internally displaced persons]. *Hraal of Science*, (32), 69–74. Retrieved from: <https://doi.org/10.36074/hraal-nauky.13.10.2023.011> [in Ukrainian].
19. Ministry of Justice of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, & Office of the Prosecutor General of Ukraine. (2023). *Order No. 493/5/67/32 of February 7, 2023, "On implementation of a pilot project on involving psychologists in criminal proceedings involving children"*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23> [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.12.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025

ВІДМОВА ВІД ОГЛЯДУ НА СТАН СП'ЯНІННЯ: КАТЕГОРИЧНА ВИМОГА ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ЧИ М'ЯКА ПРОПОЗИЦІЯ

Рошин В. С.

адвокат, аспірант кафедри конституційного, адміністративного та трудового права

Національний університет «Запорізька політехніка»

вул. Університетська, 64, Запоріжжя, Україна

orcid.org/0009-0008-5414-5965

help.dtp.mlt@gmail.com

Ключові слова: *стаття 130 КУпАП; огляд на стан сп'яніння; відмова від огляду; вимога поліцейського; пропозиція; поліцейська провокація; обов'язок водія.*

Статтю присвячено аналізу правової природи «відмови від огляду на стан сп'яніння» у провадженнях за статтею 130 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП) крізь призму співвідношення імперативної законної вимоги поліцейського та фактичної практики її підміни м'якою комунікативною пропозицією. Обґрунтовується, що бланкетний характер статті 130 КУпАП, її системний зв'язок із пунктом 2.5 Правил дорожнього руху (далі ПДР) та процедурними положеннями ст. 266 КУпАП зумовлюють потребу у чіткому розмежуванні між юридично значущою «вимогою» та різноманітними вербальними конструкціями, які не формують для водія зрозумілого обов'язку проходження огляду. Показано, що відсутність нормативного визначення терміну «вимога» та прогалини у регламентації форми її висунення сприяють формуванню недоброчесних практик: створення штучної «альтернативи» (пройти огляд або «можете відмовитися»), неповного інформування про наслідки, а також фрагментарної відеофіксації, що підміняє повний процесуальний контроль. Запропоновано авторське тлумачення терміну «вимога». Окрему увагу приділено системним чинникам, які детермінують провокаційні комунікативні стратегії, зокрема орієнтації на кількісні показники службової діяльності та прагненню отримати «гарантований» результат у вигляді протоколу про адміністративне правопорушення за відмову, на відміну від медичного огляду, який може підтвердити відсутність сп'яніння. Доведено, що скасування обов'язкової участі свідків за наявності відеофіксації після змін 2021 року, за умови ігнорування вимоги безперервного запису, створило процесуальні передумови для вибіркового документування та спрощення доведення «відмови» без аналізу законності висунення вимоги. Стаття критично оцінює підходи національних судів, які здебільшого не досліджують зміст і форму комунікації поліцейського з водієм та фактично зводять доказування до констатації самої відмови. Наголошується, що у світлі практики Європейського суду з прав людини провадження за ст. 130 КУпАП має розглядатися у кримінально-правовому аспекті (ст. 6 Європейської конвенції з прав людини), що передбачає застосування стандарту доведення «поза розумним сумнівом» і посилену увагу до гарантій справедливого процесу. Сформульовано пропозиції щодо нормативного визначення «вимоги поліцейського», запровадження обов'язку повного роз'яснення процедури та наслідків відмови з належною фіксацією, визнання фрагментарної відеофіксації недопустимою, а також встановлення судового стандарту оцінки комунікації як ключового елементу доказування у справах цієї категорії.

REFUSAL TO UNDERGO AN INTOXICATION TEST: AN IMPERATIVE POLICE DEMAND OR A SOFT PROPOSAL

Roshchyn V. S.

*Attorney, Postgraduate Student at the Department
of Constitutional, Administrative and Labour Law
National University “Zaporizhzhia Polytechnic”
Universytetska str., 64, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0009-0008-5414-5965
help.dtp.mlt@gmail.com*

Key words: *Article 130 of
the Code of Ukraine on
Administrative Offences;
intoxication test; refusal to
undergo an examination; police
demand; proposal; police
provocation; driver's obligation.*

The article is devoted to the analysis of the legal nature of a “refusal to undergo an intoxication test” in proceedings under Article 130 of the Code of Ukraine on Administrative Offences (hereinafter – the CAO), through the prism of the correlation between an imperative lawful demand of a police officer and the actual practice of substituting such a demand with a soft communicative proposal. It is argued that the blanket nature of Article 130 of the CAO, its systemic connection with paragraph 2.5 of the Road Traffic Rules (hereinafter – the RTR), and the procedural provisions of Article 266 of the CAO necessitate a clear distinction between a legally significant “demand” and various verbal constructions that do not create a clear and comprehensible obligation for the driver to undergo an examination. It is demonstrated that the absence of a normative definition of the term “demand” and gaps in regulating the form in which it must be expressed contribute to the formation of improper practices, including the creation of an artificial “alternative” (to undergo an examination or “you may refuse”), incomplete information about legal consequences, as well as fragmented video recording that substitutes comprehensive procedural control. The author proposes an original interpretation of the term “demand.” Special attention is paid to systemic factors that determine provocative communicative strategies, in particular the orientation toward quantitative performance indicators in police activity and the pursuit of a “guaranteed” outcome in the form of an administrative offence report for refusal, as opposed to a medical examination that may confirm the absence of intoxication. It is substantiated that the abolition of the mandatory participation of witnesses in the presence of video recording following the 2021 amendments, combined with the disregard for the requirement of continuous recording, has created procedural prerequisites for selective documentation and for simplifying the proof of a “refusal” without analyzing the lawfulness of the demand itself. The article critically assesses the approaches of national courts, which in most cases do not examine the content and form of communication between the police officer and the driver and effectively reduce the evidentiary process to the mere establishment of the fact of refusal. It is emphasized that, in light of the case law of the European Court of Human Rights, proceedings under Article 130 of the CAO should be considered within a criminal-law framework (Article 6 of the European Convention on Human Rights), which requires the application of the “beyond reasonable doubt” standard of proof and heightened attention to the guarantees of a fair trial. The paper formulates proposals aimed at introducing a normative definition of a “police demand,” establishing an obligation to provide full explanations of the procedure and the consequences of refusal with proper recording, recognizing fragmented video recording as inadmissible evidence, and developing a judicial standard for assessing police–driver communication as a key element of proof in cases of this category.

Постановка проблеми. Проблематика застосування адміністративної відповідальності за відмову від огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння за ст. 130 КУпАП посідає особливе місце у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та прав людини. З одного боку, відповідна норма виконує превентивну функцію та спрямована на мінімізацію ризиків, пов'язаних із керуванням транспортними засобами у стані сп'яніння. З іншого – її бланкетний характер, тісний зв'язок із підзаконним регулюванням створюють істотні виклики для дотримання принципів правової визначеності, пропорційності та презумпції невинуватості. Особливої гостроти проблема набуває в умовах, коли відмова від огляду фактично прирівнюється до встановлення стану сп'яніння, а вирішальним доказом у справі стає не результат медичного дослідження, а форма та зміст комунікації між поліцейським і водієм. Аналіз наукових досліджень і публікацій засвідчує сталий інтерес до інституту огляду на стан сп'яніння як заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення. У доктрині адміністративного права приділено увагу процесуальній природі огляду, гарантіям прав особи, допустимості доказів та співвідношенню різних статей КУпАП. Разом із тим у науковій літературі переважно зосереджуються на процедурних аспектах огляду та його доказовому значенні, залишаючи поза належною увагою питання вербальної форми реалізації повноважень поліцейського, зокрема розмежування між імперативною законною вимогою та комунікативною пропозицією.

Невирішеною залишається низка принципових аспектів загальної проблеми. По-перше, відсутнє нормативне визначення поняття «вимога поліцейського» та чіткі критерії її формулювання. По-друге, не вироблено єдиного судового стандарту оцінки комунікації між поліцейським і водієм, що призводить до ігнорування можливих провокаційних практик і фрагментарної відеофіксації. По-третє, національні суди, незважаючи на підхід ЄСПЛ до справ цієї категорії як таких, що мають кримінально-правовий характер, не завжди застосовують стандарт доведення винуватості «поза розумним сумнівом».

Метою статті є комплексне дослідження правової природи відмови від огляду на стан сп'яніння крізь призму співвідношення імперативної вимоги поліцейського та м'якої комунікативної пропозиції, а також вироблення науково обґрунтованих підходів до вдосконалення правозастосовної практики

Виклад основного матеріалу. Статтею 130 КУпАП поряд із відповідальністю за керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи

іншого сп'яніння передбачено також відповідальність за відмову водія від проходження огляду на стан сп'яніння. Така законодавча конструкція за своєю природою спрямована на забезпечення реалізації превентивної функції адміністративної відповідальності та підтримання високих стандартів безпеки дорожнього руху. Водночас чинне формулювання диспозиції створює низку суттєвих проблем правозастосування, оскільки надає працівникам поліції надмірно широку дискрецію та відкриває можливості для зловживань, маніпуляцій і неправомірного притягнення особи до відповідальності без достатніх фактичних та юридичних підстав.

Аналіз наукових досліджень у сфері правового регулювання огляду на стан сп'яніння демонструє сталий інтерес до проблем адміністративного примусу та водночас виявляє низку системних недоліків чинного законодавства і практики його застосування. У цьому контексті заслуговує на увагу комплексна праця М.А. Самбора, присвячена огляду на стан сп'яніння як заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення[1]. Узагальнення результатів його дослідження засвідчує, що проблематика правового регулювання огляду на стан сп'яніння як заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення в Україні залишається концептуально невирішеною. Відсутність системного підходу з боку законодавця не компенсується доктринальними напрацюваннями, унаслідок чого відкритими залишаються базові питання дотримання прав людини, меж втручання у свободу та особисту недоторканність. Науковець робить висновок, що ухвалення нового КУпАП із урахуванням наукових рекомендацій, а також затвердження Кабінетом Міністрів України чіткої процедури огляду на стан сп'яніння є необхідними передумовами формування ефективного та правозахисного механізму застосування цього інституту й важливим кроком у зміцненні верховенства права в діяльності органів поліції.

Поділяючи наведені вище доктринальні висновки, доцільно зосередити увагу й на інших аспектах правового регулювання та практичного застосування процедури огляду на стан сп'яніння, які залишаються поза межами належного нормативного врегулювання. Насамперед йдеться про відсутність чітких критеріїв, що дозволяли б однозначно відмежувати законну вимогу поліцейського пройти огляд від вербальної комунікативної пропозиції, яка не створює обов'язкового для виконання юридичного припису. Нечіткість у цьому питанні не лише ускладнює правозастосування, а й створює передумови для свавільного втручання у приватне життя людини. Чинне зако-

нодавство не встановлює єдиних стандартів того, у якій формі має бути висунута вимога про проведення огляду, чи повинні бути роз'яснені процедура та наслідки відмови. У практиці нерідко трапляються ситуації, коли факт «відмови» базується виключно на фрагментованому записі поліцейської бодикамери, з якого неможливо встановити зміст та законність пред'явленої вимоги.

Додаткової уваги потребує й проблема колізії між ст. 130 та ст. 266 КУпАП[2]. Законодавець, фактично прирівнюючи відмову від огляду до стану сп'яніння, ігнорує різну доказову природу цих явищ. Унаслідок цього відмова розглядається не як процесуальна поведінка особи, що може мати різні мотиви (від незрозуміння процедури до недовіри до технічних засобів), а як презумпція винуватості, що суперечить як Конституції України, так і стандартам ЄСПЛ.

Таким чином, подальший аналіз має бути спрямований на з'ясування правової природи «вимоги» працівника поліції про проведення огляду, меж застосування дискреції поліцейського та критеріїв допустимості доказів у таких справах, а також на оцінку того, чи відповідає чинне нормативне регулювання принципам правової визначеності, пропорційності та легітимних очікувань учасників дорожнього руху.

За своєю структурою ст. 130 КУпАП має бланкетний характер, оскільки її зміст реалізується через відсилання до інших нормативних приписів, передусім до пункту 2.5 ПДР, відповідно до якого водій повинен на вимогу поліцейського пройти в установленому порядку медичний огляд з метою встановлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [3]. З аналізу зазначеної норми випливає, що юридичною підставою для виникнення у водія обов'язку пройти огляд є саме належним чином сформульована вимога працівника поліції, а не будь-яка інша форма комунікативної взаємодії з водієм.

Порядок відсторонення особи від керування транспортним засобом та проведення огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння регламентується ст. 266 КУпАП. Однак ця норма так само має бланкетний характер, оскільки фактично відсилає до підзаконного регулювання. Згідно з її положеннями, направлення особи на огляд та його проведення здійснюються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Цей Порядок затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 1103 від 17.12.2008 року (далі – Порядок)[4]. Він визначає процедуру направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану, проте не містить чіткої регламентації дій працівників поліції. Більш кон-

кретно дії поліції регламентує спільна відомча інструкція про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак сп'яніння, яка також визначає процедуру проведення огляду водіїв та оформлення результатів. Вона затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я України 09.11.2015 № 1452/735 (далі – Інструкція) [5].

Ані Порядок, ані Інструкція не містять положень, які б визначали форму та зміст звернення поліцейського до водія щодо проходження огляду на стан сп'яніння. Водночас у національному законодавстві також відсутнє нормативне визначення терміну «вимога». У лексикографічних джерелах, зокрема у Великому тлумачному словнику сучасної української мови трактується як побажання, прохання, висловлене так, що не припускає заперечень[6, с. 141]. Отже, ключовою ознакою вимоги є її імперативний, категоричний характер, який і відрізняє її від інших форм вербальної комунікації між поліцейським та водієм. Таким чином, вимогу поліцейського доцільно визначати як спрямоване до особи імперативне звернення, виражене у чіткій та категоричній формі, яке встановлює обов'язок вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення та підлягає обов'язковому виконанню.

Попри імперативний характер законної вимоги, у практичній діяльності поліцейських нерідко спостерігається інша модель поведінки. Замість чіткої вимоги про необхідність пройти огляд водієві висловлюється гнучка «пропозиція» пройти огляд на місці або проїхати до медичного закладу, що не відповідає змісту вимоги у розумінні п. 2.5 ПДР. Такі комунікативні формули, як правило, мають невизначений, некатегоричний характер «бажаєте пройти огляд на місці?», «можемо поїхати в лікарню, якщо хочете» тощо і не створюють для водія належного праворозуміння обов'язковості процедури. Більше того, емпіричний аналіз матеріалів проваджень свідчить, що подібна практика часто використовується поліцейськими свідомо – формулювання пропозиції у спосіб, який не відповідає критеріям законної вимоги, істотно підвищує ймовірність відмови водія, що в подальшому слугує підставою для складання протоколу за ст. 130 КУпАП. Така маніпулятивна практика фактично підміняє передбачену законом процедуру, нівелює гарантії презумпції невинуватості та створює ризики для необґрунтованого притягнення особи до відповідальності.

Причини сформованої практики мають не індивідуальний, а системний характер. Значна частина поліцейських уникає формулювання чіткої та категоричної вимоги саме тому, що такий підхід забезпечує більш прогнозований для них результат. В умовах орієнтації на кількісні показники службової діяльності, коли керівництво фактично очікує

«виконання плану» щодо виявлення правопорушень, пов'язаних зі ст. 130 КУпАП, відмова водія від огляду стає для працівника поліції зручнішим варіантом, ніж проведення медичного огляду у закладі охорони здоров'я. Відмова автоматично гарантує складання протоколу та фіксацію «виявленого правопорушення», тоді як проведення огляду за участю лікаря, окрім того, що вимагає значно більше часу, може підтвердити тверезий стан особи і, відповідно, унеможливити притягнення її до відповідальності. У результаті мотивація правоохоронця зсувається з забезпечення законності та безпеки дорожнього руху до досягнення статистичних показників, що суперечить сутності адміністративного примусу та створює значні ризики для дотримання прав людини під час провадження.

Окремої уваги потребує феномен так званих «поліцейських провокацій», що проявляється у нав'язуванні водієві хибного уявлення про наявність у нього альтернативи між проходженням огляду та «законною» відмовою від нього. На практиці поширеними є формули на кшталт: «можемо проїхати до медичного закладу, або можете відмовитися», які подаються працівником поліції як рівнозначні варіанти поведінки. Подібні висловлювання створюють у водія враження, що відмова є допустимою і такою, що не тягне юридичних наслідків, хоча в реальності правовий режим огляду відповідно до ПДР та КУпАП не передбачає різноманітності варіантів для особи щодо виконання законної вимоги. Така комунікативна модель об'єктивно вводить водія в оману та суперечить принципу належного інформування особи про її права й обов'язки. Більше того, у контексті стандартів ЄСПЛ подібні дії можуть набувати рис процесуальної недобросовісності, оскільки правоохоронець свідомо створює умови, за яких особа обирає варіант поведінки, що автоматично тягне для неї юридично обтяжливі наслідки. У результаті відмова водія, сформована під впливом неправильно поданої інформації, не може вважатися добровільною та усвідомленою, що ставить під сумнів законність подальшого притягнення за ст. 130 КУпАП.

На теперішній час сформувалася хибна практика правозастосування, коли формальна «відмова» водія стала сприйматися поліцейськими як самодостатня підстава для складання протоколу, без врахування змісту та якості комунікації, що їй передувала. Витоки цієї проблеми значною мірою пов'язані зі змінами до КУпАП, внесеними у 2021 році, якими законодавець скасував обов'язкову участь двох свідків у фіксації огляду чи відмови від нього за умови наявності відеозапису. Усунення свідків як незалежного елемента контролю позбавило процедуру огляду важливої гарантії неупередженості, що у свою чергу, створило

сприятливий ґрунт для зловживань. Поліцейські почали повністю покладатися на відеофіксацію, використовуючи її не як засіб забезпечення прозорості, а як інструмент формального підтвердження власної версії подій. За відсутності зовнішнього контролю зміст спілкування з водієм став менш стандартизованим, а практика пропонування штучної «альтернативи» між оглядом і відмовою – значно поширенішою. У результаті процедура, яка мала забезпечувати захист прав особи, була трансформована у механізм, що істотно спрощує притягнення до відповідальності за ст. 130 КУпАП, незалежно від фактичних обставин.

Проблематика недобросовісного документування поглиблюється й поширеною у практиці поліції технікою вибіркової або фрагментарної відеофіксації. Йдеться про ситуації, коли працівник поліції вимикає нагрудну камеру у ключові моменти спілкування з водієм і відновлює запис лише тоді, коли необхідно зафіксувати вигідний для себе фрагмент. Така «монтажна» модель документування фактично позбавляє відеозапис доказового значення як об'єктивного засобу фіксації подій і перетворює його на інструмент односторонньої інтерпретації. Унаслідок цього на відео відсутні ті епізоди, які мають принципове значення для оцінки законності вимоги, зокрема: форма звернення до водія, зміст роз'яснень, тональність спілкування чи створення штучної альтернативи. Такий спосіб фіксації не лише нівелює механізм контролю, покликаний замінити участь свідків після змін 2021 року, а й прямо суперечить принципам добросовісності та повноти доказування, на яких ґрунтується адміністративний процес. В умовах фрагментації відеозапису подальше покладання суду виключно на зафіксовані фрагменти створює ризик легітимізації неповної та перекрученої картини подій.

Застосування таких провокаційних підходів з боку працівників поліції не є випадковим чи універсальним – вони спрямовані насамперед на тих водіїв, щодо стану сп'яніння яких у правоохоронця відсутня достатня впевненість. Йдеться про ситуації, коли зовнішні ознаки сп'яніння виражені мінімально або взагалі відсутні, а об'єктивні підстави для проведення огляду на стан сп'яніння є сумнівними. Саме в таких випадках поліцейський і вдається до маніпулятивних комунікативних стратегій – від пропонування «альтернативи» до фрагментації відеозапису – сподіваючись отримати відмову, яка автоматично створить підставу для притягнення особи до відповідальності за ст. 130 КУпАП. Таким чином, провокаційна поведінка використовується не як інструмент забезпечення безпеки дорожнього руху, а як засіб компенсування браку виявлених правопорушень.

У свою чергу, значна частина водіїв потрапляє в цю «пастку» саме через нерозуміння правової

природи ситуації. Більшість осіб, зупинених поліцією, перебувають у стані стресу, квапляться у власних справах і прагнуть якомога швидше завершити контакт із правоохоронцем. Вони сприймають формулювання на кшталт «можете відмовитися, я Вас не примушую» як справжнє право вибору, не усвідомлюючи, що в правовій системі України відмова від виконання належної вимоги поліцейського становить самостійний склад адміністративного правопорушення. Лише після складання протоколу та ознайомлення з матеріалами справи водій усвідомлює, що фактично погодився на варіант поведінки, який тягне за собою жорсткі санкції, причому зробив це під впливом неправильно поданої інформації або неповного роз'яснення сутності відповідної процедури.

Суттєвим елементом провокаційної поведінки є свідоме неповне інформування водія про реальні правові наслідки відмови від огляду. У більшості випадків поліцейські умисно не роз'яснюють, що фіксація відмови тягне негайне відсторонення від керування транспортним засобом, вилучення посвідчення водія та застосування суворих санкцій, передбачених ст. 130 КУпАП. Натомість на прямі запитання водія про можливе покарання працівники поліції часто відповідають невизначено – «як суд вирішить», «я лише складаю матеріали» – тим самим свідомо створюючи у особи хибне враження про відсутність негайних і гарантованих юридичних наслідків. Така комунікація позбавляє водія можливості усвідомити сутність свого процесуального статусу і прийняти рішення на підставі повної інформації, чим фактично нівелюється принцип інформованої згоди у сфері адміністративного процесу.

Показово, що в окремих випадках поліцейські, керуючись власними суб'єктивними мотивами (наприклад, бажанням «пожаліти» водія або уникнути конфліктної ситуації), фактично не застосовують передбачені законом наслідки: не відсторонюють водія від керування, не вилучають посвідчення, а в протоколі зазначають, що особу водія встановлено за електронним посвідченням у застосунку «Дія». З формального боку така практика дозволяє продовжити рух особі, яка офіційно вважається такою, що «відмовилася» від огляду, але не зазнала жодних негайних обмежень. Проте це ще більше підсилює помилкове уявлення водія про начебто «несерйозний» характер правопорушення та можливість уникнути суворих наслідків, тоді як у правовій площині саме відмова вже формує склад правопорушення, незалежно від того, чи справді водій був у стані сп'яніння. У підсумку обидві моделі поведінки – і неповне роз'яснення санкцій, і фактичне незастосування передбачених законом наслідків – створюють оманливе відчуття без-

печності ситуації, що збільшує ймовірність ухвалення водієм юридично невідповідного рішення.

Незважаючи на те, що Європейський суд з прав людини розглядає провадження за ст. 130 КУпАП у кримінально-правовому аспекті відповідно до критеріїв «criminal charge» у розумінні ст. 6 Конвенції, а відтак вимагає доведення винуватості поза розумним сумнівом, національні суди здебільшого не дотримуються цього стандарту. Попри очевидну маніпулятивність зазначених комунікативних формулювань, судова практика переважно не надає належної оцінки вербальній формі, у якій поліцейський «пропонує» водієві пройти огляд або відмовитися від нього. Аналіз рішень судів першої та апеляційної інстанцій свідчить, що суди зосереджуються переважно на фіксації самого факту висловленої відмови, не досліджуючи зміст, форму та коректність повідомлення, яке передувало цій відмові. У більшості випадків поза увагою залишається питання, чи була особа чітко та однозначно поінформована про обов'язковий характер вимоги, передбаченої п. 2.5 ПДР, чи, навпаки, поліцейський створив штучну альтернативу, яка за своєю суттю має ознаки провокування неправильної процесуальної поведінки. Унаслідок такого підходу суди не розрізняють справжню, усвідомлену відмову від огляду і ситуації, коли відмова формується під впливом неправильно поданої інформації з боку правоохоронця. Нехтування аналізом способу комунікації, тону, категоричності чи некатегоричності висловлення фактично легітимізує недоброчесні практики й підсилює ризики притягнення особи до відповідальності за ст. 130 КУпАП у ситуаціях, коли юридична вимога не була належним чином сформульована.

Для виправлення цих помилок правозастосування необхідно запровадити нормативне визначення «вимоги поліцейського» із чітким зазначенням її імперативності, категоричності та обов'язковості виконання, а також встановити вимогу щодо форми її висунення (чітка вербальна формула, зрозуміла та недвозначна для водія). Законодавчо закріпити обов'язок поліцейського роз'яснювати водієві процедуру огляду та наслідки відмови, включно з негайним відстороненням від керування, вилученням посвідчення водія, характером санкцій за ст. 130 КУпАП. Таке роз'яснення повинно бути зафіксоване на відео та відображене в протоколі. Запровадити можливість залучення сторонніх свідків до огляду на вимогу водія, про що його має поінформувати поліцейський до початку огляду.

Під час розгляду справ однозначно визнавати фрагментарну відеофіксацію, яка не містить безперервного відеозапису всього контакту поліцейського з водієм від моменту зупинки до завершення оформлення матеріалів недопустимим

доказом та тлумачити її на користь особи, яка притягається до відповідальності. Запровадити стандарт оцінки судом змісту комунікації між поліцейським та водієм із обов'язковим дослідженням:

- форми висунення вимоги,
- наявності/відсутності пропонування альтернативи,
- тону та категоричності звернення,
- повноти роз'яснення процедури та наслідків.

Відсутність будь-якого з цих елементів повинна виключати наявність складу правопорушення, оскільки відмова, сформована під впливом неповної або неправдивої інформації, не може вважатися добровільною й усвідомленою.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що чинна модель правового регулювання та практичного застосування огляду на стан сп'яніння не забезпечує ані правової визначеності, ані належного рівня захисту прав особи, яка притягається до відповідальності за ст. 130 КУпАП. Відсутність чітких законодавчих критеріїв формулювання «вимоги» поліцейського дозволяє правоохоронцям використовувати гнучкі, маніпулятивні комунікативні стратегії, які створюють у водія хибне уявлення про альтернативність чи добро-

вільність проходження огляду. У поєднанні з фрагментарною відеофіксацією та усуненням свідків як елементу контролю це спричинило системне спотворення адміністративної процедури, за якої формальна «відмова» стала штучно конструйованим доказом, що нерідко не має нічого спільного із добровільною і усвідомленою волею особи.

Суди натомість не приділяють належної уваги змісту комунікації поліцейського з водієм, не оцінюють спосіб висунення вимоги, пропорційність дій працівника поліції та наявність ознак провокації. Такий підхід, по суті, підміняє презумпцію невинуватості презумпцією достовірності поліцейської версії подій, що суперечить принципам верховенства права, правової визначеності та вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У цілому інститут огляду на стан сп'яніння у його нинішньому вигляді перетворився не стільки на механізм забезпечення безпеки дорожнього руху, скільки на інструмент статистичного тиску та штучного виявлення правопорушень. Це нівелює зміст адміністративної відповідальності як превентивного засобу та підриває довіру громадян до правоохоронної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Самбор М. А. Огляд на стан сп'яніння: особливості правового регулювання та дотримання прав і свобод людини України. *Право і безпека*. 2020. № 2(77). С. 40–47.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 07.12.2025)
3. Про Правила дорожнього руху. Постанова Кабінету Міністрів України № 1306 від 10.10.2001 року / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 08.11.2025)
4. Про затвердження Порядку направлення водіїв транспортних засобів для проведення огляду з метою виявлення стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, і проведення такого огляду. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.12.2008 р. №1103 / Кабінет Міністрів України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення 05.12.2025).
5. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Наказ Міністерства внутрішніх справ Міністерства охорони здоров'я від 09.11.2015 р. №1452/735 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text> (дата звернення 05.12.2025).
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.

REFERENCES

1. Sambor, M. A. (2020) Intoxication Examination: Peculiarities of Legal Regulation and Observance of Human Rights in Ukraine. *Law and Security*, No. 2 (77), pp. 40–47. (Original title: Ohliad na stan sp'ianinnia: osoblyvosti pravovoho rehulivannia ta dotrymannia prav i svobod liudyny Ukrainy.)
2. Code of Ukraine on Administrative Offences of 7 December 1984 No. 8073-X. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (accessed 7 December 2025).
3. On Road Traffic Rules. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1306 of 10 October 2001. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text> (accessed 8 November 2025).
4. On Approval of the Procedure for Directing Drivers of Vehicles for Examination to Detect Alcoholic, Narcotic or Other Intoxication or Being under the Influence of Medicinal Products that Reduce Attention

- and Reaction Speed, and Conducting Such Examination. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 17 December 2008 No. 1103. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-2008-%D0%BF#Text> (accessed 5 December 2025).
5. On Approval of the Instruction on the Procedure for Detecting Signs of Alcoholic, Narcotic or Other Intoxication or Being under the Influence of Medicinal Products that Reduce Attention and Reaction Speed in Drivers of Vehicles. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the Ministry of Health of Ukraine of 9 November 2015 No. 1452/735. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text> (accessed 5 December 2025).
 6. Busel, V. T. (ed.). (2005) The Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language. Kyiv ; Irpin : Perun. 1728 p. (Original title: Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy.)

Дата першого надходження рукопису до видання: 02.12.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025

РОЗДІЛ III. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.1:340.12

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2025-4-06>

ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ОЦІНОЧНИХ ПОНЯТЬ І МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СТРУКТУРНИЙ, НОРМАТИВНИЙ ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ

Бараннік Р. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача та доцент кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності
Запорізький національний університет
вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0008-1202-5535
0667202628roman@gmail.com*

Ключові слова: оціночні
поняття, механізм
забезпечення прав, нормативні
порогові категорії, системна
структура кримінального
процесу, юридична
інтерпретація.

У статті досліджується теоретичний, нормативний, структурний та епістемологічний взаємозв'язок між оціночними правовими поняттями та механізмом забезпечення прав учасників кримінального провадження. Підкреслюється, що в українській правовій доктрині зазначена проблема тривалий час залишалася недослідженою, попри її ключове значення для формування ефективного кримінального правосуддя. Оціночні поняття становлять невід'ємний елемент правозастосування, оскільки визначають межі і зміст процесуальних гарантій, слугують пороговими критеріями для встановлення обставин справи та є інструментом адаптації правової системи до різноманітності фактичних ситуацій. У роботі доводиться, що відсутність усталених підходів до їхнього тлумачення створює ризики неоднакового застосування норм, що, своєю чергою, може призвести до обмеження чи порушення прав учасників кримінального провадження. Застосовуючи системну методологію, автор аналізує оціночні поняття як взаємопов'язані компоненти кримінально-процесуальної системи, які формують структурні зв'язки та впливають на реалізацію ключових процесуальних гарантій. Розкрито значення норм з відкритою диспозицією, що забезпечують гнучкість і здатність правової системи реагувати на складні та непередбачувані ситуації. Окрему увагу приділено нормативному рівню їхнього взаємозв'язку, оскільки оціночні терміни закріплені у Конституції України, положеннях Кримінального процесуального кодексу та міжнародних стандартах. Продемонстровано, що такі поняття, як "істотне порушення", "вмотивоване рішення", "обґрунтована підозра" та "розумний строк", виконують роль нормативних порогів, від яких залежить активація або обмеження процесуальних прав.

Епістемологічний аспект аналізу дає змогу пояснити когнітивну природу правових рішень, що ухвалюються на підставі оцінних категорій. Автор підкреслює, що юридичне тлумачення є невід'ємною передумовою функціонування як оціночних понять, так і механізму забезпечення прав,

оскільки обидва явища спираються на однакові інтерпретаційні методи, що включають оцінювання фактичних обставин, ціннісні судження та застосування правових принципів. На завершення сформульовано висновок про їхню глибоку функціональну інтеграцію: оціночні поняття забезпечують адаптивність і гнучкість правової системи, тоді як механізм забезпечення прав гарантує інституційну основу для їхнього законного застосування. Такий підхід дає змогу підвищити рівень передбачуваності правозастосування та забезпечити відповідність кримінального провадження стандартам верховенства права.

INTERDEPENDENCE OF EVALUATION CONCEPTS AND THE MECHANISM OF ENSURING RIGHTS IN CRIMINAL PROCEEDINGS: STRUCTURAL, NORMATIVE AND EPISTEMOLOGICAL APPROACHES

Barannik R. V.

Candidate of Law, Associate Professor,

Acting Head of the Department of Criminal Law and Law Enforcement

Zaporizhzhia National University

Universitetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0009-0008-1202-5535

0667202628roman@gmail.com

Key words: *evaluative concepts, mechanism for ensuring rights, normative threshold categories, systemic structure of the criminal process, legal interpretation.*

The article examines the theoretical, normative, structural and epistemological interrelation between evaluative legal concepts and the mechanism for safeguarding the rights of participants in criminal proceedings. It is stressed that this issue has long remained insufficiently explored in Ukrainian legal doctrine despite its crucial importance for the functioning of an effective system of criminal justice. Evaluative legal concepts constitute an integral element of law enforcement, as they define the scope and limits of procedural guarantees, serve as threshold criteria for establishing factual circumstances and function as instruments enabling the legal system to adapt to the complexity of real-life situations. The study demonstrates that the absence of unified interpretive approaches generates risks of inconsistent application of legal norms, which may result in limitations or violations of the rights of participants in criminal proceedings.

Applying a systems-based methodological framework, the author analyses evaluative concepts as interconnected components of the criminal procedural system, forming structural links and shaping the implementation of key procedural guarantees. The article highlights the importance of open-textured legal norms, which provide the necessary flexibility for the legal system to respond to unpredictable procedural contexts. The normative dimension of their interrelation is explored in detail, as evaluative terms are embedded in the Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code and binding international standards. It is shown that notions such as “substantial violation”, “reasoned judicial decision”, “reasonable suspicion” and “reasonable time” operate as normative thresholds from which the activation or restriction of procedural rights depends.

The epistemological dimension of the study explains the cognitive nature of legal reasoning that underpins the interpretation of evaluative categories. It is argued that legal interpretation is an essential prerequisite for the effective functioning of both evaluative concepts and the mechanism for safeguarding rights, as both rely on identical methods of legal reasoning involving

factual assessment, value judgments and the application of legal principles. The article concludes that the two phenomena are functionally integrated: evaluative concepts provide flexibility and adaptability, while the mechanism for safeguarding rights ensures the institutional conditions for their legitimate application. This integrated perspective enhances the predictability of law enforcement and ensures compliance of criminal proceedings with the standards of the rule of law.

Постановка проблеми. Проблематика взаємодії оціночних правових понять із механізмом забезпечення прав учасників кримінального провадження належить до кола складних теоретичних та практичних питань, які визначають якість кримінального правосуддя. Оціночні поняття становлять ключові елементи кримінально-процесуальних норм, проте їхня семантична відкритість та відсутність однозначного змісту створюють ризики неоднакового правозастосування. З іншого боку, механізм забезпечення прав є інституційною основою, що гарантує реалізацію фундаментальних процесуальних гарантій. Проте ефективність цього механізму залежить від того, наскільки чітко визначено значення оціночних термінів, які слугують критеріями для застосування чи обмеження процесуальних прав. Саме ця взаємозалежність потребує наукової систематизації, оскільки її ігнорування призводить до фрагментарності судової практики, зниження передбачуваності рішень та потенційних порушень прав людини у кримінальному провадженні. Таким чином, постає завдання визначення закономірностей, принципів і методологічних підходів, які б забезпечили узгоджене й обґрунтоване тлумачення оціночних понять у межах функціонування механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз стану дослідження свідчить, що взаємозв'язок оціночних правових понять і механізму забезпечення процесуальних прав довгий час залишався периферійним напрямом юридичної науки в Україні. Окремі аспекти цієї проблеми були порушені у працях, присвячених загальній теорії систем, методології правозастосування та філософським основам правових конструкцій. Так, Тарнавська Т. В. розкрила історичну еволюцію поняття системи та його статус як базової філософсько-методологічної категорії [1, с. 129–139], що дає можливість застосовувати системний підхід до аналізу правових явищ. Щерба Д. В. розглянув структурні елементи системи, зокрема їхню цілісність, впорядкованість та інтегративні властивості [2, с. 15–16], що є релевантним для розкриття взаємодії між різними правовими конструкціями. Питання структурного зв'язку юридичних категорій у контексті системи

права досліджували також Мина В. В., Коцан-Олинець Ю. Я. і Тополевський Р. Б., які підкреслювали взаємозалежність правових інститутів і необхідність їх узгодженості [3, с. 8–11].

На концептуальному рівні значний внесок у розроблення теорії систем здійснив Ніклас Луман, який розглядав правові явища через призму функціональної диференціації та самоорганізації складних соціальних систем [4]. Його підхід дозволяє пояснити, чому оціночні правові поняття не можуть існувати ізольовано, а взаємодіють із процесуальними механізмами на різних рівнях.

Водночас у вітчизняній доктрині відсутні дослідження, які б комплексно аналізували структурні, нормативні, функціональні та епістемологічні аспекти взаємозв'язку оціночних понять і механізмів забезпечення прав учасників кримінального провадження. Це засвідчує необхідність подальших наукових розвідок для формування цілісної методології їхнього тлумачення та узгодження.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, вважаємо за необхідне визначити теоретичні аспекти зв'язку оціночних понять і механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження. Безумовно, цей зв'язок існує. Хоча за роки незалежності України не було досліджень, присвячених цій темі, ми впевнені, що цей зв'язок має відчутне значення для функціонування ефективного та справедливого кримінального правосуддя, оскільки оціночні поняття виступають важливими елементами, через які реалізується або, навпаки, обмежується обсяг процесуальних прав і обов'язків особи. Відсутність в них чіткого змістового наповнення створює ризик неоднакового тлумачення та застосування з боку суб'єктів кримінального провадження, що, своєю чергою, може призвести до порушення належного застосування механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Тому актуальним є завдання не лише ідентифікувати перелік основних оціночних понять, що використовуються у кримінальному процесі, але й визначити їхню роль у структурі правозастосування, а також розробити методологічні підходи до уніфікації та інтерпретації таких понять у межах механізму забезпечення прав учасників

провадження. Це дозволить закласти основу для більш передбачуваного, прозорого та ефективного функціонування системи кримінального правосуддя, що відповідає стандартам верховенства права та міжнародним зобов'язанням України.

Виходячи з наведеного вище, ми повинні сформулювати основні передумови виникнення теоретичного зв'язку між оціночними поняттями і механізмом забезпечення прав учасників кримінального провадження. Належне розуміння підґрунтя цього зв'язку дасть краще розуміння того, що він представляє. В основі нашого формулювання лежить спроба пошуку і встановлення закономірностей, що слугують певним фактором об'єднання між складними юридичними конструкціями.

Передусім, ведучи наукову дискусію про кримінальне процесуальне право, слід пам'ятати про його системний характер. Система – термін, що набув широкого застосування в сучасній науці. Як слушно зауважує Тарнавська Т. В. поняття “система”, пройшовши тривалий історичний розвиток, із середини ХХ століття набуло статусу одного з основоположних у філософсько-методологічному та спеціально-науковому дискурсах. Як форма представлення об'єкта наукового пізнання, воно виступає універсальною й базовою категорією [1, с. 138].

Термін “система” займає центральне місце в сучасному науковому дискурсі і є однією з фундаментальних категорій сучасної філософії науки та спеціалізованих академічних дисциплін. Походячи від грецького слова *συστήμα* (*sýstēma*), що означає “ціле, складене з частин” або “організоване ціле”, це поняття зазнало значної історичної еволюції, ставши особливо популярним у середині 20 століття, в зв'язку зі зміною уявлень людства про інформацію і роботу з нею, виникненням теорії систем і кібернетичної науки.

У найширшому епістемологічному сенсі систему можна визначити як певну сукупність взаємопов'язаних, взаємодіючих елементів, що утворюють певну цілісність, організовану навколо структури і спрямовану на досягнення визначеної функції або мети. Це передбачає не лише наявність компонентів, а й існування значущих і регульованих зв'язків між ними, які дозволяють системі проявляти властивості, не властиві її окремим елементам (так звані емерджентні властивості). З методологічної точки зору, система є одночасно моделлю реальності та засобом розуміння складних явищ. Як така, система служить формою наукової абстракції, за допомогою якої дослідник може виділити основні компоненти явища, визначити характер їх взаємозв'язків та проаналізувати внутрішню логіку їх функціонування. Говорячи про складові системи, Щерба Д. В. визначає

наступні: 1) цілісність і подільність; 2) зв'язок між елементами; 3) впорядкованість; 4) інтегративні якості [2, с. 15–16].

У юридичній сфері поняття системи застосовується для опису структурної єдності та функціональної узгодженості правових норм, інститутів та принципів. Правові системи, процедурні системи (такі як кримінальний процес) або інституційні системи (наприклад, системи правосуддя або правоохоронні системи) розглядаються як динамічні утворення, що характеризуються внутрішньою узгодженістю, ієрархічною структурою та здатністю до саморегулювання та адаптації до соціальних змін. У контексті цієї статті система є не просто описовою категорією, а теоретичною та методологічною конструкцією, яка дозволяє проводити цілісний та структурований аналіз об'єкта дослідження – сукупність правових норм, процесуальний механізм або більш широке соціально-правове явище. Вона забезпечує необхідну концептуальну основу для розуміння того, як окремі компоненти взаємодіють між собою.

Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження і оціночні поняття існують на рівні систем – процедурної системи кримінального процесу, інституційних – правоохоронної і судової, а загалом – правової. Відповідно, співіснування декількох елементів в рамках однієї системи веде до логічного результату, який проявляється у виникненні зв'язків між ними.

Наявність норм з відкритою (оціночною) диспозицією. Категорія правових норм з відкритою (оціночною) диспозицією займає важливе місце в сучасній правовій теорії, особливо в контексті реалізації та захисту суб'єктивних прав і правових інтересів. На відміну від строго визначених правових норм, які передбачають чіткі, категоричні імперативи, оціночні норми характеризуються певною семантичною відкритістю. Оціночні норми виконують подвійну функцію.

По-перше, вони дозволяють правовій системі залишатися гнучкою та чутливою до індивідуальних обставин, тим самим уникаючи надмірного формалізму.

По-друге, вони слугують механізмом для вбудовування етичних, соціальних та культурних стандартів у правовий процес.

Це особливо актуально у сфері кримінального процесу, де баланс між індивідуальними правами та суспільними інтересами вимагає виваженої правової реакції. У цьому контексті важливо зауважити, що механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження є певним результатом направленої діяльності законодавця – для його формування необхідно створити чіткі і достатні правові умови. Оціночні поняття є “природним” продуктом нормотворення, часто отримані не

в результаті цілеспрямованої діяльності, а як певний наслідок неможливості чіткого і однозначного регулювання суспільних відносин.

Необхідність гнучкого, але контрольованого правозастосування. Належне застосування механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження обмежене змістом правових норм, які регламентують його (застосування) порядок. Відповідно, існування в тексті нормативно-правового акту, в випадку з кримінальним судочинством – Кримінального процесуального кодексу України оціночних понять служить досягненню більш гнучкого, якісного, оперативного втілення робити складових механізму.

Теоретична потреба у визначенні методологічного підходу до тлумачення. Щоб забезпечити єдність правозастосування, потрібно виробити науково обґрунтовані критерії тлумачення та застосування оціночних понять. Це передбачає, що зв'язок між ними та механізмом забезпечення прав має не випадковий, а закономірний, теоретично вмотивований характер.

Дослідження *структурного зв'язку* між оціночними поняттями та механізмом забезпечення прав учасників кримінального провадження вимагає методологічного звернення до системної теорії, згідно з якою право розуміється як складна, ієрархічно організована та внутрішньо взаємопов'язана система. Однією з характерних рис цієї системи є структурний зв'язок [3, с. 11]. У цих рамках як механізм забезпечення прав, так і оціночні правові поняття не є ізольованими явищами, а є взаємозалежними компонентами, що функціонують у рамках єдиної структури кримінального провадження.

Під “структурним зв'язком” у цьому дослідженні мається на увазі не просто співіснування обох елементів у межах одного правового поля, а їх певна функціональна інтеграція, тобто форма взаємодії, в якій існування та функціонування одного елемента (механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження) обумовлюється або залежить від наявності та змісту іншого (оціночних понять).

Оціночні концепції часто слугують певними тригерами для активації або обмеження конкретних процесуальних гарантій в рамках функціонування механізму. До прикладу, оцінка того, чи мало місце “істотне порушення права на перехресний допит”, має вирішальне значення для визначення недопустимості доказів відповідно до статті 87 Кримінального процесуального кодексу України. Застосування запобіжних заходів на основі клопотання слідчого, прокурора згідно п. 6 ч. 1 ст. 184 Кримінального процесуального кодексу України повинно містити обґрунтування неможливості запобігання ризику або ризикам,

зазначеним у клопотанні, шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів. Це не суто формальні категорії – вони вимагають контекстуального, дискреційного тлумачення побудованого на основі конкретних обставин справи. Таким чином, застосування ключових процесуальних гарантій в рамках механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження залежить від правильного тлумачення таких оціночних термінів.

У цьому відношенні оціночні поняття виконують роль структурних інструментів, за допомогою яких реалізується механізм забезпечення прав. Це визначає їхню взаємозалежність: кожен з елементів підтримує та обумовлює функціонування іншого, утворюючи єдину, скоординовану систему правового реагування та правозастосування.

Ця взаємозалежність обумовлюється тим, що оціночні поняття вносять гнучкість та адаптивність у процес прийняття правових рішень, дозволяючи процесуальним нормам залишатися ефективними в динамічних, непередбачуваних або складних фактичних контекстах. І навпаки, механізм захисту прав забезпечує інституційну та процесуальну основу, за допомогою якої результати оцінки поняття можуть бути законно інтерпретовані, оскаржені та переглянуті.

З точки зору системної теорії, особливо в працях Нікласа Лумана, такі взаємодії між елементами означають функціональну інтеграцію підсистем, що утворюють частину ширшої регуляторної мережі, яка зберігає стабільність системи, дозволяючи при цьому внутрішні варіації [4]. Відповідно, взаємозв'язок між оціночними поняттями та механізмом забезпечення прав можна розглядати як мережу внутрішніх зв'язків, що забезпечують узгоджене функціонування кримінального процесу як нормативної системи.

Окрім їхньої структурної взаємодії в рамках кримінального процесу, оціночні правові поняття та механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження також пов'язані на *нормативному рівні*. Цей зв'язок впливає з їхньої спільної функції в нормативній ієрархії права: обидва елементи діють не лише як абстрактні принципи, а як нормативно обов'язкові інструменти, що керують, обмежують та уповноважують дії учасників провадження, включаючи суддів, прокурорів, адвокатів, дільників та слідчі органи.

Нормативний зв'язок означає, що оціночні поняття вбудовані в правові норми, які підлягають виконанню, перегляду та несуть певні правові наслідки. Вони не стоять поза законом або поруч із ним, а є частиною текстуального та інтерпретаційного ядра закону. Функціонування механізму забезпечення прав – такого як виключення незаконно отриманих доказів, право на свободу та безпеку або право на правову допомогу – часто

залежить від правових норм, що містять оціночні поняття.

До прикладу, ст. 29 Конституції України та ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [5] гарантують право на свободу та особисту недоторканність, але дозволяють позбавлення волі лише у випадках, встановлених законом, і лише за наявності “вмотивованого рішення суду”. Термін “вмотивоване рішення суду” є за своєю суттю оціночним, проте його наявність у обов’язкових конституційних та наднаціональних нормах свідчить про його нормативний статус. Його тлумачення визначає, чи застосовуються процесуальні гарантії та чи відповідає затримання нормам закону. Стаття 87 Кримінального процесуального кодексу України дозволяє виключати з доказової бази докази, отримані в результаті “істотних порушень” процесуальних прав. Знову ж таки, поняття “істотності” не визначається жорсткими критеріями, а залишається предметом тлумачення суду. Проте наслідки застосування цього поняття мають суттєве нормативне значення: вони можуть призвести до визнання доказів недопустимими, що безпосередньо впливає на справедливість і законність судового розгляду.

Це ілюструє ключовий аспект нормативного зв’язку: оціночні поняття слугують нормативними пороговими значеннями. Вони позначають точку, в якій настають правові наслідки, такі як визнання порушення прав, визнання доказів недійсними або застосування процесуальних засобів правового захисту. Оціночні поняття поєднують абстрактну нормативну структуру закону з його конкретним застосуванням у конкретних процесуальних контекстах.

Крім того, гнучкість тлумачення, притаманна оціночним поняттям, не підриває їх нормативний характер. Навпаки, вона посилює здатність закону реагувати на фактичну складність, етичні виклики та мінливі суспільні цінності. Таким чином, закон визнає, що не всі нормативні рішення можуть бути прийняті заздалегідь; деякі з них повинні прийматися в контексті уповноваженими процесуальними суб’єктами на основі їхньої оцінки розумності, пропорційності або необхідності, тобто шляхом тлумачення певної норми.

Хоча структурні та нормативні взаємозв’язки між оціночними правовими поняттями та механізмом забезпечення прав встановлюють основоположну логіку їх взаємодії, саме завдяки їх функціональній взаємозалежності ці відносини набувають практичного та оперативного значення. **Функціональна взаємозалежність** стосується взаємних ролей, які оціночні поняття та механізми забезпечення прав відіграють у реалізації становлення справедливості, зокрема в контексті

прийняття рішень, дискреційних повноважень та динамічного забезпечення процесуальних гарантій.

По суті, оціночні поняття діють як функціональні інструменти в рамках функціонування процесуальних гарантій. Вони дозволяють правовим нормам враховувати фактичну мінливість, індивідуалізувати правосуддя та підтримувати необхідний рівень гнучкості в правозастосуванні. І навпаки, механізм забезпечення прав забезпечує інституційну та процедурну основу, за допомогою якої ці оціночні поняття застосовуються та переглядаються. Ці два явища не можуть функціонувати ізольовано; кожен з них забезпечує та формує функціонування іншого.

Оціночні поняття часто слугують умовами для активації механізму забезпечення прав. Такі терміни, як “достатні підстави” або “істотне порушення”, є не просто лінгвістичними формулюваннями; вони становлять функціональні пороги, які процесуальні суб’єкти повинні оцінити перед тим, як розпочати або закінчити процесуальні дії. Наприклад, функціональна ефективність судового контролю за затриманням базується на здатності суду оцінити, чи існує “обґрунтована підозра” – поняття, яке залишається відкритим, але є функціонально визначальним.

Якість та легітимність прийняття юридичних рішень у таких контекстах значною мірою залежать від того, як ці оціночні стандарти інтерпретуються та обґрунтовуються. На практиці застосування оціночного поняття служить як засобом реалізації права, так і тестом інституційної компетентності та добросовісності.

Епістемологічний зв’язок (епістемологія – розділ філософії, який вивчає проблеми відношення знання до реальності, природи пізнання, досліджує загальні передумови пізнавального процесу, виявляє його умови і критерії істинності [6]) між оціночними правовими поняттями та механізмом забезпечення прав учасників кримінального провадження стосується природи правових знань, міркувань та розуміння, що застосовуються при зверненні до цих конструкцій. На відміну від формальних правових норм, які можуть застосовуватися механічно, оціночні поняття вимагають тлумачення, контекстуалізації та обґрунтування. Ця інтерпретаційна робота епістемологічно ідентична міркуванням, необхідним для оцінки того, чи було реалізовано, обмежено або порушено право в кримінальному провадженні.

Оціночні поняття і механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження ґрунтуються на спільній епістемологічній основі – вони вимагають застосування юридичного міркування, заснованого на принципах, прецедентах та нормативних очікуваннях. Для того щоб визначити, чи

було “істотне порушення” права або чи дотриманий “розумний строк”, правник повинен інтерпретувати і тлумачити неоднозначні формулювання, зважити фактичні обставини та застосувати ціннісні правові стандарти.

Цей процес не є суто описовим або фактичним – він є конструктивним і аргументативним. Він передбачає конструювання значення з відкритих юридичних термінів і застосування цього значення в рамках цілі досягнення справедливості. Юридичне тлумачення стає когнітивним інструментом, за допомогою якого оціночні поняття та механізми забезпечення прав реалізуються.

Оціночні поняття та механізми забезпечення прав є взаємозалежними на рівні епістемології – вони спираються на однакові методи юридичного дослідження, судження та обґрунтування. Тлумачення стає не тільки технікою, а й когнітивною умовою для функціонування процесуальної системи в цілому.

Епістемологічні відносини характеризуються тим, що можна назвати нормативно-епістемологічною циклічністю. Тобто зміст прав впливає на інтерпретацію оціночних понять, а розуміння оціночних понять, у свою чергу, формує те, як визначаються та захищаються права. Ця циклічність не означає довільність; навпаки, вона забезпечує взаємопідсилюючу динаміку між оціночними поняттями та нормативністю.

Висновки. Проведене дослідження виявило глибокий і багатогранний взаємозв’язок між оціночними поняттями та механізмом забезпечення прав учасників кримінального провадження. Незважаючи на відсутність належного опрацювання цієї теми в українській правовій доктрині, наше дослідження доводить, що цей зв’язок існує. При цьому, він є не тільки теоретично значущим, але й має важливе практичне значення для ефективного функціонування системи кримінального правосуддя, спрямованої і орієнтованої на досягнення справедливості.

Ми визначили та проаналізували кілька основних передумов теоретичного зв’язку між оціночними юридичними поняттями та механізмом захисту прав учасників кримінального провадження, зокрема:

- системний характер кримінального процесуального права;
- поширеність та функціональна роль правових норм з відкритою структурою;
- необхідність гнучкого, але контрольованого правозастосування;
- необхідність розробки надійних методологій тлумачення.

Дослідження також показало, що взаємозв’язок між цими двома поняттями є структурно, нормативно, функціонально та епістемологічно вбудованим у кримінальний процес. Структурно оціночні поняття є важливими складовими правових механізмів, що активують або обмежують дію процесуальних прав. Нормативно вони мають юридичну силу і часто закріплені в обов’язкових конституційних положеннях. Функціонально вони діють як операційні тригери та порогові значення в застосуванні процесуальних норм. Епістемологічно обидва конструкти спираються на інтерпретативне юридичне міркування, що включає ціннісні судження та контекстуальний аналіз.

Отже, у цій роботі робиться висновок, що оціночні поняття та механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження не просто співіснують у кримінальному процесі, а є глибоко взаємозалежними. Їх взаємодія утворює складний нормативний взаємозв’язок, де правова визначеність поєднується з контекстуальною чутливістю, а процесуальна справедливість постійно адаптується як до букви, так і до духу закону. Визнання та систематичний аналіз цієї взаємодії є надзвичайно важливими для підвищення передбачуваності, прозорості та справедливості кримінального правосуддя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарнавська Т. В. Генеза поняття система: історичний огляд. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. В. 6. С. 129–139.
2. Щербань Д. В. Поняття системи та структури в термінознавстві. Проблеми української термінології : зб. наук. праць. 2006. С. 15–16.
3. Мина В. В., Коцан-Олинець Ю. Я., Тополевський Р. Б. Системні зв’язки системи права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. В. 20. С. 8–11.
4. Luhmann N., Baecker D., Gilgen P. Introduction to systems theory. Cambridge, UK ; Malden, MA : Polity, 2013. 284 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 22.11.25).
6. Тлумачний словник української мови в 11 томах. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%B2%27%D1%8F%D0%B7%D0%BE%D0%BA>

REFERENCES

1. Tarnavska, T. V. Geneza poniattia systema: istorychnyi ohliad. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*, vol. 6, pp. 129–139.
2. Shcherba, D. V. (2006) Poniattia systemy ta struktury v terminoznavstvi. *Problemy ukrainskoi terminolohii: Zbirnyk naukovykh prats*, pp. 15–16.
3. Myna, V. V., Kotsan-Olynets, Yu. Ya., Topolevskiy, R. B. Systemni zv'iazky systemy prava. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Yurysprudentsiia*, vol. 20, pp. 8–11.
4. Luhmann, N., Baecker, D., Gilgen, P. (2013) Introduction to Systems Theory. Cambridge ; Malden : Polity Press, 284 p.
5. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy). *Ratifikovano Zakonom No. 475/97-VR vid 17.07.1997*. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (accessed: 22.11.2025).
6. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh. Available at: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=zv%27iazok>

Дата першого надходження рукопису до видання: 02.12.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025

РОЗДІЛ IV. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1/.8:341.6

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2025-4-07>

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Мінченко Д. А.

кандидат юридичних наук, магістр

Лондонський університет Queen Mary,

начальник відділу міжнародних зв'язків,

доцент кафедри цивільного права

Національний університет «Одеська юридична академія»

вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-3086-557X

d.minchenko@onu.edu.ua

Ключові слова: міжнародне публічне право, порівняльне правознавство, Європейська конвенція, ЄСПЛ, Рада Європи, захист прав людини, англійське право.

Дана наукова стаття присвячена окресленню основних напрямів впливу норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини на правову систему Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії.

Встановлено, що незважаючи на те, що Сполучене Королівство стояло у витоків формування Ради Європи та була однією з перших десяти країн, які підписали Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, все ж цілковито імплементацію на її території норми цієї Конвенції отримали з прийняттям у 1998 році Акту про права людини, який набув чинності в жовтні 2000 року.

Стверджується, що за роки функціонування Європейського суду з прав людини Сполучене Королівство завдяки послідовній та ретельній праці над виконанням рішень даного суду заслужила репутацію «хорошого виконавця», адже має дуже високий показник виконання рішень ЄСПЛ. Зроблено висновок, що рішення Європейського суду з прав людини завдають суттєвого впливу на правову систему кожної країни, що є учасницею Ради Європи та стороною Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, навіть такої консервативної до сприйняття змін та зовнішнього впливу як Велика Британія.

Багато позитивних зрушень у розвитку правової системи Великої Британії сталися саме завдяки впливу на неї рішень Європейського суду з прав людини. Права та свободи, які не були належним чином захищені на національному рівні, отримали захист завдяки цьому дієвому міжнародному механізму захисту та спонукали уряд Великої Британії виправити наявні недоліки правового регулювання низки сфер суспільних відносин.

Незважаючи на наявні дискусії навколо можливого виходу Сполученого королівства з Ради Європи та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод все ж таки є підстави вважати, що це залишиться виключно на рівні розмов, адже Велика Британія є країною з давніми демократичними традиціями, а її уряд, хочеться вірити, розуміє усю важливість перебування Сполученого Королівства у складі Ради Європи як для громадян цієї країни, так і для самої країни задля збереження її авторитету не лише на європейській, а й на світовій політичній арені.

THE IMPACT OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS DECISIONS ON THE LEGAL SYSTEM OF GREAT BRITAIN

Minchenko D. A.

PhD in Law, LLM

Queen Mary University of London,

Head of International Relations Office,

Associate Professor at the Department of Civil Law

National University “Odesa Law Academy”

Fontanska Road str., 23, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3086-557X

d.minchenko@onua.edu.ua

Key words: *international public law, comparative jurisprudence, European Convention, ECHR, Council of Europe, protection of human rights, English law.*

This scientific article is devoted to outlining the main areas of influence of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights on the legal system of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.

It has been established that, despite the fact that the United Kingdom was one of the founders of the Council of Europe and one of the first ten countries to sign the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the provisions of this Convention were fully implemented in the UK with the adoption of the Human Rights Act in 1998, which came into force in October 2000.

It is argued that over the years of the European Court of Human Rights' operation, the United Kingdom has earned a reputation as a 'good performer' thanks to its consistent and diligent work on implementing the Court's decisions, as it has a very high rate of compliance with ECHR decisions.

It is concluded that the decisions of the European Court of Human Rights have a significant impact on the legal system of every country that is a member of the Council of Europe and a party to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, even one as conservative to change and external influence as the United Kingdom.

Many positive developments in the UK's legal system have occurred precisely because of the influence of the European Court of Human Rights' decisions. Rights and freedoms that were not adequately protected at the national level have been protected thanks to this effective international protection mechanism and have prompted the UK government to remedy existing shortcomings in the legal regulation of a number of areas of social relations.

Despite the ongoing discussions about the possible withdrawal of the United Kingdom from the Council of Europe and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, there are still reasons to believe that this will remain at the level of talk, as the United Kingdom is a country with long-standing democratic traditions, and its government, we would like to believe, understands the importance of the United Kingdom's membership in the Council of Europe both for the citizens of this country and for the country itself in order to maintain its authority not only in the European but also in the global political arena.

Постановка проблеми. Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії – країна, яка стояла у витоків створення Ради Європи та 5 травня 1949 року, у Лондоні, разом з іншими дев'ятьма державами: Бельгією, Данією, Ірландією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Норвегією та Швецією підписала Статут Ради Європи. Саме уряди цих десяти держав-членів Ради Європи в Римі 4 листопада 1950 року підписали Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), складену англійською і французькою мовами.

Тому дуже цікаво прослідкувати за тим, як, за влучним висловом О. Боукотта (О. Bowcott), з тих пір як Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у Страсбурзі вперше почав виносити рішення в 1960 році, його рішення поступово змінювали правовий ландшафт Сполученого Королівства [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням функціонування Європейського суду з прав людини, впливу його практики на правову систему України займалися такі вітчизняні науковці та юристи-практики як: Т.О. Анцупова, Н.С. Блажівська, В.А. Ведькал, О.К. Вишняков, О.Ю. Гарасимів, Т.А. Грабович, Л.Л. Грицаєнко, М.М. Камишанський, С.Б. Карвацька, І.П. Катеринчук, О.О. Кочура, Л.М. Москвич, Л.А. Олійник, В.П. Паліюк, Б.П. Ратушна, Н.І. Севостьянова, К.В. Смирнова, М.С. Сокоренко та ін.

Окремі питання впливу практики Європейського суду з прав людини на правову систему Великої Британії висвітлювали у своїх працях ціла низка закордонних дослідників, серед яких: А. Donald, V. Fikfak, J. Jones, J. Gordon, J. Grogan, Ph. Leach, S. Usherwood та ін. Однак ціла низка проблем, пов'язаних з дією рішень ЄСПЛ в Великій Британії в умовах сучасних викликів та загроз для європейської системи захисту прав людини залишається невирішеною.

Метою даної наукової статті є окреслення основних напрямів впливу норм Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини на правову систему Великої Британії.

Виклад основного матеріалу. Згідно норм міжнародного права Сполучене Королівство зобов'язане було дотримуватися норм Конвенції з моменту набрання нею чинності в 1953 р. Однак незважаючи на наявність міжнародних зобов'язань за Конвенцією, протягом десятиліть британські судді та державні органи не були зобов'язані розглядати передбачені Конвенцією права людини як складову законодавства Великої Британії. Особа, яка стверджувала про порушення з боку британського уряду чи органів публічної влади Великої Британії його фундаментальних прав, передбачених Конвенцією, не могла передати

свою скаргу на розгляд до національних судів. Їй доводилося їхати до Страсбурга, щоб подати позов, а це є тривалий та часом дорогий процес.

Починаючи з 1960-х років, впливові особи з різних політичних сил наполягали на ухваленні британського Білля про права. У 1993 році Лейбористи запропонували Акт про права людини, який передбачав безпосередню інкорпорацію Конвенції до законодавства Сполученого Королівства [2, с. 21].

Акт про права людини (The Human Rights Act) 1998 року, який набув чинності в жовтні 2000 року, вперше зробив доступним засіб захисту від порушення Європейської конвенції з прав людини в судах Великої Британії. Це означає, що у відповідних випадках усі суди Великої Британії, включаючи Верховний суд, мають вирішувати, чи діяли державні органи відповідно до Європейської конвенції з прав людини. Крім того, цим законом парламент поклав на всі суди Великої Британії, включаючи Верховний суд, обов'язок тлумачити законодавство таким чином, щоб воно відповідало Європейській конвенції з прав людини, наскільки це можливо. Якщо неможливо витлумачити законодавство відповідно до Конвенції, суди можуть винести «декларацію про несумісність», що чітко вказує законодавцям, що вони повинні змінити закон, щоб привести його у відповідність з Конвенцією. Жоден суд Великої Британії, включно з Верховним судом, не має повноважень «скасувати» законодавство, якщо воно несумісне з Європейською конвенцією з прав людини.

Акт про права людини також вимагає від судів Великої Британії, включаючи Верховний суд, «брати до уваги» рішення Європейського суду з прав людини (який засідає в Страсбурзі). Однак суди Великої Британії не зобов'язані завжди дотримуватися рішень цього суду. Так, вони можуть відмовитися від цього, особливо якщо вважають, що Страсбурзький суд недостатньо оцінив або не врахував певні аспекти британської внутрішньої конституційної позиції [3].

Прийняття Акту про права людини 1998 року та набрання ним чинності у 2000 році посилювало прихильність Сполученого Королівства до норм Конвенції та дотримання рішень ЄСПЛ. У середньому, відсоток несприятливих рішень ЄСПЛ, щодо яких було вжито відновлювальних заходів, складав 96%. Це означає, що у більшості випадків Сполучене Королівство вирішило питання, висловлені ЄСПЛ. Це сприяло формуванню в Сполученого Королівства протягом свого понад 60-річного членства в Конвенції іміджу «хорошого виконавця». Однак терміни, протягом яких це було зроблено, значно скоротилися після прийняття Акту про права людини. Як наслідок, рішення ЄСПЛ виконувались набагато швидше.

До набрання чинності Актом про права людини середня тривалість виконання рішень ЄСПЛ становила 1485 днів (більше 4 років), натомість після цього середня швидкість виконання становила 1036 днів (тобто на рік менше). Таким чином, здатність судів Великої Британії допомагати в процесі примусового виконання була ключовою для прискорення виконання вимог і, в свою чергу, забезпечення репутації Сполученого Королівства як «хорошого виконавця» [4].

В юридичній літературі відзначається, що рішення ЄСПЛ мали значний і позитивний вплив на громадян Великої Британії. Судових рішень проти Великої Британії було ухвалено відносно мало, але вони, зазвичай, мали доволі змістовний та серйозний характер [2, с. 85].

Перше рішення у справі проти Сполученого Королівства, у якому ЄСПЛ встановив порушення права, передбаченого Конвенцією, було винесене в 1975 році. З цього часу до кінця 2022 року ЄСПЛ виніс 329 рішень, в яких встановлено принаймні одне порушення права ЄСПЛ проти Сполученого Королівства, і 146 рішень, у яких порушень не виявлено [5].

Рішення Страсбурзького суду стосувалися фундаментальних питань прав людини, таких як право на життя та заборона катувань або нелюдських і таких, що принижують гідність видів поведінки і покарання. Ці рішення торкнулися самої суті людських свобод.

Справи, які виникли внаслідок конфлікту в Північній Ірландії, мали далекосяжний вплив не лише в самій Північній Ірландії, але й у решті Великої Британії та в інших країнах Ради Європи, у яких спостерігалися серйозні порушення прав людини та конфлікти. Серед них варто відзначити справи, пов'язані з катуваннями та нелюдським чи таким, що принижує гідність поведінкам і покаранням, а також пов'язаних із захистом права на життя та розслідуванням смертей, спричинених з вини держави. Рішення ЄСПЛ також стали важливими віхами в русі за рівні права для ЛГБТ у Великій Британії та за її межами.

Серед відчутних наслідків впливу рішень ЄСПЛ можна назвати правову реформу, спрямовану на запобігання невинному збереженню профілів ДНК невинних людей і захист мешканців Великої Британії від безпідставного втручання в їх приватне життя шляхом використання таємного спостереження. Завдяки рішенням Страсбурзького суду поліція більше не може зупиняти та обшукувати людей за відсутності підстав для підозри. Законодавство про заборону рабства та примусової праці бере свій початок у рішенні ЄСПЛ, захищаючи деяких із найбільш уразливих верств населення у Великій Британії від крайніх форм насильства та експлуатації. Рішення ЄСПЛ

також відіграли важливу роль у запровадженні заборони тілесних покарань у школах Великої Британії та обмеження тілесних покарань дітей у родинях. Особливо важливими є справи, які стосувалися позитивних зобов'язань держав гарантувати права за Конвенцією кожній особі, яка підпадає під їхню юрисдикцію, що означає не лише утримуватися від порушення конвенційних прав, а й вживати позитивних заходів щодо недопущення втручання у життя приватних осіб та здійснювати ефективне розслідування таких випадків.

Серед рішень ЄСПЛ, які спричинили неабиякий вплив на правову систему Сполученого Королівства, дослідники виділяють рішення ЄСПЛ у справах: *Osman v. The United Kingdom Application no. 23452/94*, 28.10.1998 [6] (захист права на життя); *Jordan v. The United Kingdom Application no. 24746/94*, 04.05.2001 [7] (щодо розслідування смертей, спричинених з вини держави); *Ireland v. The United Kingdom Application no. 5310/71*, 18.01.1978 [8] (щодо неприпустимості використання прийомів допиту, пов'язаних з катуваннями та нелюдським чи таким, що принижує гідність поведінкам); *Soering v. The United Kingdom Application no. 14038/88*, 07.07.1989 [9] (справа про депортацію осіб, яким загрожує небезпека бути підданими тортурам, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінкам чи покаранням); *A and others v. The United Kingdom Application no. 3455/05*, 19.02.2009 [10] (щодо практики утримання під вартою осіб, підозрюваних у тероризмі, без звинувачення та суду); *Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom Application no. 12244/86*, 12245/86, 12383/86, 30.08.1990 [11] (щодо неприпустимості арешту без обґрунтованої підозри); *John Murray v. The United Kingdom Application no. 18731/91*, 08.02.1996 [12] (захист права на справедливий судовий розгляд, а саме щодо забезпечення права на захисника під час допиту); *Campbell and Cosans v. The United Kingdom Application no. 7511/76*, 7743/76, 25.02.1982 [13] (щодо заборони тілесних покарань у школах); *S and Marper v. The United Kingdom Application no. 30562/04 and 30566/04*, 04.12.2008 [14] (щодо практики зберігання профілів ДНК, зразків клітин і відбитків пальців осіб, які були арештовані але згодом виправдані чи з них були зняті обвинувачення); *Malone v. The United Kingdom Application no. 8691/79*, 26.04.1985 [15] (щодо захисту громадян Великої Британії від свавілля або непропорційного втручання в їх приватне життя шляхом використання різних форм спостереження); *Gillan and Quinton v. The United Kingdom Application no. 4158/05*, 12.01.2010 [16] (захист від практики свавільної зупинки та обшуку громадян співробітниками поліції); *Dudgeon v. The United Kingdom Application no. 7525/76*, 22.10.1981 [17] (щодо захисту прав представників ЛГБТ-співтовариства). *Gaskin*

v. The United Kingdom Application no. 10454/83, 07.07.1989 [18] (щодо права особи, яка знаходиться під опікою держави, на доступ до даних про себе, які знаходяться у соціальних службах); *Observer and Guardian v. The United Kingdom*, Application no. 13585/88, 26.11.1991 [19], а також *The Sunday Times v. The United Kingdom* Application no. 6538/74, 26.04.1979 [20] (щодо свободи слова та ЗМІ); *East African Asians v. The United Kingdom* Application no. 4403/70-4419/70, 4422/70, 4434/70, 4443/70, 4476/70-4478/70, 4486/70, 4501/70 and 4526/70-4530/70, 06.03.1978 [21] (щодо захисту від щодо дискримінації за ознакою раси чи статі); *O'Donoghue and others v. The United Kingdom* Application no. 34848/07, 14.12.2010 [22] (щодо захисту права на шлюб) [2, с. 45–83] та ін.

Рішення ЄСПЛ, які на час їх ухвалення були суперечливі чи викликали опір, такі як, наприклад, рішення у справі *McCann v. the United Kingdom* Application no. 18984/91, 27.09.1995 [23] (щодо здійснення контролю і планування операцій, які призводять до смертельних випадків), з часом були визнані такими, що закріплюють важливі принципи, які стали основою операційної політики та процедур, а також спричинили правові зміни [2, 85-86].

Судові справи в ЄСПЛ були порушені саме тому, що відповідні права не були на той час захищені загальним або статутним правом у Великій Британії. Щоразу, коли уряд програє справу в ЄСПЛ (або навіть у національних судах відповідно до Акту про права людини), він змушений зробити те, чого він не хотів би робити [24]. А отже час від часу таким рішенням чиниться спротив. У зв'язку з цим, окремі дослідники відзначають наявність деяких негативних тенденцій у законодавчому полі Великої Британії, пов'язаних, зокрема, з ухваленням Закону про незаконну міграцію, який містить положення, що, певною мірою, суперечать зобов'язанням Великої Британії за Конвенцією. Так, особливе занепокоєння Страсбурга викликає положення, яке надає міністрам право на власний розсуд ігнорувати обов'язкові тимчасові заходи, прийняті ЄСПЛ, як-от захід, який заблокував перший рейс депортації до Руанди в червні 2022 року. Доповідач Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) висловив жаль щодо цього кроку, який «пошле негативне повідомлення не лише у Великій Британії, але й на міжнародному рівні». Дипломати ЄС також застерегли уряд Сполученого Королівства щодо цього положення, яке, якщо воно стане законом, стане явним порушенням зобов'язань Великої Британії за Конвенцією.

Як наголошують А. Дональд (A. Donald) та Ф. Ліч (Ph. Leach), нападки Великої Британії на ЄСПЛ викликають особливе збентеження

з огляду на те, що вона фактично має з ним добре функціонуючі відносини. Про це свідчить дедалі менша кількість судових рішень за роки, відколи Акт про права людини 1998 року почав діяти (наприклад, лише два несприятливі судові рішення проти Великої Британії було ухвалено ЄСПЛ у 2022 році) і його доволі високий рівень виконання. У світі після брекзиту Рада Європи є головним засобом для Сполученого Королівства здійснювати вплив «м'якої сили» та моральне лідерство на всьому континенті – позицію, яку вона повинна використовувати на свою користь, а не навмисно намагатися саботувати [25].

Так само негативно більшістю дослідників сприймається й висловлена пропозиція про можливість виходу Великої Британії з Конвенції та Ради Європи, дискусія щодо якої останнім часом набирає обертів. Після того, як ЄСПЛ заборонив перший запланований виліт біженців до Руанди, деякі політики підняли питання про можливість виходу Великої Британії з Конвенції. Суть пропозиції зводиться до того, що Сполучене Королівство може ухвалити внутрішній закон, який би повторював Конвенцію, але не підпадав би під юрисдикцію ЄСПЛ [26]. Начебто ЄСПЛ перевищує свої повноваження, передбачені Конвенцією, та надмірно втручається у внутрішні справи країн-учасниць. На думку С. Ашервуда (S. Usherwood), лейтмотивом цієї пропозиції є доволі поширене уявлення про Велику Британію як про велику націю, якій ніхто не вправі вказувати, що робити [27].

Однак, як справедливо відзначив Дж. Джонс (J. Jones), вихід Великої Британії з ЄСПЛ буде сприйнятий на міжнародному рівні як негативний крок. Це передбачало б вихід з Ради Європи, яка відповідає за Конвенцію та має далекосяжний вплив на захист прав людини на міжнародному рівні. Сполучене королівство, очевидно, більше не мало б права голосу в розробці ЄСПЛ чи її прецедентного права. Таким чином, це було б ознакою того, що британці більше не дбають про підтримку та розвиток прав за межами Великої Британії. Це значно послабило б голос Сполученого Королівства та його вплив на ці проблеми в той час, коли права особи знаходяться під загрозою в усьому світі [24]. Безумовно, вихід Сполученого Королівства з Конвенції негативно позначився б і на самих британцях, які втратили б можливість використання такого дієвого механізму захисту їх прав від свавілля органів державної влади як звернення до ЄСПЛ. До того ж, вихід із Конвенції порушив би так звану Угоду страсної п'ятниці (The Good Friday Agreement), яка вимагає, щоб Конвенція мала пряму дію в Північній Ірландії, а також слугуватиме виправданням таким країнам як росія, яка була виключена з Ради Європи через численні

порушення прав людини, пов'язані зі збройною агресією проти України, однак стверджуватиме, що навіть такі країни традиційної «старої» демократії як Велика Британія «тікають» звідти.

Висновки. Рішення Європейського суду з прав людини завдають суттєвого впливу на правову систему кожної країни, що є учасницею Ради Європи та стороною Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, навіть такої консервативної до сприйняття змін та зовнішнього впливу як Велика Британія.

Багато позитивних зрушень у розвитку правової системи Великої Британії сталися саме завдяки впливу на неї рішень Європейського суду з прав людини. Права та свободи, які не були належним чином захищені на національному рівні, отри-

мали захист завдяки цьому дієвому міжнародному механізму захисту та спонукали уряд Великої Британії виправити наявні недоліки правового регулювання низки сфер суспільних відносин.

Незважаючи на наявні дискусії навколо можливого виходу Сполученого королівства з Ради Європи та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод все ж таки є підстави вважати, що це залишиться виключно на рівні розмов, адже Велика Британія є країною з давніми демократичними традиціями, а її уряд, хочеться вірити, розуміє усю важливість перебування Сполученого Королівства у складі Ради Європи як для громадян цієї країни, так і для самої країни задля збереження її авторитету не лише на європейській, а й на світовій політичній арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bowcott O. The European court of human rights' judgments that transformed British law. The Guardian. Fri 3 Oct 2014. URL: <https://www.theguardian.com/law/2014/oct/03/landmarks-human-rights-echr-judgments-transformed-british-law>.
2. Donald A., Gordon J., Leach Ph. The UK and the European Court of Human Rights. London: London Metropolitan University. Human Rights and Social Justice Research Institute. Equality and Human Rights Commission, 2012. 219 p. URL: https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/83._european_court_of_human_rights.pdf.
3. The Supreme Court and Europe. URL: <https://www.supremecourt.uk/about/the-supreme-court-and-europe.html>.
4. Fikfak V. The UK's defiance of the European Court of Human Rights. URL: <https://constitution-unit.com/2023/06/01/the-uks-defiance-of-the-european-court-of-human-rights>.
5. Donald A., Grogan J. Compliance with the European Convention on Human Rights: the UK and Europe. URL: <https://ukandeu.ac.uk/explainers/compliance-with-the-european-convention-on-human-rights>.
6. European Court of Human Rights. Case of Osman v. The United Kingdom (Application no. 23452/94). 1998. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58257>.
7. European Court of Human Rights. Case of Jordan v. The United Kingdom (Application no. 24746/94). 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-59450>.
8. European Court of Human Rights. Case of Ireland v. The United Kingdom (Application no. 5310/71). 1978. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57506>.
9. European Court of Human Rights. Case of Soering v. The United Kingdom (Application no. 14038/88). 1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57619>.
10. European Court of Human Rights. Case of A and others v. The United Kingdom (Application no. 3455/05). 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-91403>.
11. European Court of Human Rights. Case of Fox, Campbell and Hartley v. The United Kingdom (Application no. 12244/86, 12245/86, 12383/86). 1990. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57721>.
12. European Court of Human Rights. Case of John Murray v. The United Kingdom (Application no. 18731/91). 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57980>.
13. European Court of Human Rights. Case of Campbell and Cosans v. The United Kingdom (Application no. 7511/76, 7743/76). 1982. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57455>.
14. European Court of Human Rights. Case of S and Marper v. The United Kingdom (Application no. 30562/04 and 30566/04). 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-90051>.
15. European Court of Human Rights. Case of Malone v. The United Kingdom (Application no. 8691/79). 1985. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57532>.
16. European Court of Human Rights. Case of Gillan and Quinton v. The United Kingdom (Application no. 4158/05). 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-96585>.
17. European Court of Human Rights. Case of Dudgeon v. The United Kingdom (Application no. 7525/76). 1981. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57473>.
18. European Court of Human Rights. Case of Gaskin v. The United Kingdom (Application no. 10454/83). 1989. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57491>.

19. European Court of Human Rights. *Case of Observer and Guardian v. The United Kingdom* (Application no. 13585/88). 1991. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57705>.
20. European Court of Human Rights. *Case of The Sunday Times v. The United Kingdom* (Application no. 6538/74). 1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57584>.
21. European Court of Human Rights. *Case of East African Asians v. The United Kingdom* (Application no. 4403/70-4419/70, 4422/70, 4434/70, 4443/70, 4476/70-4478/70, 4486/70, 4501/70 and 4526/70-4530/70). 1978. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73658>.
22. European Court of Human Rights. *Case of O'Donoghue and others v. The United Kingdom* (Application no. 34848/07). 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-102266>.
23. European Court of Human Rights. *Case of McCann v. the United Kingdom* (Application no. 18984/91). 1995. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57943>.
24. Jones J. *The European Convention on Human Rights: leave or stay? You decide*. URL: <https://www.instituteforgovernment.org.uk/comment/ECHR-leave-or-stay>.
25. Donald A., Leach Ph. *The UK vs the ECtHR*. URL: <https://verfassungsblog.de/the-uk-vs-the-european-court-of-human-rights-on-a-politically-engineered-collision-course>.
26. Sumption J. *Jessica Simor's misguided defence of the ECHR*. URL: <https://www.prospectmagazine.co.uk/ideas/law/63392/jonathan-sumption-response-to-jessica-simor-european-convention-human-rights>.
27. Usherwood S. «Leaving the ECHR» and other confusions. URL: <https://euatou.ideaseurope.eu/2023/07/13/leaving-the-echr-and-other-confusions>.

REFERENCES

1. Bowcott, O. (2014, October 3). *The European Court of Human Rights' judgments that transformed British law*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/law/2014/oct/03/landmarks-human-rights-echr-judgments-transformed-british-law>
2. Donald, A., Gordon, J., & Leach, P. (2012). *The UK and the European Court of Human Rights*. Human Rights and Social Justice Research Institute, London Metropolitan University; Equality and Human Rights Commission. https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/83._european_court_of_human_rights.pdf
3. Donald, A., & Grogan, J. (n.d.). *Compliance with the European Convention on Human Rights: The UK and Europe*. UK in a Changing Europe. <https://ukandeu.ac.uk/explainers/compliance-with-the-european-convention-on-human-rights>
4. European Court of Human Rights. (1978). *Case of East African Asians v. the United Kingdom* (Applications Nos. 4403/70–4419/70, 4422/70, 4434/70, 4443/70, 4476/70–4478/70, 4486/70, 4501/70, 4526/70–4530/70). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73658>
5. European Court of Human Rights. (1978). *Case of Ireland v. the United Kingdom* (Application No. 5310/71). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57506>
6. European Court of Human Rights. (1979). *Case of The Sunday Times v. the United Kingdom* (Application No. 6538/74). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57584>
7. European Court of Human Rights. (1981). *Case of Dudgeon v. the United Kingdom* (Application No. 7525/76). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57473>
8. European Court of Human Rights. (1982). *Case of Campbell and Cosans v. the United Kingdom* (Applications Nos. 7511/76, 7743/76). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57455>
9. European Court of Human Rights. (1985). *Case of Malone v. the United Kingdom* (Application No. 8691/79). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57532>
10. European Court of Human Rights. (1989). *Case of Gaskin v. the United Kingdom* (Application No. 10454/83). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57491>
11. European Court of Human Rights. (1989). *Case of Soering v. the United Kingdom* (Application No. 14038/88). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57619>
12. European Court of Human Rights. (1990). *Case of Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom* (Applications Nos. 12244/86, 12245/86, 12383/86). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57721>
13. European Court of Human Rights. (1991). *Case of Observer and Guardian v. the United Kingdom* (Application No. 13585/88). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57705>
14. European Court of Human Rights. (1995). *Case of McCann v. the United Kingdom* (Application No. 18984/91). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57943>
15. European Court of Human Rights. (1996). *Case of John Murray v. the United Kingdom* (Application No. 18731/91). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57980>

16. European Court of Human Rights. (1998). *Case of Osman v. the United Kingdom* (Application No. 23452/94). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58257>
17. European Court of Human Rights. (2001). *Case of Jordan v. the United Kingdom* (Application No. 24746/94). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-59450>
18. European Court of Human Rights. (2008). *Case of S. and Marper v. the United Kingdom* (Applications Nos. 30562/04, 30566/04). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-90051>
19. European Court of Human Rights. (2009). *Case of A and Others v. the United Kingdom* (Application No. 3455/05). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-91403>
20. European Court of Human Rights. (2010). *Case of Gillan and Quinton v. the United Kingdom* (Application No. 4158/05). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-96585>
21. European Court of Human Rights. (2010). *Case of O'Donoghue and Others v. the United Kingdom* (Application No. 34848/07). <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-102266>
22. Fikfak, V. (2023, June 1). *The UK's defiance of the European Court of Human Rights*. The Constitution Unit. <https://constitution-unit.com/2023/06/01/the-uks-defiance-of-the-european-court-of-human-rights>
23. Jones, J. (n.d.). *The European Convention on Human Rights: Leave or stay? You decide*. Institute for Government. <https://www.instituteforgovernment.org.uk/comment/ECHR-leave-or-stay>
24. Sumption, J. (n.d.). *Jessica Simor's misguided defence of the ECHR*. Prospect Magazine. <https://www.prospectmagazine.co.uk/ideas/law/63392/jonathan-sumption-response-to-jessica-simor-european-convention-human-rights>
25. The Supreme Court of the United Kingdom. (n.d.). *The Supreme Court and Europe*. <https://www.supremecourt.uk/about/the-supreme-court-and-europe.html>
26. Usherwood, S. (2023, July 13). *"Leaving the ECHR" and other confusions*. Ideas on Europe. <https://euatou.ideason europe.eu/2023/07/13/leaving-the-echr-and-other-confusions>
27. Donald, A., & Leach, P. (n.d.). *The UK vs the ECtHR*. Verfassungsblog. <https://verfassungsblog.de/the-uk-vs-the-european-court-of-human-rights-on-a-politically-engineered-collision-course>

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.12.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025

ПРАВО НА ПРАВДУ: ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ЄВРОПІ

Славко А. С.

*кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри міжнародного, європейського права
та порівняльного правознавства
Сумський державний університет
вул. Харківська, 116, Суми, Україна
orcid.org/0000-0003-1339-470X
a.slavko@uabs.sumdu.edu.ua*

Ключові слова: *права людини,
право на правду, Міжнародний
кримінальний трибунал
для колишньої Югославії,
Європейський суд з прав
людини, перехідне правосуддя.*

Стаття присвячена аналізу права на правду як одного з ключових елементів перехідного правосуддя в умовах збройних конфліктів і масових порушень прав людини. Авторка наголошує, що в сучасних умовах, зокрема у контексті повномасштабної збройної агресії проти України, право на правду набуває не лише теоретичного, а й практичного значення, оскільки воно є необхідною передумовою подолання безкарності, відновлення довіри до державних інституцій та досягнення примирення в суспільстві.

У статті зазначається, що, попри відносну новизну концепції права на правду, воно стало предметом активних досліджень як з боку міжнародних організацій, так і окремих учених. Визначальний внесок у формування стандартів права на правду зробили Організація Об'єднаних Націй, міжамериканські правозахисні інституції, Міжнародний центр з перехідного правосуддя, а також правозахисні організації. Водночас авторка підкреслює наявність прогалин у європейських дослідженнях, які зумовлені порівняно більш рідкісними ситуаціями масових порушень прав людини.

Метою дослідження визначено аналіз стандартів реалізації права на правду в діяльності Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (МКТЮ) та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Авторка виходить з гіпотези, що право на правду є фундаментом для реалізації інших складових перехідного правосуддя, таких як справедливість, відшкодування шкоди та гарантії неповторення.

На прикладі діяльності МКТЮ показано, що хоча трибунал не мав прямого мандата на реалізацію права на правду, його судова практика фактично виконувала цю функцію. Через публічні судові процеси, збір доказів, свідчення очевидців і фіксацію фактів у судових рішеннях Трибунал створив авторитетний історичний запис подій, сприяв боротьбі з запереченням злочинів і ревізіонізмом та заклав основу для подальших ініціатив перехідного правосуддя.

Окрему увагу приділено практиці ЄСПЛ, який, хоча на правду і не закріплене безпосередньо в Європейській конвенції, поступово визнав його як складову гарантій за статтями 2, 3 і 10 Конвенції. Суд пов'язує право на правду з обов'язком держави проводити ефективне, незалежне та доступне розслідування, а також визнає як індивідуальний, так і колективний вимір цього права.

У висновках обґрунтовується теза, що комісії правди не є єдиним механізмом реалізації права на правду. Значну роль у його забезпеченні можуть відігравати міжнародні та національні суди, а також ЄСПЛ, залежно від масштабу та характеру порушень прав людини.

THE RIGHT TO THE TRUTH: FEATURES OF IMPLEMENTATION IN EUROPE

Slavko A. S.

Candidate of Law,

*Associate Professor at the Department of International, European
and Comparative Law*

Sumy State University

Kharkivska str., 116, Sumy, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1339-470X

a.slavko@uabs.sumdu.edu.ua

Key words: *human rights,
right to truth, International
Criminal Tribunal for the former
Yugoslavia, European Court
of Human Rights, transitional
justice.*

The article is devoted to the analysis of the right to truth as one of the key elements of transitional justice in situations of armed conflict and mass human rights violations. The author emphasizes that in contemporary conditions, particularly in the context of Russia's full-scale armed aggression against Ukraine, the right to truth acquires not only theoretical but also practical significance, as it constitutes a necessary precondition for overcoming impunity, restoring trust in state institutions, and achieving societal reconciliation.

The article notes that, despite the relative novelty of the concept of the right to truth, it has become the subject of extensive research by both international organizations and individual scholars. A decisive contribution to the development of standards related to the right to truth has been made by the United Nations, inter-American human rights bodies, the International Center for Transitional Justice, as well as various human rights organizations. At the same time, the author highlights existing gaps in European scholarship, largely resulting from the comparatively rarer occurrence of situations involving mass human rights violations in the region.

The purpose of the study is to analyze the standards for the implementation of the right to truth in the activities of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) and the European Court of Human Rights (ECtHR). The author proceeds from the hypothesis that the right to truth constitutes the foundation for the realization of other components of transitional justice, such as justice, reparations, and guarantees of non-repetition.

Using the example of the ICTY's activities, the article demonstrates that although the Tribunal did not have an explicit mandate to implement the right to truth, its judicial practice effectively performed this function. Through public trials, the collection of evidence, witness testimonies, and the recording of facts in judicial decisions, the Tribunal created an authoritative historical record of events, contributed to combating denial and revisionism, and laid the groundwork for subsequent transitional justice initiatives.

Particular attention is paid to the case-law of the ECtHR, which, although the right to truth is not expressly enshrined in the European Convention on Human Rights, has gradually recognized it as an integral part of the guarantees under Articles 2, 3, and 10 of the Convention. The Court links the right to truth to the state's obligation to conduct effective, independent, and accessible investigations, and acknowledges both the individual and collective dimensions of this right.

The conclusions substantiate the argument that truth commissions are not the sole mechanism for the realization of the right to truth. Depending on the scale and nature of human rights violations, a significant role in ensuring this right may also be played by international and national courts, as well as by the European Court of Human Rights.

Постановка проблеми. Дослідження права на правду набуває особливої актуальності в умовах збройних конфліктів, масових порушень прав людини та системних злочинів, які супроводжуються спробами приховування інформації про їх обставини та наслідки. У сучасних умовах право на правду є ключовим елементом перехідного правосуддя, спрямованого на подолання безкарності та відновлення довіри до державних інституцій. Воно має вирішальне значення як для жертв і їхніх родин, так і для суспільства в цілому, оскільки сприяє встановленню історичної справедливості та запобіганню повторенню системних порушень прав людини. У контексті повномасштабної збройної агресії проти України осмислення права на правду набуває не лише теоретичного, а й практичного значення для формування ефективних механізмів притягнення до відповідальності та примирення.

Незважаючи на те, що право на правду є відносно новою концепцією, його досліджень у науковій та практичній літературі не бракує. Зокрема, поняття права на правду привернуло увагу як окремих науковців, так і міжнародних організацій, насамперед у контексті масових порушень прав людини, збройних конфліктів і перехідного правосуддя.

Серед ключових організацій, що зробили визначальний внесок у формування та дослідження права на правду, слід назвати Організацію Об'єднаних Націй, зокрема Комісію ООН з прав людини та Раду ООН з прав людини, спеціальні доповідачі яких підготували низку звітів щодо особливостей реалізації права на правду; Міжамериканський суд з прав людини та Міжамериканську комісію з прав людини, які відіграли провідну роль у визнанні права на правду як автономного права жертв та суспільства в цілому; Міжнародний центр з перехідного правосуддя (ICTJ), який здійснив значний обсяг прикладних і теоретичних досліджень щодо ролі права на правду в діяльності комісій правди та механізмів пам'яті та низку правозахисних організацій як Amnesty International, Human Rights Watch, Українська Гельсінська спілка з прав людини, які аналізували право на правду в контексті прав жертв грубих порушень прав людини.

Серед індивідуальних дослідників права на правду варто відзначити доробок Хуана Мендеса (Juan E. Méndez), Пабло де Грейфа (Pablo de Greiff) та Приісцили Хайнер (Priscilla Hayner). Тим не менш, не применшуючи внеску теоретиків і практиків, підкреслимо, що в Європі відчувається нестача досліджень права на правду, особливо в контексті колективного виміру права на правду, реалізації права на правду в умовах триваючих (незакінчених) збройних конфліктів, цифрового

виміру права на правду та застосовності права на правду до випадків примусового переміщення мирного населення. Проте, незважаючи на певний брак наукових досліджень за вказаною тематикою, на теренах Європи існує певна практика реалізації права на правду через діяльність окремих інституцій та органів, зокрема Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії, Європейського суду з прав людини, ініціатив Європейського Союзу тощо. Саме на таких активностях ми і зосередимося у цьому дослідженні.

Відповідно, **метою** цього дослідження є аналіз стандартів реалізації права на правду в діяльності Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії та Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу. У цьому дослідженні ми виходимо з гіпотези, що право на правду слугує запорукою втілення у життя інших елементів перехідного правосуддя. Такі міркування про роль права на правду у процесах постконфліктного врегулювання ґрунтуються, зокрема, на доробку низки міжнародних організацій. Наприклад, спеціальна доповідачка ООН Д. Орлентліхер у своєму звіті «Оновлений набір принципів захисту і промоції прав людини через дії з протидії безкарності» підкреслює, що «знання народом історії свого гноблення є частиною його спадщини і, як таке, має бути забезпечене відповідними заходами на виконання обов'язку держави зберігати архіви та інші докази щодо порушень прав людини та гуманітарного права, а також сприяти поширенню інформації про ці порушення. Такі заходи мають бути спрямовані на збереження колективної пам'яті від зникнення та, зокрема, на запобігання розвитку ревізійоністських та заперечуючих аргументів» (принцип 3) [1]. У той же час, право на правду також виступає як індивідуальне право, яке надає право жертвам масових порушень прав людини, а також їх близьким особам знати правду про вчинені щодо них чи їх рідних злочини.

Як наголошують дослідники, право на правду можна описати як «зобов'язання держави розкривати жертвам і суспільству все відоме про факти та обставини масових і систематичних порушень прав людини в минулому, включаючи особи винуватців та підбурювачів». Це зобов'язання передбачає існування масових або систематичних порушень прав людини, що набувають форми найжахливіших міжнародних злочинів, таких як тортури, геноцид, насильницькі зникнення, воєнні злочини або злочини проти людяності. Так само це зобов'язання виникає в контексті перехідного правосуддя в постконфліктних суспільствах, що позначені закінченням насильства проти політичних опонентів, припиненням воєнних дій або падінням диктаторського режиму; проте технічно

це зобов'язання виникає разом із самим систематичним порушенням прав людини [2].

Аналіз практики Міжамериканського суду з прав людини дозволяє дійти висновку, що право на правду виникає у відповідь на нездатність держав роз'яснити, розслідувати, переслідувати та карати серйозні порушення прав людини та МПП. Крім того, право на правду є одним із стовпів механізмів перехідного правосуддя, яке визначається як «повний спектр процесів та механізмів, пов'язаних зі спробами суспільства змиритися зі спадщиною масштабних минулих зловживань, щоб забезпечити відповідальність, справедливість та досягти примирення». Зокрема, у перехідних контекстах досягнення повної, фактичної та неупередженої правди – реконструйованої, поширеної та легітимізованої суспільством – є фундаментальним фактором відновлення довіри громадян до державних інституцій [3].

Процеси постконфліктного відновлення та врегулювання є включають кілька поступових етапів. Відповідно, правда, справедливість, відшкодування збитків та гарантії неповторення служать досягненню двох проміжних або середньострокових цілей (визнання жертв та зміцнення довіри) та двох кінцевих цілей (сприяння примиренню та зміцнення верховенства права). Хоча ці основи взаємодоповнюють один одного, кожен має свій власний зміст та обсяг [3].

Отже, хоча визнання правди саме собою може бути цінністю та самоціллю, воно ще часто лягає в основу інших процесів постконфліктного перетворення. Саме тому в окремих випадках право на правду реалізується не тільки спеціально створеною для цієї мети інституцією, а іншими органами, покликаними забезпечити справедливість у більш широкому сенсі. Зокрема, як наголошують Е. Гонзалес (Eduardo González) та Г. Варні (Howard Varney), право на правду може бути реалізоване як у судовому, так і в позасудовому порядку. При цьому держава повинна намагатися встановити правду про зловживання та порушення незалежно від того, чи можливе негайне кримінальне переслідування [4].

Для пізнання правди дослідники пропонують встановити та закріпити у офіційному документі (звіті, рішенні) принаймні такі відомості:

- Особу винуватих у вчиненні масових порушень прав людини;
- Причини, що призвели до зловживань;
- Обставини та факти порушень;
- Остаточна доля та місцезнаходження жертв у разі насильницьких зникнень [4].

Незважаючи на те, що згадані дослідники у своїй праці наполягають на створенні Комісії правди як інструменту реалізації права на правду, на практиці цей шлях не завжди видається можли-

вим або єдино прийнятним у конкретний момент часу. Натомість, органами, які сприяють розкриттю та фіксації правди цілком можуть стати міжнародні суди чи трибунали – як засновані *ad hoc*, так і постійно діючі.

Прикладом подібної ситуації можна вважати конфлікт в колишній Югославії, який призвів до тисяч смертей та, зрештою, до розпаду держави. У Резолюції 827 (1993) Рада Безпеки ООН змалювала ситуацію, що склалася на території колишньої Югославії як «широкомасштабні та кричущі порушення міжнародного гуманітарного права ... включаючи повідомлення про масові вбивства, масове, організоване та систематичне затримання та звалтування жінок, а також продовження практики етнічних чисток» [5]. Відтак, на думку Радбезу, «створення міжнародного трибуналу *ad hoc* та переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, дозволить досягти мети [притягнення винуватих осіб до відповідальності] та сприятиме відновленню та підтримці миру» [5]. Як бачимо, на думку міжнародної спільноти центральним елементом постконфліктного врегулювання мало стати саме притягнення до відповідальності винуватих осіб та подолання безкарності, що мали лягти в основу тривалого та сталого миру. Відтак, було створено Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії – *ad hoc* трибунал, який був покликаний забезпечити прозорий, публічний і справедливий судовий процес для осіб, винуватих у вчиненні воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Оновлений Статут Міжнародного кримінального трибуналу не робить відсилок безпосередньо до права на правду, проте наголошує, що метою Трибуналу є «переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні на території колишньої Югославії з 1991 року» [6]. Правило 89 Правил процедури і доказування Трибуналу зобов'язує Суд застосовувати «правила доказування, які найкраще сприятимуть справедливому встановленню обставин справи, що розглядається» [7].

У Резолюції 1564 (2007) Парламентська Асамблея Ради Європи підкреслює, що «правосуддя є невід'ємним елементом процесу примирення для жертв, громад і відповідних країн, і що важливо рішуче боротися з безкарністю, яка є неприйнятною» [8], а надалі робить наголос на визначну роль Міжнародного кримінального трибуналу у встановленні справедливості.

Хоча Міжнародний трибунал офіційно фокусувався саме на притягнення винуватих осіб до відповідальності, проте поряд з тим виконував ще одну важливу функцію – встановлення фактів, перевірка їх відповідності дійсності та фіксація

цих фактів в офіційному документі, яким у такому випадку виступали матеріали справи, зокрема – судові рішення.

Підбиваючи підсумки своєї діяльності, Міжнародний кримінальний трибунал наводить як одне із своїх досягнень встановлення фактів у справах з урахуванням стандарту доказування для кримінального переслідування – «поза розумним сумнівом». При цьому судді Трибуналу ретельно розглянули свідчення очевидців, осіб, які вижили, та злочинців, судово-медичні дані та часто раніше не бачені документальні та відеодокази. Рішення Трибуналу сприяли створенню історичного запису, боротьбі із запереченням та запобіганні спробам ревізійнізму, а також заклали основу для майбутніх ініціатив перехідного правосуддя в регіоні [9].

Серед інформації, яку вдалося зібрати у ході процедур перед Міжнародним кримінальним трибуналом, можна виділити:

Свідчення очевидців про масові і грубі порушення прав людини у ході збройного конфлікту. Загалом Трибунал протягом років своєї роботи зібрав свідчення понад 4650 свідків [10]. Автори дослідження «Echoes of Testimonies A Pilot Study into the long-term impact of bearing witness before the ICTY» наголошують: РБ ООН визнала, що деякі свідки, які свідчать перед Трибуналом, пережили травматичні події під час воєн у колишній Югославії, які їм доведеться пережити знову в нерідній країні та без підтримки родичів та друзів, і що вони можуть мати проблеми з безпекою, пов'язані зі свідченнями. Щоб зменшити ці проблеми, Трибунал створив середовище, яке дозволяє свідкам давати свідчення безпечно та з гідністю, отримуючи при цьому належну допомогу та підтримку [11].

Зізнання обвинувачених осіб у вчиненні злочинів (наприклад, справа *Prosecutor v. Sikirica et al.* (IT-95-8)) [12];

Інформація про плани обвинувачених осіб, про особливості організації воєнних операцій, ставлення винуватих осіб до правил і звичаїв війни тощо (наприклад, справа *Prosecutor v. Blagojević and Jokić* (IT-02-60)) [13];

Інформація про місця масового поховання жертв (наприклад, справа *Prosecutor v. Dragan Nikolić* (IT-94-2)) [14].

Таким чином, хоча діяльність Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії і не була безпосередньо спрямована на реалізацію права на правду, його діяльність стала потужним інструментом для поширення інформації про масові і грубі порушення прав людини у ході збройного конфлікту та про долю осіб, які постраждали у ході такого конфлікту. Вже пізніше, у 2001 році тодішній президент СРЮ

Воїслав Коштуница своїм президентським указом створив «Югославську комісію правди та примирення» [15], яка мала змогу працювати з масовим матеріалів накопичених, у тому числі, у ході роботи Трибуналу.

В Європі право на правду отримало певний розвиток також завдяки діяльності постійнодіючого органу Ради Європи – Європейського суду з прав людини. Незважаючи на те, що право на правду як таке не закріплене в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Суд неодноразово звертався до цієї концепції у своїх рішеннях. Наприклад, Суд регулярно наголошував на важливості розслідування правди про грубі порушення прав людини, зокрема насильницькі зникнення. Суд сформулював процесуальне зобов'язання проводити ефективно офіційне розслідування, здатне призвести до ідентифікації та покарання винних у порушеннях права на життя та заборони катувань (статті 2 та 3 ЄКПЛ). Більше того, він закріпив кваліфіковане право на доступ до інформації згідно зі статтею 10 ЄКПЛ (свобода вираження поглядів), яке, наприклад, дозволило історикам отримати доступ до архівів секретних служб часів комунізму [16].

Однією з перших справ, в якій ЄСПЛ чітко сформулював право на правду як окреме поняття, стала справа *Association «21 December 1989» v. Romania*. Зокрема, Суд підкреслив, що вже наголошував на важливості права жертв, їхніх сімей та спадкоємців знати правду про обставини подій, що стосуються масового порушення таких фундаментальних прав, як право на життя, що передбачає право на ефективне судове розслідування та можливе право на компенсацію. З цієї причини, у разі широкого застосування смертоносної сили проти цивільного населення під час антиурядових демонстрацій, що передували переходу від тоталітарного режиму до більш демократичної системи, як у цьому випадку, Суд не може визнати, що розслідування було ефективним, якщо воно припиняється внаслідок строку давності кримінальної відповідальності, коли самі органи влади залишаються бездіяльними (§ 144) [17].

Подальшого розвитку право на правду набуло у *El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, де Суд прямо визнав існування права на правду. ЄСПЛ звернув увагу на неадекватний характер розслідування у цій справі, а саме на його вплив на право на правду щодо відповідних обставин справи. У зв'язку з цим Суд підкреслив велику важливість цієї справи не лише для заявника та його родини, але й для інших жертв подібних злочинів та широкої громадськості, яка мала право знати, що сталося. Питання «надзвичайної видачі» привернуло увагу всього світу та викликало розслі-

дування з боку багатьох міжнародних та міждержавних організацій, включаючи органи Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Раду Європи та Європейський парламент. Останній показав, що деякі відповідні держави не були зацікавлені у тому, щоб правда вийшла назовні. Поняття «державної таємниці» часто використовувалося для перешкодження пошуку правди. Уряд США також стверджував про привілей державної таємниці у справі заявника перед судами США. Крім того, розслідування справи виявило, що «такий самий підхід спонукав владу колишньої Югославської Республіки Македонія приховувати правду» [18].

Більш детально Суд звернувся до ефективного розслідування як запоруки реалізації права на правду у справі *Aslakhanova and Others v. Russia*, де заявники скаржилися на відсутність жодних заходів з боку держави, спрямованих на з'ясування подальшої долі їх родичів, зниклих у період 2002 – 2004 років в Чечні та Інгушетії. На думку Суду, «зобов'язання захищати право на життя згідно зі статтею 2 Конвенції також опосередковано вимагає проведення певної форми ефективного офіційного розслідування випадків загибелі осіб в результаті застосування сили. ... Згідно з усталеною практикою Суду, для того, щоб розслідування ймовірного вбивства, скоєного державними службовцями, було ефективним, загалом можна вважати необхідним, щоб особи, відповідальні за проведення розслідування, були незалежними від тих, хто причетний до подій. Розслідування також має бути ефективним у тому сенсі, що воно може з'ясувати обставини, за яких стався інцидент, та призвести до визначення того, чи було застосування сили виправданим за даних обставин, а також до встановлення та покарання винних. Це не зобов'язання щодо результату, а щодо засобів. Органи влади повинні були вжити розумних заходів, доступних їм, для забезпечення доказів щодо інциденту, включаючи, серед іншого, свідчення очевидців та судово-медичні докази. ... Крім того, розслідування має бути доступним для родини жертви в тій мірі, яка необхідна для захисту їхніх законних інтересів» (§ 122) [19].

У справі *Iyacheslavova and Others v. Ukraine* заявники скаржилися на порушення права на життя та права на приватність у ході трагічних подій в Одесі 2 травня 2014 року. Аналізуючи якість виконання державою своїх зобов'язань за статтею 2 Конвенції у матеріальному та процедурному аспекті, Суд наголосив, що розслідування має бути доступним для жертви або її родини в обсязі,

необхідному для захисту їхніх законних інтересів. Також має бути достатній елемент громадського контролю за розслідуванням, ступінь якого може відрізнятися залежно від справи. У зв'язку з цим Суд зазначає, що у випадках, коли розслідування стосується заяв про серйозні порушення прав людини, право на правду щодо відповідних обставин справи належить не лише жертвам злочину та їх родині, а й іншим жертвам подібних порушень та широкій громадськості, які мають право знати, що сталося (§ 381) [20]. Крім того, Суд також наголошує на серйозності подій, що призвели до цих заяв. З цієї причини право на правду щодо відповідних обставин належало не лише жертвам та їхнім родинам, а й широкій громадськості, яка мала право знати, що сталося (§ 411) [20].

Висновки. Відтак можемо констатувати, що Комісії правди є не єдиним механізмом розкриття правди та колективних рефлексій щодо конфлікту. Незважаючи на те, що Комісії правди набули статусу найбільш поширеного інструмента дослідження і розкриття правди, цим потребам можуть слугувати і інші органи, у тому числі – суди і трибунали. У випадку подій в колишній Югославії, діяльність Міжнародного кримінального трибуналу передувала створенню Комісії правди і примирення і створила систематизовану доказову базу, яка частково була використана Комісією у її діяльності.

Відтак до розвитку концепції права на правду долучився також Європейський суд з прав людини, який зрештою прямо визнав існування права на правду в низці справ і розглядає його як частину гарантій за статтями 2 (право на життя), 3 (заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження та покарання) і 10 Конвенції (свобода вираження поглядів). У тлумаченні Європейського суду з прав людини індивідуальний аспект права на правду нерозривно пов'язаний із вимогами до ефективного розслідування, яке потенційно спроможне розкрити обставини грубого порушення прав людини.

З огляду на наведене вище, у ситуаціях, які становлять очевидні і систематичні масові порушення прав людини, які підпадають, наприклад, під предметну юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, реалізація права на правду частково можлива, у тому числі, завдяки судовому розгляду. У ситуаціях, коли порушення прав людини не досягатимуть відповідного масштабу, розкриття правди може бути завданням як національних судів, так і Європейського суду з прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. E/CN.4/2005/102/Add.1 Impunity: report of the Independent Expert to Update the Set of Principles to Combat Impunity: addendum. Geneva : United Nations, 2005. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/541829?v=pdf>

2. Méndez J. E, Bariffi F. J. International Protection of Right to Truth. Max Planck Encyclopedias of International Law, 2011. URL: opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1742?d=%2F10.1093%2F1aw%3Aepil%2F9780199231690%2F1aw-9780199231690-e1742&p=emailAuMx3wbBipltg&print
3. OEA/Ser.L/V/II.152 The Right to Truth in the Americas. Inter-American Commission On Human Rights, 2014. 117 p.
4. González E., Varney H. Truth Seeking: Elements of Creating an Effective Truth Commission. Amnesty Commission of the Ministry of Justice of Brazil; International Center for Transitional Justice, 2013. 75 p. URL: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>
5. S/RES/827 (1993) Resolution 827 (1993) of 25 May 1993. United Nations. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_827_1993_en.pdf
6. Updated Statute of International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991. September 2009. United Nations. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf
7. IT/32/Rev.50 Rules of Procedure and Evidence of International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the former Yugoslavia since 1991. 8 July 2015. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf
8. Resolution 1564 (2007) Prosecution of offences falling within the jurisdiction of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). 28 June 2007. URL: <https://pace.coe.int/en/files/17563/html>
9. Achievements. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). URL: <https://www.icty.org/en/about/tribunal/achievements>
10. Infographic: ICTY Facts & Figures. URL: <https://www.icty.org/en/content/infographic-icty-facts-figures>
11. King K., Meernik J. Echoes of Testimonies: A Pilot Study into the long-term impact of bearing witness before the ICTY. University of North Texas and Castleberry Peace Institute, 2016. 172 p. URL: https://www.icty.org/x/file/About/Registry/Witnesses/Echoes-Full-Report_EN.pdf
12. Case of Prosecutor v. Sikirica et al. (IT-95-8). URL: <https://www.icty.org/en/case/sikirica>
13. Case of Prosecutor v. Blagojević and Jokić (IT-02-60). URL: https://www.icty.org/en/case/blagojevic_jokic
14. Case of Prosecutor v. Dragan Nikolić (IT-94-2). URL: https://www.icty.org/en/case/dragan_nikolic
15. Decision on the establishment of a Truth and Reconciliation Commission, Presidential Decree issued by president Koštunica. (March 30, 2001) FRY Official Gazette No. 15/01, 59/02
16. van Noorloos M. A Critical Reflection on the Right to the Truth about Gross Human Rights Violations. *Human Rights Law Review*, 2021. Volume 21. Issue 4. P. 874–898. DOI: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngab018>
17. Case of Association “21 December 1989” and Others v. Romania, judgement of 24 May 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104864>
18. Case of El-Masri v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, judgement of 13 December 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115621>
19. Case of Aslakhanova and Others v. Russia, judgement of 18 December 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115657>
20. Case of Vyacheslavova and Others v. Ukraine, judgement of 13 March 2025. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242505>

REFERENCES

1. Orentlicher, D. (2005). *Impunity: Report of the independent expert to update the set of principles to combat impunity: Addendum* (E/CN.4/2005/102/Add.1). United Nations Commission on Human Rights. <https://digitallibrary.un.org/record/541829?v=pdf>
2. Méndez, J. E., & Bariffi, F. J. (2011). International protection of right to truth. In *Max Planck Encyclopedias of International Law*. Oxford University Press. <https://www.google.com/search?q=https://doi.org/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1742>
3. Inter-American Commission on Human Rights. (2014). *The right to truth in the Americas* (OEA/Ser.L/V/II.152). <https://www.google.com/search?q=https://www.oas.org/en/iachr/reports/pdfs/right-to-truth-en.pdf>
4. González, E., & Varney, H. (2013). *Truth seeking: Elements of creating an effective truth commission*. Amnesty Commission of the Ministry of Justice of Brazil; International Center for Transitional Justice. <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Book-Truth-Seeking-2013-English.pdf>

5. UN Security Council. (1993, May 25). *Resolution 827 (1993)* (S/RES/827). https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_827_1993_en.pdf
6. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2009, September). *Updated statute of the International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991*. https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf
7. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (2015, July 8). *Rules of procedure and evidence* (IT/32/Rev.50). https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Rules_procedure_evidence/IT032Rev50_en.pdf
8. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. (2007, June 28). *Resolution 1564 (2007): Prosecution of offences falling within the jurisdiction of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY)*. <https://pace.coe.int/en/files/17563/html>
9. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (n.d.). *Achievements*. <https://www.icty.org/en/about/tribunal/achievements>
10. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (n.d.). *Infographic: ICTY facts & figures*. <https://www.icty.org/en/content/infographic-icty-facts-figures>
11. King, K., & Meernik, J. (2016). *Echoes of testimonies: A pilot study into the long-term impact of bearing witness before the ICTY*. University of North Texas and Castleberry Peace Institute. https://www.icty.org/x/file/About/Registry/Witnesses/Echoes-Full-Report_EN.pdf
12. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (n.d.). *Prosecutor v. Sikirica et al. (IT-95-8)*. <https://www.icty.org/en/case/sikirica>
13. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (n.d.). *Prosecutor v. Blagojević and Jokić (IT-02-60)*. https://www.icty.org/en/case/blagojevic_jokic
14. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (n.d.). *Prosecutor v. Dragan Nikolić (IT-94-2)*. https://www.icty.org/en/case/dragan_nikolic
15. Federal Republic of Yugoslavia. (2001, March 30). Decision on the establishment of a Truth and Reconciliation Commission. *FRY Official Gazette*, No. 15/01, 59/02.
16. van Noorloos, M. (2021). A critical reflection on the right to the truth about gross human rights violations. *Human Rights Law Review*, 21(4), 874–898. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngab018>
17. Association “21 December 1989” and Others v. Romania, Nos. 33810/07 and 18817/08 (ECHR May 24, 2011). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-104864>
18. El-Masri v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia, No. 39630/09 (ECHR December 13, 2012). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115621>
19. Aslakhanova and Others v. Russia, Nos. 2944/06, 8300/07, 50184/07, 332/08 and 42509/10 (ECHR December 18, 2012). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115657>
20. Vyacheslavova and Others v. Ukraine, Nos. 2425/05 and Others (ECHR March 13, 2025). <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242505>

Дата першого надходження рукопису до видання: 02.12.2025
 Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
 Дата публікації: 30.12.2025

НОТАТКИ

Науковий журнал

Ампаро

№ 4, 2025

Комп'ютерна верстка – А.О. Марєєва
Коректура – І.М. Чудеснова

Підписано до друку: 30.12.2025.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 8,09.
Замов. № 0226/109. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.